

_Puls ___SO årskurs #6

_Grundbok

_Kajsa _Bornedal m.fl.

_Volym ett av åtta

_Till punktskriftsläsaren

_I början av den bearbetade boken finns text och bildbeskrivningar från insidan av originalets omslag.

_När ni arbetar med geografi kommer du att behöva en atlas.

_Det finns bildbeskrivningar i boken men inte för alla bilder. _Ibland är bildtexten till en bild viktig och då kan den finnas med trots att själva bilden inte är beskriven. _Du kan alltid fråga din lärare om du vill veta mer om innehållet i en viss bild.

_Lycka till!

_Skicka gärna dina synpunkter på anpassningen av denna bok till anpassningsfunktionen~à spsm.se

_I

_Fullständigt innehåll

_Siffran inom parentes
hänvisar till förlagans
sidor.

_Nyckel:

sh = _Samhällskunskap

ge = _Geografi

re = _Religionskunskap

hi = _Historia

_Volym ett

_Till punktskriftsläsaren _I

_Register (#228).....#1

_Världens religioner

 (_I).....#21

_Tidslinje (___II).....#23

_Vad är samhällskunskap?

 (#3).....#27

_Vad är geografi? (#3)...#27

_Vad är religions-

 kunskap? (#3).....#28

_Vad är historia? (#3)...#29

 _Iii

sh	_Lag och rätt (#6)...	#30
	_Lagar (#8).....	#32
	_Lagar förändras (#10)	#39
	_Våra mänskliga rättig-	
	_heter (#12).....	#45
	_Likabehandling i	
	_skolan (#14).....	#53
	_Barnkonventionen är	
	_lag i _Sverige (#16)	#58
	_När ett brott har	
	_begåtts (#18).....	#63

_Volym två

_Till punktskriftsläsaren _I

	_Konsekvenser av brott	
	_ (#20).....	#69
	_Reportage: _Filippas	
	_pappa sitter i	
	_fängelse (#22).....	#75
sh	_Hur _Sverige styrs	
	_ (#24).....	#82
	_Folket bestämmer i	
	_ _Sverige (#26).....	#84
	_Politiska partier	
	_ (#28).....	#90

_Iv

_	Så går valet till	
_	(#30).....	#97
_	Riksdag och regering	
_	(#32).....	#102
_	Från förslag till ny	
_	lag (#34).....	#108
_	Regioner och	
_	kommuner (#36).....	#112
_	Ta hand om	
_	demokratin (#38).....	#119
sh	_ Medier (#40).....	#124
_	Vad är medier? (#42)	#126
_	Mediernas fyra	
_	uppgifter (#44).....	#132
_	Lagar som styr	
_	medier (#46).....	#139
_	Källkritik och	
_	källtillit (#48).....	#145

_Volym tre

_Till punktskriftsläsaren _I

_	Vi har alla ett	
	ansvar för nätet	
	(#50).....	#153

_V

_Fördjupning: _Kon-	
_spirationsteorier	
(#52)	#158
ge _Klimat- och vegeta-	
_tionszoner (#54)	#167
_Vad är klimat? (#56)	#169
_Klimatzoner (#58)	#176
_Vegetationszoner	
(#59)	#179
_Den tropiska zonen	
(#60)	#181
_Den subtropiska	
_zonen (#64)	#194
_Den tempererade	
_zonen (#68)	#204
_Polarzonen (#72)	#213
ge _Världsdelarna	
(#74)	#220
_Europa (#76)	#222
_Afrika (#80)	#231

_Volym fyra

_Till punktskriftsläsaren _I

_Asien (#84)	#241
_Nordamerika (#88)	#250
_Sydamerika (#92)	#259

_Vi

_	Oceanien (#96).....	#268
_	Antarktis (#100).....	#277
ge	_	Hållbar utveckling
_	(#102).....	#281
_	Vad är hållbar	
_	utveckling? (#104) ..	#283
_	Fattigdom (#106).....	#291
_	Hunger och matproduk-	
_	tion i världen	
_	(#108).....	#299
_	Vårt livsviktiga	
_	vatten (#110).....	#306
_	Hållbar produktion	
_	och konsumtion	
_	(#112).....	#313

_ Volym fem

_ Till punktskriftsläsaren _ I

_	Den globala uppvärm-	
_	ningen (#114).....	#321
_	Fördjupning: _ Samspel	
_	mellan natur, sam-	
_	hälle och människa	
_	(#118).....	#333

_ Vii

re	_Hinduism och	
	_buddhism (#120).....	#339
	_Hinduism (#122).....	#341
	_Att leva som hindu	
	(#124).....	#348
	_Hinduiska riter	
	(#126).....	#353
	_Hinduiska högtider	
	(#127).....	#357
	_Buddhism (#128).....	#359
	_Att leva som	
	buddhist (#130).....	#365
	_Buddhistiska riter	
	(#132).....	#371
	_Buddhistiska hög-	
	tider (#133).....	#374
hi	_Frihetstiden och	
	gustavianska tiden	
	(#134).....	#377
	_Fria från kungligt	
	envälde (#136).....	#379
	_Upplysningen i	
	_Sverige (#138).....	#386
	_I städerna (#142).....	#401

_Volym sex

_Till punktskriftsläsaren _I

_ På landsbygden	
(#144)	#409
_ Bergsmän och	
nybyggare (#146)	#416
_ Fattiga och sjuka	
(#148)	#422
_ Gustav ___ III tog	
makten (#150)	#428
_ Mordet på _ Gustav	
___ III (#152)	#435
_ Källor: _ Förbud mot	
kalkåkning --	
kungörelse (#154)	#441
_ Källor: _ Föräldralösa	
barn -- barnhusrulla	
(#156)	#447
_ Ute i världen:	
_Kolonier och	
revolutioner (#158)	#452
hi #1800-talet (#160)	#459
_ Sverige förlorade	
_Finland (#162)	#462

_Ix

_ Slut med enväldiga	
_ kungar (#164).....	#467
_ Den stora folk-	
_ ökningen (#166).....	#474
_ Industrialiseringen	
_ (#168).....	#479
_ Arbetarna (#170).....	#486
_ Det nya livet i	
_ staden (#172).....	#490

_ Volym sju

_ Till punktskriftsläsaren _ I

_ Utvandringen till	
_ Amerika (#174).....	#497
_ Olika åsikter om	
_ samhället (#176).....	#504
_ Ståndsriksdagens	
_ upplösning (#178)...	#511
_ Folkrörelser (#180)...	#517
_ Kvinnornas kamp	
_ (#182).....	#522
_ Sverige blev allt	
_ mer demokratiskt	
_ (#184).....	#529

_ X

_	Källor: _	sockenbarn	
_	--	fattigräkenskaper	
		och fotografi	
		(#186).....	#535
_	Källor: _	Utflytt-	
		ningslängd och	
		Amerikabrev (#188)	#541
_	Historiebruk:		
		#1800-talets	
		nationalism (#190)..	#548
re	_	Religionen i	
		samhället (#192).....	#555
_		Religionernas olika	
		dimensioner (#194)..	#557
_		Kristendomen i	
		Sverige har	
		förändrats (#196)...	#562
_		Kristendomen i svensk	
		kultur (#198).....	#570
_		Europas mest mång-	
		religiösa land	
		(#200).....	#576
_		Religion i media	
		(#202).....	#582

_Volym åtta

_Till punktskriftsläsaren _I

re _Etik och livs-

frågor (#204).....#589

_Vad är etik? (#206)..#591

_Svåra val (#208).....#598

_När etiken förändrar

_lagar (#210).....#603

_Klimatkunskap (#212)...#611

_Växthuseffekten --

_jordens varma täcke

(#214).....#613

_Jorden blir varmare

(#216).....#619

_Klimatförändringarna

_är här (#218).....#626

_Klimatrapporter

(#220).....#632

_Sverige räknar ner

_till noll (#224)...#643

_Vad kan du göra?

(#226).....#650

_Kompletterande titelblad

_Xii

_Register

_Ord/begrepp _Sida

_A

adel #136, #144, #150, #153,
#164

_Adolf _Fredrik #137

_Afrika #80--#83, #158

albedoeffekt #215, #218

allmän rösträtt #179--#180,
#184--#185

altare #125, #131

_Amazonas #92, #94,
#220--#221

amerikabrev #189

_Andersson, _Magdalena #32,
#35

ansvarig utgivare #47

_Antarktis #72--#73,
#100--#101, #114

arbetare #170, #179, #181

#228

#1

arbetarklass #179
_Arktis #72--#73, #114,
_ #218, #220--#221
_Arrhenius, _Svante #216
_Asien #84--#87, #128, #130,
_ #142
atman #122, #126
atmosfär #56, #114, #214
atoll #96

_B

backstuga #167
_Badin, _Gustav #139
_Barn- och elevombudet,
_ __BEO #15
barnarbete #82, #107, #170
barnhus #148, #156, #173
_Barnkonventionen #16--#17
_barrskog #59, #68, #70
begravning #126, #132, #146
bekämpningsmedel #63, #71
belastningsregister #20
_Bellman, _Carl _Michael
_ #151
bergsmän #146

#2

#228

_Bernadotte, _Jean _Baptiste
#165
biologisk mångfald #63, #119
bodhisattva #129, #131
borgare #136, #142--#43
brahman #122
brahmin #126
_Branting, _Hjalmar #184
_Bremer, _Fredrika #177,
#183
brott #8, #15, #18--#21
brottsoffer #20
_Brottsoffermyndigheten #20
brännvin #140, #144, #149,
#180
_Buddha #128--#130, #133
buddhism #128--#133
budget #35, #37
bystämman #145, #167
bön #125, #126, #131
bönder #136, #144--#145,
#167

_C

_Carl __XVI _Gustaf #26
_Celsius, _Anders #140
#228

#3

censur #9
cirkulär ekonomi #113
civil olydnad #210--#211
civilkurage #210--#211

_D

daldansen #137
_Danielsson, _Axel #184
_Danielsson, _Elma #184
_Danmark #162, #165, #191
debatt #33--#35
delningsekonomi #112
demokrati #9, #26, #38, #184
demonstrera #11, #181, #223
departement #32
dharma #122, #133
dilemma #208
direkt demokrati #26
diskriminering #13--#15
diwali #127
dom #19
domstol #19, #164
dop #147, #197
_Durga #123

#4

#228

_E

_Ekeblad, _Eva #140, #149
ekvatorn #57, #60, #62,
#80--#81, #92--#93
elevråd #26
emigrera #174, #188--#189
energifattigdom #106
envälde #136, #138
enväldig #152, #153, #164
epidemi #108
etik #206, #210
etnisk tillhörighet #13
_Europa #76--#79, #162, #200
_Europeiska unionen, __EU
#27
export #71, #83, #86, #90,
#99, #142, #146, #168

_F

fackförening #181, #184
fattigdom #82, #86, #94,
#106--#107, #174, #177
fattigstuga #148
#228 #5

_Finland #137, #162--#163
_flykting #116, #200, #211
folkomröstning #27
folkökning #166--#167
fossila bränslen #78, #82,
#90, #94, #114, #168,
#216, #222
fotografi #187
fred #82, #163, #166
frikyrkor #180, #200
funktionsnedsättning #13,
#17
fängelse #22--#23
_Förenta nationerna, ___FN
#12, #105, #220, #222
förnybar #78, #82, #104
förtal #9, #15, #47, #51
förundersökning #18

_G

___GAL-___TAN-SKALAN #29
_Gandhi, _Mahatma #210
_Ganesha #123, #194
_Gautama, _Siddhartha #128
global uppvärmning #114--
#115, #212--#221
#6 #228

globala målen #105, #117
_Golfströmmen #77
_grundvatten #67
gruvor #82, #99, #146, #216
gudstjänst #145, #147, #180,
#197
_Gustav ___III #150--#153
_Gustav ___IV _Adolf #153,
#164
gyllene regeln #197, #207
_Göta kanal #171

::: #229 ::::::::::::::::::::

_H

havsström #57, #81, #93, #97
_Hebbe, _Wendela #177
_Hierta, _Lars _Johan #177
_Himalaya #61, #84--#85
hinduism #122--#127
holi #127
_Horn, _Arvid #137
_Humboldtströmmen #93
hunger #105, #108, #149,
#174
hygien #110, #183
#229 #7

hållbar utveckling

#104--#105

häktning #19

högtryck #61

_I

icke-förnybar #78, #86, #98

ideologi #28

import #82, #99, #109, #142

individualism #198

industrialisering #168--#169

inlandsis #59, #72, #215

inlandsklimat #69, #77, #85,
#89, #93

inuit #73

invandrare #142, #175, #200

___IPCC, ___FN:s klimatpanel
___#219, ___#220

_J

journalist #45, #46, #177

jämlikhet #13, #104, #159,
#174, #211

#8

#229

jämställdhet #13, #104,
#110, #182
järnbruk #146
järnmalm #78, #86, #146
järnväg #171

_K

kalltempererat klimat #68
_Karl __XIV _Johan #165
_karma #122, #131
klimat #56
klimatflykting #116
klimatförändringar #98,
#108, #115--#117, #168,
#211, #216--#223
klimatlagen #224
klimatzon #58
kloster #131--#133, #196
kol #78, #86, #90, #114,
#215, #216, #224--#225
koldioxid #78, #90, #104,
#215--#217, #224--#227
koldioxidskatt #224
koloni #158, #210
kolumbarium #132
kommersiell media #45
#229

kommun #36--#37, #39, #178,
#224
konservatism #176
konspirationsteori #52--#53
konstbevattning #67, #71,
#90
konstgödsel #63, #71
konsumtion #110, #112, #225
konvention #12
krig #108, #136--#137, #152,
#162--#163
kränka #13, #15, #51
kungörelse #154--#155
kustklimat #68--#69, #77,
#93, #97
källkritik #48--#49
källtillit #49
köldöken #72--#73
könsidentitet #13

_L

lagar #8--#11
lagbok #8
_Lenngren, _Anna _Maria #139
liberalism #176
likabehandling #14
#10 #229

von Linné, Carl #141
livsfråga #207
Lovisa Ulrika #137--#138,
#150--#151
Luther, Martin #196
lågtryck #61
län #36
lövskog #59, #68, #70

_M

macchia #66
mandat #32
manipulation #48
manufaktur #143, #148
massmedier #42
matsvinn #109, #227
medborgarförslag #39
medelhavsklimat #64--#66,
#77, #81, #89, #97
medelklass #179
medellivslängd #82
meditera #122, #126, #129,
#131
megastad #86
midnattssol #101
mikroplaster #111
#229 #11

minister #32
mobbing #15, #50
moln #56
monarki #26
monokultur #63, #108
monsunvindar #61, #85, #113
moral #195, #197, #206
motion #34
mänskliga rättigheter
#12--#13, #59, #211

_N

_Napoleon #162
_nationalism #190--#191
_naturgas #78, #86, #90, #94,
#98, #114
_naturresurs #78, #82, #86,
#90, #94, #98
_nederbörd #56
_nirvana #128--#129
_Nordamerika #88--#91, #158,
#174, #188
_Norge #68, #78, #165, #191
_nybyggare #147, #174
_nykterhetsrörelsen #180

#12

#229

_O

oas #66--#67

_Oceanien #96--#99

offra #122, #125, #129, #133

olja #78, #86, #90, #94,
#98, #111, #114,
#215--#217

opinionsbildning #44

orkan #89, #97, #115

_P

_Palm, _August #183

pandemi #108, #118

_Parisavtalet #222

_Parks, _Rosa #211

parlament #26

parti #11, #28--#29, #137,
#184

permafrost #59, #73

plantage #63, #83, #95, #158

polarklimat #72, #77, #85,
#89, #100

#229

#13

:::: #230 ::::::::::::::::::::

polarnatt #72
polarzon #58, #72--#73
polis #18--#21
polisanmälan #18, #50
potatis #140, #149, #166
proportionellt fördelad #32
proposition #34
präst #126, #136, #145,
#154, #173, #186, #196
public service #45

_R

reformationen #196
regering #32, #34--#35
regeringsformen #9, #164
region #36, #224
regnskog #59, #60, #62, #81,
#92, #119, #221
regnskogsklimat #60, #89,
#93, #97
regnskugga #56
religionsfrihet #139, #174,
#197
religionskritik #199
#14 #230

representativ demokrati #26
revolution #53, #158--#159,
#169
riksdagen #26--#28,
#32--#35, #136, #164,
#178--#179
riksrådet #137, #150, #164
rit #126, #132, #194
rättegång #19, #20
rättssäkerhet #18
rösträtt #26, #178--#185

_S

samer #147
samsara #122, #128
savann #59, #62, #81, #221
savannklimat #60, #62
sekularisering #196, #201
al-Sharif, Manal #211
shelfis #100
_Shiva #123
självhushåll #62, #114
skatt #21, #29, #35--#37,
#45, #147, #164, #199,
#224
skiftesreform #167
#230 #15

skola #14, #37, #105, #107,
#110, #173, #185, #190,
#227

skrå #142, #176

slit-och-släng #112

sociala medier #43

socialism #179

socialt skyddsnät #107

socken #145, #173, #186

sommarmonsun #61

_Staaft, _Karl #184

statschef #26

statskupp #138, #150, #153,
#164

statsminister #32

straff #18--#22

strejk #181, #211

ständen #136, #164, #178

stämp #59, #64, #66, #81,
#85, #89, #92

stäppklimat #64

subtropisk zon #58, #64--#67

successionsordningen #9

svedjebruk #62

_Svenska _Akademien #151

_Sydamerika #92--#95, #124

#16

#230

_T

tajga #70
talman #32
tempel #123, #125, #127,
#130--#133
tempererad zon #58, #68--#71
_Thunberg, _Greta #211, #223
_torka #97, #108, #116, #219
traditionella medier #42
tropisk zon #58, #60--#63
tropiskt regn #81
tryckfrihet #9, #46, #139,
#151, #164
tröskeleffekt #221
tundra #59, #73, #77
turism #98, #119
tvåkammarriksdagen
#178--#179

_U

_Ulrika _Eleonora #136
_Unicef #107
_upanayana #126
#230 #17

upphovsrätt #47
upplysning #128, #130,
#138--#141, #151, #159
uppror #137, #158
urbanisering #90
utflyttningslängd #188
utskott #33--#34
utvandring #174--#175,
#188--#189

_V _W

vaccin #166
val #27, #30--#31, #185,
#208
_Warg, _Cajsa #141
varmtempererat klimat #68
vatten #110--#111
vegetation #59
vesak #133
_Widerström, _Karolina #183
vigsel #126, #132, #197
_Wikipedia #48
vindkraftverk #104, #224
vintermonsun #61
_Vishnu #123
_Voltaire #138--#139
#18 #230

väder #56

vändkrets #59, #64, #81, #97

vänster-höger-skalan #29

värderingar #198, #201,

#206--#208

värmebölja #115, #219--#220

växthuseffekt #56, #73, #214

_Y

yi peng #133

yttrandefrihet #9, #11, #46,

#139

_Å

åtal #19

åttafaldiga vägen #129

_Ö

öken #59, #64, #66, #72,

#80--#81, #85, #89, #97

ökenklimat #64, #67, #81,

#85, #97

#230

#19

överklagan #19

överklass #179

översvämning #114, #116,
#219, #220

#20

#230

:::: _I :::::::::::::::::::::::

_Världens religioner

=== _Bildbeskrivning =====

_Karta som visar var olika religioner i världen finns. _I flera områden finns flera religioner därför finns de med i beskrivningen flera gånger.

_Kristendom: _Nord- och
_Sydamerika, södra
_Afrika, _Europa,
_Ryssland och _Oceanien.

_Islam: norra _Afrika,
västra _Asien och
_Indonesien.

_Hinduism: _Indien och
grannländerna _Nepal,
_Bhutan och _Sri _Lanka.

_De små länderna:
_Guyana, _Surinam och
_Franska _Guyana i norra

#21

_Sydamerika.

_Buddism: östra _Asien och
_en liten del av

_Ryssland.

_Judentom: _Israel.

_Övriga religioner: _Norra

_Nordamerika,

_Madagaskar, centrala

_Afrika, _Norra _Asien,

_Norra _Australien,

östra _Oceanien.

_Ingen religion: _Arktis,

_Europa, _Ryssland,

östra _Asien och

_Australien.

=====

:::: __II ::::::::::::::::::::

_Tidslinje

=== _Bildbeskrivning =====
_Tidslinje

_Vasatiden #1550--#1611

_Stormaktstiden:

_ #1611--#1721

_Frihetstiden:

_ #1719--#1772

_Gustavianska tiden:

_ #1772--#1809

#1800-talet: (_Bild på en
fabrik.)

#1900-talet

=====

_Sveriges regenter under
frihetstiden

#1718--#1720 _Ulrika

_Eleonora blir regent när
hennes bror _Karl __XII

#23

skjuts till döds. _Hon
tvingas lova att inte
bestämma allting själv.

_Riksdagen styr landet.

#1720--#1751 _Fredrik _I är
gift med _Ulrika

_Eleonora. _Hon lämnar
över kronan till _Fredrik.

#1751--#1771 _Adolf

_Fredrik blir kung efter

_Fredrik _I som inte fick
några barn. _Adolf

_Fredrik är släkt med den
ryska kejsarinnan. _Det är

hon som bestämmer vem som

ska bli _Sveriges kung. _I

gengäld får _Sverige

behålla _Finland.

_Sveriges regenter under
gustavianska tiden

#1771--#1792 _Gustav ___III

är son till _Adolf

_Fredrik och _Lovisa

_Ulrika. _Han gör en

statskupp och tar makten

#24

från riksrådet och riksdagen. _Då blir han enväldig.

#1792--#1809 _Gustav ___IV
_Adolf (_Gustav den fjärde
_Adolf) är bara #13 år när
hans far _Gustav ___III
mördas. _Under fem år
stys därför landet av
_Gustav ___III:s bror
hertig _Karl. _År #1796
blir _Gustav ___IV _Adolf
kung på riktigt.

_Sveriges regenter under
#1800-talet

#1809--#1818 _Karl ___XIII
(_Karl den trettonde),
_Gustav ___III:s bror, blir
kung efter att _Gustav
___IV _Adolf blivit avsatt.

#1818--#1844 _Karl ___XIV
_Johan (_Karl den
fjortonde _Johan) heter
från början _Jean
_Baptiste _Bernadotte.

#25

_Han är officer i
_Napoleons armé när han
utses till _Sveriges
tronföljare. _Han
adopteras av _Karl ___XIII
i vuxen ålder. _Sedan dess
har släkten _Bernadotte
suttit på tronen i
_Sverige, men i dag styr
regeringen och riksdagen
landet.

#1844--#1859 _Oscar _I är
son till _Karl ___XIV
_Johan.

#1859--#1872 _Karl ___XV
(_Karl den femtonde) är
son till _Oscar _I.

#1872--#1907 _Oscar ___II är
en yngre bror till _Karl
___XV.

_Vad är samhällskunskap?

_Samhällskunskap handlar om hur vi människor ordnar samhället så att vi ska kunna leva tillsammans.

_Ämnet samhällskunskap tar upp vad det innebär att leva i dagens samhälle och vilka rättigheter och skyldigheter vi har som medborgare i Sverige och i världen.

_Vad är geografi?

_Geografi handlar om hur det ser ut på olika platser på jorden och varför det ser ut så. Ämnet tar upp hur landskapet hela tiden förändras -- både av naturens krafter och av oss människor.

_Geografi handlar också om att förstå hur vi hör ihop med resten av världen och hur våra val i vardagen påverkar miljön och kan bidra till en hållbar framtid.

_Vad är religionskunskap?

_Religionskunskap handlar om förståelsen för människors sätt att tänka och leva. _Vi människor har alltid sökt efter svar på stora frågor som: _Hur skapades jorden? _Vad är meningen med livet? _Vem är jag? _Det är frågor som ibland leder fram till tankar som ger svar på frågorna -- en livs-åskådning. _En del livs-åskådningar kallar vi för religioner.

_Vad är historia?

_Historia handlar om varför något har hänt, hur det gick till och vad som hände sedan. _Tack vare historien kan vi planera bättre för framtiden och undvika att göra om misstag som människor gjort förr. _Ämnet historia handlar också om att upptäcka och förstå hur människor kan använda historia för att påverka andra på olika sätt.

_Lag och rätt

_Samhällskunskap

_På alla platser och i alla situationer där människor samarbetar finns det regler.

_Vissa regler är nedskrivna och gäller alla personer i ett land. _De kallas lagar och beskriver vilka rättigheter och skyldigheter vi har.

_Lagar kan gälla människor, men också annat i samhället som exempelvis företag och skolor. _Det är vi medborgare som skapar samhällets lagar och regler. _Därför ser de olika ut i olika delar av världen. _Lagar och regler har förändrats över tid och förändras än i dag.

_I det här kapitlet får du
läsa om

é varför vi har lagar i
samhället
é vad som händer när någon
bryter mot lagen
é vilka rättigheter vi har
é vad diskriminering är och
hur olika grupper skyddas
mot diskriminering.

=== _Bildbeskrivning =====

_Tre barn står vid en
staty av en kvinna med
förbundna ögon. _Hon
håller i en våg och ett
svärd.

_Barnen säger:

-- _Det står här att
statyn föreställer

_Justitia. _Hon
symboliserar lagen.

-- _Varför har hon
förbundna ögon?

-- _Vad är det hon väger
i sin våg?

=====

::: #8 ::::::::::::::::::::::

_Lagar

_Lagar är nedskrivna regler som gäller alla i _Sverige. _Där står vilka rättigheter vi alla har, som till exempel rätten att uttrycka en åsikt. _I lagarna står också vilka skyldigheter vi har, alltså vad alla måste göra. _Barn är till exempel skyldiga att gå i skolan.

_Olika typer av lagar

_Det finns lagar på global nivå, som gäller i alla länder. _Andra lagar gäller enbart inom landet. _Vi är skyldiga att följa lagarna i det land där vi befinner

#32

#8

oss.

Det finns ungefär #900 lagar i Sverige. De är indelade i olika områden, till exempel trafiken, familjen och arbetslivet.

=== Bildtext =====

De viktigaste svenska lagarna står i lagboken, Sveriges rikets lag. Vill du läsa alla lagar kan du hitta dem på internet.

=====

Olika typer av brott

Den som bryter mot en lag begår ett brott. Det är i lag förbjudet att till exempel:

é Behålla något man hittar, exempelvis en plånbok.

Brottet heter fyndförseelse. Om du hittar något ska du lämna in det till polisstationen.

#8

#33

é _Köpa något som är stulet.
_brottet heter häleri. _Om
någon vill sälja exempel-
vis en cykel till dig
väldigt billigt bör du bli
misstänksam.

é _Ta sig in i låsta
utrymmen, även om man inte
stjäl något. _Brottet
kallas olaga intrång.

é _Slå eller sparka någon
eller använda våld på
annat sätt. _Brottet
kallas misshandel.

é _Hota att slå någon.
_Brottet kallas olaga hot.

é _Hjälpa en person som gör
något brottsligt. _Det
kallas medhjälp till
brott. _Den som vet att
någon tänker göra något
brottsligt är skyldig att
tala om det för polisen.

=== _Bildtext =====

_Att ta en chokladkaka i
en butik utan att betala
är ett brott som heter

ringa stöld. _Det brukar
kallas snatteri.

=====

::: #9 ::::::::::::::::::::

_Våra grundlagar

_De lagar som skyddar
demokratin är extra viktiga
och kallas grundlagar.

_Sveriges fyra grundlagar
är:

é _Regeringsformen: _Det är
folket som bestämmer. _Vi
väljer de personer som
styr _Sverige. _Här står
också att vi får vara med
i vilken förening vi vill
och tillhöra vilken
religion vi vill.

é _Tryckfrihetsförordningen:
_Vi får uttrycka tankar
och åsikter i skrift,
exempelvis i tidningar och
böcker. _Det finns vissa
undantag. _Vi får till

#9

#35

exempel inte uttrycka hat mot grupper av människor eller förtala någon.

__Förtal är när man talar illa eller ljuger om människor för att få andra att tycka illa om dem. __Vi får heller inte avslöja hemligheter om landets säkerhet, till exempel sprida hemlig information från den svenska försvarsmakten.

é __Yttrandefrihetsgrundlagen: __Vi har rätt att uttrycka tankar och åsikter i radio, tv och på internet. __Samma undantag gäller som i tryckfrihetsförordningen.

é __Successionsordningen: __Vi väljer inte kungen eller drottningen. __Det är det äldsta barnet i kungafamiljen som blir kung eller drottning.

_Grundlagarna är en viktig förutsättning för ett demokratiskt samhälle. _De skyddar demokratin och står över alla andra lagar. _Med det menas att innehållet i landets övriga lagar inte får gå emot det som står i grundlagarna.

=== _Bildtext/beskrivning ==

_Bildtext

_Enligt lagen om yttrandefrihet har vi rätt att föra fram vilka åsikter vi vill. _Censur är motsatsen till yttrandefrihet.

_Bildbeskrivning

_Foto av ett demonstrationståg.

_På en banderoll står: yttrandefrihet.

=====

_Riksdagen stiftar lagar

_Att skriva lagar och fatta beslut om att de ska gälla kallas att stifta lagar.

_Det är politikerna i Sveriges riksdag som stiftar lagar i Sverige.

_Riksdagen kan också ändra i befintliga lagar.

_Grundlagarna kan bara ändras genom att riksdagen röstar om det två gånger.

_Det måste vara ett riksdagsval mellan omröstningarna innan beslutet tas. _Då är det möjligt för befolkningen att stoppa förändringen.

::: #10 ::::::::::::::::::::

_Lagar förändras

_Samhället förändras ständigt. _Därför är lagar inte statiska. _Det betyder att de ständigt kan förändras. _Nya lagar kan skrivas och gamla lagar kan förändras eller tas bort.

_Ny kunskap ger nya lagar

_Ny kunskap kan få oss att förstå att vi måste förändra eller stifta nya lagar.

_Tidigare var det till exempel tillåtet att röka inomhus på allmänna platser men efter att forskning visat hur farlig rökning är så förbjöds det. _Ett annat exempel är lagar för klimatet. _Vi vet i dag att våra utsläpp av koldioxid påverkar jordens klimat

#10

#39

negativt. _Därför stiftas
allt fler _lagar som ska
begränsa våra utsläpp.

_Ny teknik ger nya lagar

_Lagstiftare behöver hela
tiden ha koll på vilka kon-
sekvenser teknikutvecklingen
har för människor och
samhälle. _Den snabba
tekniska utvecklingen leder
till att nya lagar måste
skrivas och att gamla måste
skrivas om. _Det fanns till
exempel inga _trafikregler
för elsparkcyklar innan de
uppfanns. _Inte heller var
det förbjudet för bilförare
att använda mobilen med
händerna, innan mobilen var
upfunnen.

=== _Bildtext =====

_När elsparkcyklarna kom
behövde nya trafikregler
skrivas.

=====

#40

#10

_Nya synsätt ger nya lagar

_Vad som anses vara rätt och fel förändras över tid. _Det var tidigare inte ovanligt att barn i _Sverige arbetade långa dagar inom jordbruk och industri. _Synen på barn har förändrats och det har också lagarna. _I dag finns det lagar som särskilt skyddar barn.

_Synen på familjen har också förändrats. _Om en kvinna på #1950-talet ville skilja sig kunde hon helt förlora vårdnaden om barnen.

_Numera ska man se till barnens bästa när man bestämmer om vårdnaden.

=== _Textruta =====

_Exempel på lagar

#1842 fick barn rätt att gå i skolan.

#10

#41

#1960 blev det förbjudet
för cirkusar att resa
med apor, tigrar, lejon
och björnar i Sverige.

#2005 blev det olagligt
att röka inomhus på
restauranger och caféer.

#2009 blev det tillåtet
för två personer av
samma kön att gifta sig
med varandra.

=====

::: #11 ::::::::::::::::::::

_Vi förändrar lagar

_Många lagar har ändrats
efter att medborgare har
uppmärksammat politiker om
att det saknas lagar eller
att befintliga lagar inte är
bra. _Det är en viktig del
av demokratin att vi
medborgare kan ge förslag
till förändringar. _När vi
uttalar oss om vad vi tycker
ska förändras och varför,

#42

#11

använder vi vår yttrande-
frihet.

__Ett sätt att påverka vad
som händer i samhället är
att bli medlem i en
organisation eller i ett
politiskt parti. __Där samlas
många som vill samma sak.

__Om man har ett förslag på
något man vill förändra, är
det bra att visa att det är
många som tycker så. __Det
kan göra det lättare att få
igenom förändringen. __Man
kan till exempel samla in
namnunderskrifter eller
demonstrera. __Att
demonstrera är att samlas
många på en allmän plats för
att uttrycka sin åsikt.

=== __Bildtext =====

__Att kunna uttrycka sina
åsikter är en viktig
demokratisk rättighet.

__I vissa icke-demokratiska
länder riskerar människor
som uttrycker sina åsikter

#11

#43

att fängslas eller dödas.

=====

_Lagar förändrar oss

_Lagar påverkar och förändrar samhället. _De fungerar som ett verktyg för att styra samhällets utveckling och våra beteenden.

_Sådant som var självklart för många förr i tiden är nu otänkbart. _Ibland krävs det en lag för att vi ska inse det. _Förr hade till exempel föräldrar och lärare rätt att slå barn. _Det kallades aga och räknades som en normal, och till och med nyttig, del i barnens uppfostran. _Så är det fortfarande i vissa länder.

_I Sverige är det sedan #1979 förbjudet för föräldrar och andra vuxna att slå barn. _Barn har rätt att bli skyddade från våld.

_I dag har det blivit en

#44

#11

självklar norm i _Sverige.

::: #12 ::::::::::::::::::::

_Våra mänskliga rättigheter

_Världens länder har sina egna lagar, men det finns även lagar och överenskommelser som gäller för alla oavsett vilket land vi bor i.

_Den allmänna förklaringen om de mänskliga rättigheterna antogs #1948 av __FN och den är universell.

_Den gäller alltså alla människor. _De mänskliga rättigheterna är grunden i alla demokratiska samhällen och består av #30 artiklar.

_Den första artikeln fastställer att alla människor föds fria och har lika värde. _Andra artiklar tar upp sådant som är viktigt för att vi ska kunna vara

#12

#45

med och påverka i vårt
samhälle, som rätt till
utbildning, kultur och att
få uttrycka åsikter.

Utöver de #30 artiklarna
finns det också #26
konventioner. En konvention
är en överenskommelse mellan
flera länder. Ett exempel
på en konvention är barn-
konventionen.

=== Bildtext/beskrivning ==

Bildtext

FN betyder Förenta
nationerna.

Bildbeskrivning

FN:s emblem. På
emblemet finns en
världskarta som visar
jorden sedd från
nordpolen. Runt jorden
finns olivkvistar.

=====

_Lagar skyddar våra
mänskliga rättigheter

_De styrande i _Sverige är
ansvariga för att alla
medborgare har tillgång till
sina mänskliga rättigheter.

_Lagarna som riksdagen
stiftar skyddar rättig-
heterna. _En mänsklig
rättighet är exempelvis
rätten till utbildning. _För
att se till att alla barn i
_Sverige får kostnadsfri
utbildning så har riksdagen
stiftat skollagen.

_För att alla ska ha
tillgång till sjukvård ser
de styrande till att det
finns sjukhus och att alla
ska ha råd att få vård och
mediciner. _Barn i _Sverige
har gratis sjukvård och
tandvård.

=== Bildtext =====
I Sverige har du har
rätt till gratis tandvård
fram till dess att du
fyller #24 år.

=====

::: #13 ::::::::::::::::::::

_Diskrimineringslagen i
_Sverige

=== Ordlista =====
Kränka. är när en person
eller flera angriper en
annan person genom ord
eller handling.

=====

Vi har rättigheter -- men
även skyldigheter. _Vi_ är
till exempel alla skyldiga
att inte _kränka_ andra
människors mänskliga
rättigheter. _Frihet_ från
diskriminering är en
mänsklig rättighet.

Diskriminering är att

#48

#13

behandla en person sämre på grund av att hen tillhör en specifik grupp.

I Sverige finns diskrimineringslagen. Den är ett extra rättighets skydd för de grupper som löper större risk än andra att bli orättvist behandlade i samhället. Det finns sju diskrimineringsgrunder i svensk lag. Det innebär att det är straffbart för myndigheter, arbetsplatser och skolor att diskriminera en person på någon av dessa grunder.

=== Bildtext =====

Personer i rullstol har rätt att kunna röra sig i samhället. Därför ska det enligt lagen finnas sådant som ramper, hissar och breda dörrar.

=====

_De sju diskriminerings-
grunderna är:

é _Kön, det vill säga om du
är man eller kvinna, kille
eller tjej.

é _Könsidentitet eller
könsuttryck, alltså vilket
kön du identifierar dig
som och hur du uttrycker
det, till exempel genom
kläder, frisyr och
kroppsspråk.

é _Etnisk tillhörighet,
alltså hudfärg, språk
eller härkomst. _Idéer om
att människor är olika
mycket värda beroende på
etnisk tillhörighet kallas
för rasism.

é _Religion eller tros-
uppfattning, det vill säga
vilken religion du tillhör
eller vad du tror på.

é _Funktionsnedsättning,
alltså din förmåga att
röra dig, höra, se,

förstå, koncentrera dig
eller fungera med andra.
é _Sexuell läggning, det
vill säga vilket kön de
personer har som du blir
kär i och attraherad av.
é _Ålder, det vill säga hur
gammal du är. _Både äldre
och yngre personer kan
uppleva ålders-
diskriminering.

_Samhället är ännu inte helt
jämställt eller jämlikt.

_Arbete för att minska
diskriminering som har sin
grund i kön kallas för
jämställdhetsarbete. _Arbete
för att minska alla former
av diskriminering kallas
jämlikhetsarbete.

_Trots att vi har lagar
som ska skydda grupper och
individer mot diskriminering
upplever många att de blir
diskriminerade. _Vad som är
diskriminering i lagens
mening är inte alltid

detsamma som upplevelsen av att vara diskriminerad.

=== _Textruta =====

_Hän, hon, hen

_Ordet "hen" används sedan #2015 i svenska språket om personer som vi inte vet könet på eller när könet inte spelar någon roll. _Ordet kan också användas om en person som känner sig varken som man eller kvinna. _Inför _Sveriges lagar måste du dock vara antingen kille eller tjej. _Det står om du är man eller kvinna i till exempel ditt pass. _I vissa andra länder, som _Argentina och _Malta, finns en tredje kategori som varken är man eller kvinna.

=====

_Likabehandling i skolan

_Diskrimineringslagen gäller även i skolan. _Där ska det råda likabehandling. _Det betyder inte att alla elever ska behandlas exakt lika, utan att var och en ska behandlas utifrån sina olika förutsättningar så att alla får samma möjligheter.

_Skolan ska ge alla elever samma möjligheter

_Vid skriftliga prov i skolan kan vissa elever behöva mer tid för att visa vad de lärt sig. _Andra kan behöva göra provet muntligt för att de ska få samma förutsättningar som majoriteten att visa vad de kan. _Lärarna är skyldiga att ta reda på vilka elever

som behöver anpassningar.

Olika religioner har olika högtider. Elever kan därför behöva vara lediga olika dagar för att kunna utöva sin religion.

Skolan ska vara en tillgänglig plats för alla.

Alla skolor måste till exempel se till att alla kan röra sig i skolan utan att utsätta sig för fara, och att alla kan ta del av undervisningen. För att en elev med nedsatt hörsel ska kunna vara med på lektionerna kan det till exempel behövas tekniska hjälpmedel som mikrofoner, högtalare och teleslingor.

=== Bildtext/beskrivning ===

Bildtext

För en person med nedsatt hörsel kan hörapparaten vara ett viktigt tekniskt hjälpmedel.

_Bildbeskrivning

_Foto av en flicka med en hörapparat.

_Hörapparaten är en liten dosa som sitter bakom örat. Från den går en tråd till en liten plastbit som sticks in i örat.

_Bildtext

_I skolmatsalen finns alternativ kost för den som behöver anpassningar av olika skäl.

=====

::: #15 ::::::::::::::::::::

_Mobbning är ett brott

_Hur skolan ska arbeta för att förhindra diskriminering och kränkande behandling beskrivs i den likabehandlingsplan som alla skolor är skyldiga att ha. Ett annat ord för kränkande behandling #15 #55

är mobbning. _Mobbning är när en person eller en grupp utsätts för olika typer av elakheter gång på gång. _Den som mobbar någon annan begår ett brott. _Vad brottet kallas för beror på hur mobbningen går till. _Det skulle exempelvis kunna vara:

é ofredande, till exempel att knuffa eller spotta på någon

é misshandel, till exempel att slå någon, dra någon hårt i håret eller att knuffa någon så att hen gör sig illa

é skadegörelse, till exempel att förstöra någon annans kläder, skolböcker eller andra saker

é olaga hot, att hota om att göra något olagligt mot någon, till exempel att säga eller skriva "jag ska döda dig"

é förtal, att sprida ut
elaka rykten om någon
é olaga förföljelse, att
till exempel kontakta
någon på ett hotfullt sätt
upprepande gånger.

_För alla de här brotten kan
man bli dömd och straffad.

_Ett straff kan till exempel
vara att betala böter.

_Vuxna i skolan är ansvariga
för att förhindra alla form-
er av kränkande behandling.

=== _Textruta =====

_Barn- och elevombudet

_Enligt både skollagen
och diskrimineringslagen
måste varje skola arbeta
aktivt mot kränkande

behandling. _Om du tycker
att skolan inte följer
lagen kan du göra en

anmälan till _Barn- och
elevombudet, _BEO. _Om

_BEO kommer fram till att
skolan inte följt lagen

kan skolan bli skyldig att betala skadestånd till den som blivit utsatt.

_Lagarna och reglerna mot mobbning gäller förstås också mellan vuxna eller när en vuxen mobbar ett barn.

=====

=== Bildtext =====

_Alla skolor är skyldiga att arbeta mot mobbning.

=====

::: #16 ::::::::::::::::::::

_Barnkonventionen är lag i Sverige

_I Sverige lever ungefär två miljoner barn. Barn utgör alltså en stor grupp som påverkas av de beslut som vuxna tar. Alla som är under #18 år räknas som barn.

#58

#16

Barnkonventionen blev lag i Sverige år #2020. Den beskriver vad barn har rätt till i samhället och vad samhället är skyldigt att göra. Barn har bland annat rätt att bli lyssnade på i alla beslut som påverkar dem och rätt att bli skyddade från allt som kan skada dem.

Alla beslut som rör ett barn ska vara för barnets bästa. Det gäller oavsett om det är beslut som fattas av vårdnadshavare, en domstol eller en skola.

Det kallas att ha ett barnrättsperspektiv.

=== Bildtext =====

Eftersom barnkonventionen är lag i Sverige måste alla följa det som står i den. I lagen ingår att barn och ungdomar måste få komma till tals i idrottsföreningar.

=====

_Har du koll på dina rättigheter?

_Du har rätt att vara med och bestämma

_De som bestämmer om sådant som rör dig ska tänka på vad som är bäst för dig. _Du har rätt att säga vad du tycker. _Vuxna måste lyssna på din åsikt.

_Du har rätt till kunskap och information

_Du har rätt att få information om sådant som rör dig och ditt liv.

_Den som berättar något för dig måste göra det så att du förstår.

_Alla barn och ungdomar är
lika mycket värda

_Du och alla andra barn ska
respekteras. _Det spelar
ingen roll vad du har för
familj, var du kommer ifrån,
vad du tror på, vem du blir
kär i eller om du har någon
funktionsnedsättning.

_Du har rätt att vara den du
är

_Ingen annan är som du.
_Det är du som bestämmer
över dina känslor, tankar
och åsikter.

_Du har rätt att må bra och
vara trygg

_Du har rätt att leva och
utvecklas. _De vuxna ska
alltid tänka på vad som
är bäst för dig. _När du
blir sjuk har du rätt att

#17

#61

få vård.

_Ingen får göra dig illa

_Du har rätt till skydd mot allt som kan skada dig, både kroppsligt och själsligt.

_Om du blir illa behandlad ska du kunna få stöd och hjälp.

_Du har rätt till utbildning

_Du har rätt att få lära dig sådant som är viktigt att kunna. _Skolan ska ge dig möjlighet att utvecklas.

_Du har rätt till lek, fritid, kultur och vila

_Du har rätt att få göra saker som är roliga på din fritid, till exempel måla, idrotta, lyssna på musik, se på film eller gå på teater.

_Du ska ha möjlighet att både skapa saker själv och

#62

#17

uppleva det som andra har
skapat.

::: #18 ::::::::::::::::::::

_ När ett brott har begåtts

_ Den som bryter mot en lag
begår ett brott. _ Den som är
under #15 år kan bli polis-
anmäld för ett brott men
blir inte dömd och straffad
på samma sätt som en vuxen.

_ I stället är det social-
tjänsten i kommunen som
bestämmer vad som ska hända.

_ Ibland kan barnet få bo
någon annanstans en tid.

_ Vårdnadshavarna kan också
tvingas att betala böter för
brott som barnet har begått.

_ Den som är över #15 år
kan dömas för brott.

_ Straffet beror på vilket
brott som har begåtts.

_ Det kan vara att betala
böter, göra samhällstjänst

#18

#63

eller sitta i fängelse.

=== _Textruta =====

_Polisen

_Polisens roll är både att skydda oss från brott och olyckor och se till att vi följer lagen.

_Polisen kan använda våld om det behövs men det finns många regler för hur polisen får använda våld.

_Även poliser kan bli dömda för brott.

=====

_Rättssäkerhet

_Rättssäkerhet innebär att det finns lagar, myndigheter och arbetssätt som ser till att alla behandlas lika inför lagen och att ingen blir oskyldigt dömd. _I

_Sverige räknas en person som oskyldig ända tills motsatsen har bevisats, det vill säga till dess att hen

#64

#18

har blivit dömd för brottet.

En rättssäker process innehåller de här stegen:

#1. Anmälan till polisen

Den som har blivit utsatt för ett brott eller sett ett brott anmäler det till polisen.

#2. Förundersökning

Polisen samlar information om vad som har hänt och vem som kan vara skyldig. De undersöker brottsplatsen och håller förhör med vittnen som har sett eller hört något om brottet. Den som vet något om ett brott är skyldig att berätta det för polisen.

#3. _Häktning

_Polisen griper och häktar den misstänkte brottslingen.

_Att vara häktad betyder att man sitter inlåst medan polisen tar reda på mer om hur brottet begicks. _När den misstänkte sitter häktad kan hen inte förstöra bevis eller rymma.

#4. _Åtal och rättegång

_Om det finns tillräckligt med bevis för att någon ska kunna dömas för brottet så väcker en åklagare ett åtal.

_Den misstänkte har rätt till en försvarsadvokat, som inte försvarar själva brottet men som hjälper den misstänkte. _Under en rättegång redovisar åklagaren alla bevis som finns och försvararen ger den åtalades

version av händelsen.

_ Vittnen berättar vad de sett.

#5. _ Dom

_ En domare tillsammans med tre nämndemän avgör om den åtalade personen är skyldig eller inte. _ De bestämmer också vad det ska bli för straff.

#6. _ Överklagan

_ Alla domar kan överklagas. _ Det kan i så fall bli en ny rättegång i en annan domstol. _ I den nya rättegången kan nya bevis läggas fram.

=== _ Textruta =====

_ Sveriges domstolar

_ Det är _ Sveriges domstolar som bestämmer om någonting är ett brott och vilket straff brottslingen i så fall ska få.

#19

#67

_Domstolarna är själv-
ständiga och oberoende.

_Ingen får påverka deras
domar.

=====

_Puls ___SO årskurs #6

_Grundbok

_Kajsa _Bornedal m.fl.

_Volym två av åtta

_Till punktskriftsläsaren

_I början av den bearbetade boken finns text och bildbeskrivningar från insidan av originalets omslag.

_När ni arbetar med geografi kommer du att behöva en atlas.

_Det finns bildbeskrivningar i boken men inte för alla bilder. _Ibland är bildtexten till en bild viktig och då kan den finnas med trots att själva bilden inte är beskriven. _Du kan alltid fråga din lärare om du vill veta mer om innehållet i en viss bild.

_Lycka till!

_Skicka gärna dina synpunkter på anpassningen av denna bok till anpassningsfunktionen~à spsm.se

_I

_Innehåll volym två

_Siffran inom parentes
hänvisar till förlagans
sidor.

_Nyckel:

sh = _Samhällskunskap

ge = _Geografi

re = _Religionskunskap

hi = _Historia

_Till punktskriftsläsaren _I

_Konsekvenser av brott
_ (#20)#69
_Reportage: _Filippas
_pappa sitter i
_fängelse (#22)#75
sh _Hur _Sverige styrs
_ (#24)#82
_Folket bestämmer i
_Sverige (#26)#84
_Politiska partier
_ (#28)#90

_Iii

_	Så går valet till	
_	(#30).....	#97
_	Riksdag och regering	
_	(#32).....	#102
_	Från förslag till ny	
_	lag (#34).....	#108
_	Regioner och	
_	kommuner (#36).....	#112
_	Ta hand om	
_	demokratin (#38).....	#119
sh	_ Medier (#40).....	#124
_	Vad är medier? (#42)	#126
_	Mediernas fyra	
_	uppgifter (#44).....	#132
_	Lagar som styr	
_	medier (#46).....	#139
_	Källkritik och	
_	källtillit (#48).....	#145

_Konsekvenser av brott

_Ett brott kan drabba många och få stora konsekvenser.

_Konsekvenserna handlar om både lidande och pengar.

_Den som har begått ett brott

_Den som blir dömd för att ha begått ett brott får ett straff. _Utöver straffet följer ofta ytterligare konsekvenser för brottslingen. _Hen kanske känner ånger och dåligt samvete.

_Familj och vänner kan vara arga och förtvivlade över vad som har hänt.

_Alla som har dömts för brott hamnar i polisens belastningsregister. _Det är en lista med information om dömda personer. _Den som

hamnar i belastnings-
registret kan i framtiden få
det svårare att få jobb
eller studera utomlands.

=== _Bildtext =====

_Den som har begått vissa
typer av brott kan bli
nekad att få ta körkort.

=====

_Den som har blivit utsatt
för brott

_Den som har blivit utsatt
för ett brott kallas
brottsoffer. _Brottet kan ha
skadat personen fysiskt,
psykiskt eller ekonomiskt
och brottsoffret kan därför
må väldigt dåligt. _Minnet
av brottet kan påverka
personen resten av livet.

_Brottsoffret har rätt till
stöd och hjälp av samhället.

_Till exempel kan hen få
prata med en psykolog.

Brottsoffer kan även få

pengar -- av den som begått brottet, av staten eller av ett försäkringsbolag. Den som har blivit utsatt för våld kan få ett skadestånd. Den som har blivit rånad kan få pengar till att köpa nya saker som ersätter det som blev stulet.

=== _Textruta =====

_ Utsatt för brott

_ Den som har blivit utsatt för brott har rätt till stöd och hjälp. För unga som vill veta mer finns information från

_ Brottsoffermyndigheten på jagvillveta.se.

=====

_ Den som har sett ett brott

_ Även den som blir vittne till ett brott kan må dåligt av händelsen. Att behöva vittna i en rättegång kan vara en jobbig upplevelse.

#20

#71

_Barn som har bevittnat
ett brott mot någon i
familjen räknas enligt lagen
också som ett brottsoffer.

_Brottslingen kan därför
dömas till att betala
skadestånd till barnet.

=== _Bildtext =====

_Det anmäls cirka #1,5
miljoner brott varje år.

_De vanligaste anmälda
brotten är stöld och
inbrott.

=====

::: #21 ::::::::::::::::::::

=== _Bildtext =====

_Ridande poliser, polis-
ryttare, finns ofta på
plats där det samlas många
människor, till exempel
vid fotbollsmatcher.

=====

_Kostnader för brott

_Brott kostar mycket pengar för samhället. _Först och främst kostar det förstås pengar att ha poliser, socialtjänst och domstolar.

_Det kostar också mycket att hålla människor i fängelser.

_Om någon har blivit skadad vid brottet behövs ambulans och sjukvård. _Alla dessa insatser från samhället bekostas med pengar som medborgarna har betalat i skatt.

_Företag, skolor och privatpersoner kan ibland lägga stora pengar på att förhindra brott och återställa saker efter brott. _Det kan handla om att köpa larm och lås och att anlita vaktbolag.

_Skolor låser till exempel in datorer, tvättar bort klotter och lagar saker som

har slagits sönder.

=== _Bildtext =====

_Att tvätta bort eller
måla över klotter kostar
miljarder kronor i
_Sverige varje år.

=====

_Hela samhället påverkas

_Alla som läser och hör om
brottet blir påverkade. _Det
kan skapa rädsla, otrygghet
och ilska. _När det är
mycket kriminalitet i ett
samhälle blir många otrygga.
_Det kan begränsa människors
liv på olika sätt, till
exempel genom att någon inte
vågar gå ut när det är
mörkt.

::: #22 ::::::::::::::::::::

_Reportage: _Filippas pappa
sitter i fängelse

=== Bildtext/beskrivning ==

_Bildtext

_Anstalten i _Kumla är
_Sveriges största
_fängelse. _Där sitter fler
än #500 dömda personer.

_Bildbeskrivning

_Foto av ett fängelse.
_Runt en byggnad på två
_våningar finns ett högt
_gallerstaket. _På staketet
_syns övervakningskameror.

=====

-- _Min pappa är egentligen
_världens snällaste. _Ändå
_har jag varit så arg på
_honom att jag inte velat
_träffa honom på flera
_månader, säger _Filippa,
_som egentligen heter något

#22

#75

annat. _Filippa är #12 år och hennes pappa sitter i fängelse.

_Filippa anade aldrig att hennes pappa sysslade med något olagligt. _Så när _Filippa fick höra att polisen upptäckt att hennes pappa sålde narkotika trodde hon först inte att det var sant.

-- _Jag låg vaken och grät en hel natt. _Jag tänkte att polisen måste ha förväxlat pappa med någon annan.

_Men så var det inte. _Snart fick _Filippa också veta att hennes pappa själv hade missbrukat droger ganska länge. _Han började redan på den tiden då han och _Filippas mamma fortfarande var gifta.

_Ljög om sin pappa

_Det blev rättegång och
_Filippas pappa dömdes till
fängelse. _Filippa blev
fruktansvärt arg över vad
hennes pappa hade gjort.

_Hon tyckte att han svek
henne och hennes lillebror.

_Under pappans första tid i
fängelset ville hon inte
träffa honom.

-- _För hur kul är det
egentligen med en pappa i
fängelse? _Det kändes som om
pappas straff

::: #23 :::::::::::::::
drabbade mig lika mycket.

_Jag ville inte berätta vad
som hänt, varken för lärarna
i skolan eller för mina
kompisar. _Tänk om de skulle
tro att hela min familj var
kriminell? _Jag ljög och sa
att pappa flyttat utomlands
för att jobba ett tag.

_Men _Filippas mamma

#23

#77

pratade med lärarna i skolan, så att de skulle förstå varför _Filippa ibland var mer ledsen än vanligt. _Till slut vågade _Filippa också berätta för sin närmaste vän.

-- _Det kändes bra att prata med henne och hon har lovat att inte avslöja det för någon annan.

_Besökte fängelset

_De som sitter i fängelse får träffa sina familjer på vissa bestämda dagar. _När det hade gått nästan ett halvår sedan _Filippas pappa åkte in i fängelset, så gick _Filippa till slut med på att följa med sin mamma och lillebror dit.

-- _Det var läskigt att komma till fängelset. _Jag hade aldrig trott att jag skulle behöva gå till ett sådant ställe. _Och det

kändes konstigt att träffa pappa också. _När jag såg honom så förstod jag att jag faktiskt hade saknat honom mycket. _Och han sa att han hade saknat mig också. _Jag tyckte så synd om honom.

_Egentligen skulle _Filippa vilja prata med sin pappa om viktiga saker de gånger hon hälsar på honom i fängelset. _Hon skulle vilja fråga varför han började ta droger och varför han sålde narkotika. _Hon skulle vilja veta om han har dåligt samvete och om han ångrar sig.

-- _Fast det är svårt att fråga. _Jag ser ju att pappa är ledsen och då vill jag inte göra honom ännu ledsnare. _Så vi pratar mest om vanliga saker, som hur det är i skolan och vad jag gör på fritiden.

_Om några månader kommer

_Filippas pappa ut från
fängelset. _Filippa längtar
efter honom men hon är också
lite orolig för hur det ska
bli.

-- _Tänk om han börjar med
droger igen? _Jag tycker om
min pappa, men jag vet inte
om jag någonsin kommer att
kunna lita på honom igen.

=== _Textruta =====

_Fakta

_ #2020 satt ungefär
#5 #200 personer i
fängelse i _Sverige. #94
procent av dessa var män.
#6 procent var kvinnor.

_Fängelserna drivs av
_Kriminalvården som är en
myndighet. _Kriminalvården
ansvarar även för häkten
och frivård. _Den som döms
till frivård kan få bära
en elektronisk fotboja som
registrerar var hen
befinner sig.

_Det finns nästan
#80

#23

#30 #000 barn som har en förälder i fängelse eller inom frivården. Barn har rätt att träffa sina föräldrar.

Till dig som har en anhörig som sitter i fängelse

Föreningen Bufff finns för dig som har en förälder eller familjemedlem som sitter i fängelse. Du kan kontakta föreningen anonymt med de frågor och känslor som du kan ha. Du hittar den på bufff.se.

=====

_Hur _Sverige styrs

_Samhällskunskap

_Hur många timmar matematiska eleverna ha i sexan?

_Behövs det fler tåg i

_Sverige? _Hur ska skattepengarna fördelas? _De som styr ett land måste fatta tusentals beslut varje år.

_Vissa beslut påverkar oss som bor i landet direkt och andra ser vi effekterna av först på lång sikt.

_Besluten i _Sverige fattas demokratiskt. _De som fattar besluten är politiker som är valda av folket. _Alla vuxna medborgare får vara med och rösta fram vilka politiker som ska styra landet.

Demokratin är ingen

självklarhet, utan något som vi alla har ansvar för att ta hand om.

=== _Bildtext/beskrivning ==
_Foto _Sveriges riksdagshus.
_Riksdagen har två stora hus på ön _Helgeandsholmen mitt i centrala _Stockholm.
=====

::: #25 ::::::::::::::::::::

_I det här kapitlet får du läsa om

é politiska val och partier i _Sverige
é regeringen och riksdagen
é hur lagar kommer till
é vad staten, regionerna och kommunerna använder samhällets pengar till.

=== _Bildbeskrivning =====

_En kille och en tjej
pratar:

-- _Det går så himla
långsamt med demokrati.

_Alla ska bara prata och
diskutera hela tiden.

-- _Men skulle du vilja
att en enda person
bestämde allt i stället?

=====

::: #26 ::::::::::::::::::::

_Folket bestämmer i _Sverige

_Sverige är en demokrati.

_Det har du antagligen hört
ända sedan du var liten. _I
skolan tränar du och dina
klasskamrater demokrati
genom klassråd och elevråd
och ni har säkert demokrat-
iska omröstningar i klassen
då och då. _Men vad betyder
det egentligen?

#84

#26

=== Bildtext =====
_Elevrådet är ett exempel
på representativ
demokrati. _Alla elever på
skolan finns represente-
rade genom att alla elever
i varje klass får vara med
och välja sina elevråds-
representanter.

=====

_Vad innebär det att
_Sverige är demokratiskt?

_Själva ordet demokrati
betyder folkstyre. _Det
innebär att folket ska ha
inflytande över hur landet
ska styras. _För att
demokratin ska fungera är
det många bitar som måste
vara på plats. _En av de
viktigaste är att det är
allmän och lika rösträtt. _I
_Sverige har alla medborgare
över #18 år varsin röst.
_Allas röster är lika mycket
värda och ingen har rätt att
#26 #85

veta vad någon annan röstar på. Det är några exempel på vad som gör vårt land demokratiskt.

Vår demokrati är representativ och parlamentarisk

Sverige är en representativ demokrati. Det innebär att folket röstar på vilka politiker som ska representera dem då beslut ska fattas. Det är mer praktiskt än direkt demokrati, där alla medborgare är med och röstar i alla frågor.

Vår demokrati är också parlamentarisk. Det betyder att våra folkvalda politiker sitter i ett parlament.

Sveriges parlament heter riksdagen.

=== _Textruta =====
_Sverige är en monarki
_Sverige är även en
monarki. _Det betyder att
en kung eller drottning är
statschef. _I _Sverige har
statschefen ingen politisk
makt men är den som öppnar
riksdagen varje höst.
_Ett land som i stället
har en vald president
kallas för republik.
_Carl _XVI _Gustaf är
kung i _Sverige.
=====

::: #27 ::::::::::::::::::::

_Flera olika val

_Det hålls flera olika
politiska val i _Sverige.
_Vart fjärde år är det val
till riksdagen, regionen och
kommunen. _Det året brukar
kallas för valår. _Inför
valet är det extra mycket
fokus på de olika partierna
#27 #87

i medierna. EU-VAL hålls vart femte år. Då väljer svenska medborgare vilka politiker som ska representera dem i Europa-parlamentet.

Ibland händer det att politikerna behöver hjälp att fatta beslut i svåra frågor. Då kan det bli folkomröstning om just den frågan. Så var det i frågorna om att byta från vänstertrafik till högertrafik och vårt medlemskap i EU.

I Sverige är folkomröstningar rådgivande. Riksdagen kan alltså fatta beslut som går emot resultatet. Men tanken är att omröstningen ska ge riksdagen vägledning inför ett beslut.

=== _Textruta =====
_Namnunderskrifter för
_folkomröstning
_Om du vill att din
kommun ska låta folket få
folkomrösta om en fråga
kan du ordna en namn-
insamling. _Om du lyckas
samla underskrifter från
#10 procent av de röst-
berättigade, är kommunen
skyldig att genomföra
folkomröstningen.

=====

=== _Bildtext =====
_Riksdagshuset i
_Stockholm. _Här sitter
_Sveriges folkvalda
parlament, riksdagen.

=====

_Politiska partier

_Ett politiskt parti har en ideologi, alltså en idealbild av hur det ska vara i ett land och hur landet ska styras. _I en demokrati är det viktigt att vi har flera partier att rösta på. _De flesta partier som finns i dag har vuxit fram under lång tid och förändrats en del på vägen.

=== _Textruta =====

_Sveriges största partier, deras logga och förkortning (ibland är loggan och förkortningen samma).

_Socialdemokraterna, en röd ros, _S
_Moderaterna, _M
_Sverigedemokraterna, en blåsipppa, __SD

_Centerpartiet, en
_fyrklöver, _C
_Vänsterpartiet, en röd
_nejlika, _V
_Kristdemokraterna, __KD
_Liberalerna, _L
_Miljöpartiet, en maskros,
_MP

=====

_Nya partier kommer till

_Nya partier startas när en grupp människor tycker att det saknas ett parti som känns rätt. _Ofta handlar det om en speciell fråga som gruppen tycker behöver få större fokus. _På så sätt har till exempel _Miljöpartiet bildats. _Även om inte alla nystartade partier kommer in i riksdagen brukar de påverka befintliga partier så att de också börjar tänka på deras frågor.

_Alla är fria att starta

#28

#91

ett eget parti men för att det inte ska bli för många partier i riksdagen finns det begränsningar. För att komma in i riksdagen måste ett parti få minst #4 procent av rösterna. I kommunen och regionen räcker det med #3 procent.

Vilka partier som sitter i riksdagen kan ändras efter ett val. Socialdemokraterna och Moderaterna har varit de största partierna länge. #2010 kom Sverige-demokraterna in i riksdagen och var fyra år senare det tredje största partiet.

Vissa partier är med och styr i kommuner, regioner och EU-PARLAMENTET men inte i riksdagen.

Medlemmarna påverkar partiet

För att få veta mer om ett parti kan du läsa deras

#92

#28

partiprogram. _Partierna bestämmer vad som ska stå i partiprogrammet genom att rösta under partistämman, vilket är ett stort möte för medlemmarna. _Inför stämman kan medlemmarna lägga fram förslag. _Sedan bestämmer stämman om förslaget ska godtas eller inte. _Även om medlemmarna delar ideologi så är det långt ifrån alla i ett parti som tycker lika i alla frågor.

_Partierna har också ungdomsförbund där unga kan engagera sig. _Ungdomsförbunden är ofta lite kaxigare och modigare än resten av partiet.

=== _Bildtext/beskrivning ==

_Bildtext

_Valaffischer är ett sätt för partierna att övertyga väljarna att rösta på dem.

_Bildbeskrivning

_Foto av valaffischer.

_På dem syns politiker och
olika politiska budskap.

=====

::: #29 :::::::::::::::::::::::

_Olika sätt att sortera
partier

_Vissa partier tycker ibland
ganska lika, ibland väldigt
olika. _Man kan sortera
partierna på olika sätt
utifrån deras åsikter i
olika frågor.

_Vänster-höger

_Partier brukar ibland delas
in i vänster- och höger-
partier.

_De partier som är mer mot
vänster tycker att stat och
kommun ska ta ett stort
ansvar och att skatterna ska
vara höga. _Verksamheter som
#94 #29

skola och vård ska då finansieras med skattebetalarnas pengar.

_Partier till höger tycker i stället att företag och individer ska ta stort ansvar och att skatterna ska vara låga. _Låga skatter gör att människor får behålla mer av sina pengar och i stället betala mer själva när de till exempel söker vård.

__GAL-__TAN

_Ett annat sätt för att dela in partierna är att använda __GAL-__TAN-SKALAN. __GAL står för _Grön, _Alternativ, _Libertär. __TAN står för _Traditionell, _Auktoritär, _Nationalistisk. __GAL-__TAN-SKALAN är tänkt att visa vad partierna tycker i frågor som miljö, brottslighet, invandring och jämställdhet. _För partier
#29 #95

högt upp är sådant som nationalism och hårda straff för brottslingar viktigt.

För partier långt ner är till exempel miljö och att ta emot flyktingar viktigt.

=== Bildtext/beskrivning ===

Bildtext

I den här figuren går det att se var partierna befinner sig på vänsterhögerskalan och på GAL-TAN-SKALAN samtidigt.

Källa: Chapel Hill expert survey, #2019

Bildbeskrivning

Diagram var partierna befinner sig på vänsterhögerskalan och på GAL-TAN-SKALAN. (När det står "och" mellan två partier är de på samma plats)

Från vänster till höger:
v, s och mp, sd, l och kd, m och c.

__GAL-__TAN, nerifrån och
__upp: v och mp, c, l, s,
m, kd, sd.

=====

::: #30 ::::::::::::::::::::

_Så går valet till

_Andra söndagen i september,
vart fjärde år, är det val
till riksdagen, kommunen och
regionen. _För att val ska
vara demokratiska måste man
kunna lita på att de går
rätt till. _Det är också
viktigt att de val som varje
person gör är hemliga -- den
som röstar måste få göra det
anonymt.

_Vilka får rösta?

_För att rösta i riksdags-
valet måste man vara #18 år
och svensk medborgare. _I
regionval och kommunalval
#30 #97

räcker det att man är myndig och har sin bostad i regionen och kommunen. För att veta vilka som får rösta gör man en röstlängd. Det är en lista över alla ungefär #7,5 miljoner röstberättigade i Sverige.

Alla som har rösträtt får hem ett röstkort i god tid före valet. På det står det bland annat vilken vallokal man ska gå till. De som inte kan gå till vallokalen på valdagen kan rösta i förväg.

=== _Textruta =====

_Varför inte digitala val?

_Mycket av arbetet med valet görs för hand, med papper och penna. Man kan tycka det är konstigt att vi inte röstar digitalt.

_Det beror på att det är för stor risk att hackare ska ta sig in i systemen och påverka resultatet.

_Så länge vi inte kan
garantera att ingen kan
hacka systemet och att
alla kan rösta anonymt,
måste vi fortsätta rösta
med papper och penna.

=====

#1. _På valdagen tar man med
sig sitt röstkort och en
identitetshandling och går
till vallokalen.

#2. _Utanför vallokalen
delar de politiska
partierna ut valsedlar.
_Det finns också bord med
valsedlar inne i lokalen.

#3. _När man har tagit
valsedlar går man in bakom
en skärm, så att ingen ska
se vilket parti man röstar
på.

#4. _Bakom skärmen lägger
man valsedlarna för det
parti man röstar på i ett
kuvert. _Om man vill kan
man också kryssa för en
person i partiet som man

#30

#99

väljer att lägga sin röst på.

#5. _Kuverten läggs i olika lådor som kallas valurnor och röstmottagaren prickar av i röstlängden vem som har röstat.

::: #31 ::::::::::::::::::::

_Rösterna räknas

_När vallokalen har stängt öppnas valurnorna och röstmottagarna räknar rösterna en första gång.

_Det tar tid att räkna alla miljoner röster. _Vid midnatt brukar man veta valresultatet ganska säkert.

_För säkerhets skull räknas alla röster en gång till.

_Efter en vecka ska det vara klart vilka personer som kommit in i riksdagen.

#100

#31

==== Bildtext =====
_Välsedlarna har olika
_färger. _Riksdagsvalets är
gula, regionvalets är blå
och kommunalvalets är
vita.

=====
_Att bestämma sig för vad
man ska rösta på

_Alla partier vill ha så
många röster som möjligt i
valet för att kunna påverka
politiken. _Därför genomförs
en valrörelse inför valet.

_Den är också viktig för att
väljarna ska veta vad de
olika partierna tycker och
få möjlighet att ställa
frågor till politikerna.

_Under valrörelsen håller
politikerna tal och deltar i
debatter med andra partier.

_För att övertyga folk att
rösta på en brukar politik-
erna komma med vallöften där
de lovar att göra vissa

#31

#101

saker om de får makten.

_Vissa väljare röstar på samma parti som de alltid har gjort, medan andra bestämmer sig på valdagen.

_Det är förbjudet att påverka andra vad de ska rösta på genom att hota eller muta. _Politiker som får pengar av personer eller företag måste redovisa varifrån pengarna kommer.

_Den regeln finns för att ingen ska kunna köpa sig fördelar i politiken.

:::: #32 ::::::::::::::::::::::

_Riksdag och regering

_I riksdagen finns #349 platser, som kallas för mandat. _Mandaten är proportionellt fördelade efter hur folket har röstat. _Det betyder att varje parti får ett visst antal mandat efter #102 #32

hur många röster som de har fått i valet. När valresultatet är färdigt samlas alla riksdagsledamöter, alltså de #349 personer som har röstats in.

Riksdagen börjar med att välja en talman. Talmannen har i uppgift att leda riksdagen och föreslå en statsminister. Det vanliga är att det största partiets ledare blir statsminister.

Regeringen

=== Bildtext =====

Ministrarna i regeringen träffas och har sina möten i huset Rosenbad i Stockholm.

=====

Statsministern utser sin regering. Medlemmarna i regeringen kallas för ministrar eller statsråd.

Det är statsministern som

#32

#103

bestämmer hur många
ministrar det ska finnas,
men det brukar vara runt
#20 stycken. _Ministrarna
hör till olika departement
som har hand om specifika
frågor, till exempel
utbildning, försvar, kultur
och miljö. _Det finns #11
departement. _Utrikes-
ministern, till exempel,
ansvarar för _Utrikes-
departementet och finans-
ministern ansvarar för
_Finansdepartementet.
_Vissa statsråd har flera
ministerposter.

_Regeringens uppdrag är
att komma med förslag på hur
_Sverige ska styras och
vilka lagar landet ska ha.
_Men de kan inte fatta
beslut om nya lagar. _Det är
det riksdagen som gör.

_Regeringen ska också se
till att det som riksdagen
beslutar genomförs. _Hur det
ska göras fattas det beslut
#104 #32

om varje vecka på
regeringssammanträden.

=== _Bildtext =====
_Magdalena _Andersson blev
år #2021 _Sveriges första
kvinnliga statsminister.
=====

::: #33 ::::::::::::::::::::

_Riksdagen

_Riksdagen beslutar om lagar
som styr hela landet. _För
att ledamöterna ska kunna ta
ställning till frågor som
rör allt från skolan till
försvaret finns det #15
utskott för olika frågor.

_Utbildningsutskottet, till
exempel, hanterar frågor om
skolan och försvarsutskottet
har hand om försvaret. _Det
är riksdagens ledamöter som
sitter i utskotten.

_Riksdagen har också som
uppgift att granska

#33

#105

regeringens arbete. Det gör riksdagsledamöterna genom att ställa frågor till ministrarna.

En riksdagsledamot har många arbetsuppgifter. För det första är det viktigt att hen håller sig uppdaterad om vad som händer i Sverige och i världen. En del av arbetet går ut på att ta reda på vad det egna partiet tycker i olika frågor och vilka nya förslag som partiet ska lägga fram. Arbetet i utskottet är också en viktig del. Vi ser oftast bara riksdagsledamöterna när de är på plats i kammaren för att debattera eller rösta i olika frågor, men mycket av arbetet sker på andra platser i riksdagshuset eller i ledamöternas hemkommuner.

=== _Bildtext/beskrivning ==

_Bildtext

_Platserna i utskotten är proportionellt fördelade mellan partierna, precis som mandaten i riksdagen.

_Bildtext

_I riksdagens kammare fattar riksdagen beslut genom att rösta.

_Bildbeskrivning

_Foto av riksdagens kammare. _Det är en stor sal med långa rader med bänkar. _Längst fram finns bord där talmännen sitter och två platser för de som debatterar.

=====

_Från förslag till ny lag

_Regeringen och riksdagen har ett gemensamt ansvar för att ta fram nya lagar. _Både regeringen och riksdagsledamöter kan lämna in förslag som riksdagen beslutar om.

_Om ett förslag kommer från regeringen kallas det för en proposition. _Om ett förslag kommer från en riksdagsledamot kallas det för en motion.

#1. _Ett förslag till en ny lag kommer till riksdagen som en proposition (från regeringen) eller motion (från en riksdagsledamot).

#2. _Förslaget hamnar först hos det utskott som har hand om frågan som lagen berör. _Utskottet utreder vad lagen skulle innebära

och lämnar sedan ett förslag till riksdagen om hur de tycker att riksdagen ska rösta.

#3. _Efter det följer en debatt i riksdagen, där alla partier har möjlighet att säga vad de tycker om utskottets förslag.

#4. _Efter debatten är det dags att rösta. _Riksdagsledamöterna röstar genom att trycka på en knapp för ja, nej eller avstår. _Det krävs en majoritet av rösterna för att ett förslag ska gå igenom.

#5. _Det är regeringens uppdrag att se till att beslutet genomförs. _Även om det inte blir som regeringen vill, måste den följa riksdagens beslut.

majoriteten av riksdagen kan gå med på.

Regeringen lämnar en budgetproposition som behandlas i alla utskott som budgeten berör. Utskotten utreder propositionen och lämnar besked om hur de tycker att riksdagen ska rösta. Därefter får alla riksdagsledamöter möjlighet att debattera budgeten i riksdagen. Till sist fattar riksdagen beslut genom röstning.

Det är många som ska läsa, tänka och tycka.

Sedan ska alla komma överens om det bästa förslaget. Det tar alltså oftast ganska lång tid att fatta beslut som är demokratiska.

_Antingen betalar vi för det gemensamma med skatt eller så betalar vi för det när vi använder det.

=== Bildtext/beskrivning ==

_Bildtext

_Sverige är indelat i #21 regioner och #290 kommuner.

_Bildbeskrivning

_Två _Sverigekartor som visar regioner och kommuner. _Regioner och kommuner i norr är större än de i söder. _Minst till ytan är kommunerna i storstadsområdena:

_Stockholm, _Göteborg och _Malmö.

=====

_Länet och regionen

_Län och regioner är indelade på samma sätt geografiskt men de har olika funktioner.

#36

#113

_Alla län har en länsstyrelse. _Man kan säga att länsstyrelsen är regeringens kontor i länet. _Den ser till att regeringens beslut genomförs. _Chefen för en länsstyrelse kallas landshövding och utses av regeringen.

_Regionen ansvarar för hälso- och sjukvård, tandvård, en del konst och kultur och ofta kollektivtrafiken. _Regionen styrs av regionfullmäktige, vars ledamöter röstas fram av regionens myndiga medborgare på valdagen.

_Regionen får in pengar via skatter som bestäms av fullmäktige. _Det finns även statsbidrag att söka för sådant som staten tycker är viktigt att satsa på.

=== _Bildtext =====
_Spårvagnstrafiken i
_Göteborg bekostas av
_Västra _Götalands-
_regionen.

=====

::: #37 ::::::::::::::::::::

_Kommunen

_I din kommun fattas de
_beslut som är viktiga där du
bor. _Kommunen har hand om
bland _annat skolor, gator,
lekparker och idrotts-
anläggningar. _Politikerna i
varje kommun bestämmer hur
mycket skatt invånarna ska
betala och lägger en budget
som beskriver hur de gemen-
samma pengarna ska fördelas.
_Det finns även statsbidrag
som kommunen kan söka.

_Det är stor skillnad
mellan _Sveriges olika
kommuner, till exempel i
storlek till ytan och antal

#37

#115

invånare. _Därför är det bra att kommunerna har självstyre i vissa frågor.

_Självstyre innebär att de själva får besluta om sådant som gäller just där. _Det kan till exempel handla om var det ska byggas en ny förskola eller om man ska stänga en fritidsgård.

_Kommunens motsvarighet till riksdagen är kommunfullmäktige. _Ledamöterna i kommunfullmäktige har möten ungefär en gång i månaden.

_Vem som helst får vara med och lyssna på mötena, men bara ledamöterna får säga något. _Många kommuner har därför medborgarmöten där alla får tycka till om olika frågor. _Vissa kommuner har också speciella råd för barn och unga.

=== _Textruta =====

_En vanlig skoldag

_Under en vanlig skoldag använder du en hel del saker och tjänster som har bekostats av skatter:

_På morgonen åker du kanske @buss till @skolan.

_Eller så promenerar du och nöter på @gator och @vägar.

_Din lärare får förstås @lön för att arbeta i skolan, liksom alla andra som jobbar där. _Den första lektionen börjar och du plockar fram @pennor, @papper och de @skolböcker eller den @dator du behöver.

_Snart blir det dags för @skollunch och sedan har ni idrott. _Då går ni till @idrottshallen.

=====

=== Bildbeskrivning =====

Så här kan en kommuns
pengar fördelas

Cirkeldiagram, här står
de olika delarnas del i
procent:

- #19 % Grundskola
- #18 % Äldreomsorg
- #15 % Förskola och
skolbarnomsorg
- #11 % Insatser till
personer med
funktionsnedsättning
- #9 % Övrigt
- #7 % Infrastruktur och
skydd
- #6 % Gymnasieskola
- #5 % Individ- och
familjeomsorg
- #5 % Kultur och fritid
- #3 % Övrig utbildning
- #2 % Ekonomiskt bistånd

Källa: SCB och SKR

=====

#118

#37

_Ta hand om demokratin

_Mycket av det politiska arbetet i riksdagen, kommunfullmäktige och regionfullmäktige handlar om hur vi ska hantera våra gemensamma pengar. _Hur mycket ska medborgarna betala i skatt? _Vad ska skattepengarna gå till? _Hur svaren på dessa frågor ser ut beror på vilka partier som har fått flest mandat i de olika valen på valdagen.

_Vi är över #10 miljoner människor som bor i Sverige. _Det är inte lätt för politikerna att göra alla nöjda med allt.

_Demokrati innebär att vi måste stå ut med att inte alltid få som vi själva vill.

=== Bildtext =====

_Ni skulle säkert tycka
olika i klassen, om ni
fick i uppgift att fördela
skolans pengar på bästa
sätt. _Vissa kanske skulle
vilja lägga mer pengar på
skolmaten, medan andra
skulle vilja satsa på en
bättre skolgård.

=====

_Politiker i en demokrati
behöver komma överens

_De allra flesta politiker
drivs av att vilja vara med
och förbättra samhället på
det sätt som just de tror är
bäst. _I en drömvärld skulle
alla människor kunna få
precis allt de vill ha, men
så ser det inte ut.

_Politikerna måste hela
tiden prioritera och välja
vad som är viktigast. _Sina
prioriteringar baserar de på
diskussioner inom partiet

#120

#38

och med andra partier. En politiker måste kunna lyssna på andra och försöka hitta kompromisser och göra överenskommelser.

Förändringar tar tid och ibland kan vi kanske uppleva att politiker mest tjafsar och är osams. Men många menar att just det är tecken på att demokratin verkligen fungerar.

Genom historien har demokratin visat sig vara bättre än alla andra alternativ. Därför måste vi värna om den och hjälpas åt så att vi får fortsätta ha de demokratiska friheter som vi i dag tar för givna.

=== Bildtext =====

Insändarsidor i tidningar är läsarnas sidor. Där kan vem som helst skriva och tycka till om vad man vill.

=====

:::: #39 ::::::::::::::::::::

_Du kan påverka

_Det kanske känns som att det är en evighet tills du fyller #18 och har rätt att rösta. _Men du kan påverka politiken redan nu. _Om du ser något i din tillvaro som behöver ändras, så finns det möjlighet att påverka även som barn. _Här är några exempel på när barn har gjort skillnad:

_Namnunderskrifter

#11-åriga _Martin _Holm i _Tibro samlade in namnunderskrifter för att få en actionpark byggd i sin kommun. _Han lämnade in listan till kommunen som tyckte att det var en bra idé och gav #1,6 miljoner kronor till bygget.

#122

#39

_Brev till kommunen

_Elever i årskurs #3 på
_Hammarkulleskolan i
_Göteborg skrev #45 brev
till kommunen och lyckades
stoppa stängningen av en
parklek.

_Medborgarförslag

#13-åriga _Anna _Viktorsson
lämnade in ett medborgar-
förslag till _Nykvarns
kommun om att högstadiets
elever borde få egna
datorer. _Förslaget gick
inte igenom, men _Anna blev
inbjuden till kommun-
fullmäktige för att berätta
vad hon som elev tyckte
kunde förbättras i skolan.
_Året därpå fick eleverna
egna surfplattor.

#39

#123

_Medier

_Samhällskunskap

_Mobiler, datorer och spel
upptar kanske en stor del av
din fritid. _Med dem
kommunicerar du med andra
och tar emot all möjlig
information från omvärlden.

_När någonting händer i
världen förmedlas nyheten
ofta genom bilder eller
klipp, inte minst i sociala
medier.

_Medier formar din bild av
omvärlden. _Vad som dyker
upp i ditt flöde i mobilen
kan påverka vad du vill köpa
och göra. _Det påverkar
också dina åsikter i olika
frågor. _Det är därför
viktigt att vara källkritisk

när du tar del av innehåll i olika medier. Du behöver kunna ifrågasätta saker du ser på nätet, samtidigt som det är viktigt att du vågar lita på att saker faktiskt stämmer.

::: #41 ::::::::::::::::::::

I det här kapitlet får du läsa om

é vad medier är och vilka uppgifter de har
é hur du kan vara källkritisk
é hur du kan använda internet ansvarsfullt.

=== Bildbeskrivning =====

En tjej tänker: Hur vet man om en nyhet är sann?

En tjej och en kille pratar:

-- Klippet du delade är fake, vet du inte det?

-- _Ok, men det är ju
fett kul!

=====

::: #42 ::::::::::::::::::::

_Vad är medier?

_Medier är ett samlingsord
för olika kanaler som vi
använder för att kommunicera
med varandra. _När du
skriver en lapp, skrollar i
mobilen, läser en tidning
eller chattar med någon
använder du olika medier.

_Medier kan användas som
kanal mellan enbart två
personer eller för att nå ut
till många samtidigt.

_Medier som sprider
information till massor av
människor ungefär samtidigt
brukar kallas för mass-
medier. _Radio, tv och
tidningar är exempel på
massmedier. _De kallas också

#126

#42

för traditionella medier,
eftersom de fanns långt
innan internet uppfanns och
nya medier uppkom.

Det är en stor skillnad
mellan hur äldre och yngre
personer använder medier.

De äldre har vuxit upp utan
tillgång till nätet. De är
därför mer vana vid att ta
till sig nyheter via andra
medier, som dagstidningar,
tv och radio.

Traditionella medier

Traditionella medier är
ofta långsammare än sina
motsvarigheter på nätet.

En tidning i papper måste
tryckas på natten för att
komma ut på morgonen. Det
betyder att nyheter om det
som har hänt under natten
inte hinner komma med i
papperstidningen.

Både radio och tv går att
sända direkt, men det är

oftast planerat långt i förväg vad som ska sändas och vid vilken tid. Alla tider finns bestämda i en tablå. Även om det har hänt väldigt många viktiga saker under en dag, får nyheterna oftast bara en timme i tv.

Gemensamt för de traditionella medierna är att de har redaktioner som väljer ut vad som är viktigt att rapportera om. De kan också lägga tid på att undersöka vad som verkligen är sant, innan de rapporterar om det.

=== Bildtext =====
Tidningar och radio är exempel på traditionella medier.
=====

_Sociala medier -- nya medier

_I dag börjar gränserna suddas ut mellan traditionella och nya medier eftersom nästan alla tidningar och radio- och tv-kanaler även finns på nätet. _Det är även vanligt att till exempel en tidning sprider sina artiklar via sociala medier.

_Sociala medier är de kanaler som vi kan använda för att kommunicera direkt med varandra på nätet genom text, bild eller film. _På plattformar som _Instagram och _Youtube lägger användarna själva upp material och kommenterar andras inlägg. _Gemensamt för de sociala medierna är att de inte har en redaktion som bestämmer vad som ska få #43 #129

synas eller höras. _Det kan därför vara svårare att veta om det som publiceras är sant eller falskt.

=== _Bildtext =====

_Influencers tjänar pengar på att visa upp produkter från olika företag i sponsrade inlägg och videoklipp.

=====

_Algoritmer styr vad vi ser på nätet

_Allt som är digitalt är programmerat. _Det betyder att det vi ser är ett resultat av att någon har skrivit en kod för hur det ska se ut och fungera.

_Sökmotorn har en instruktion som den följer för vad som ska stå överst i träfflistan. _Instruktionen kallas för en algoritm.

_Algoritmer kan skrivas på

#130

#43

olika sätt och de styr
mycket av hur vi upplever
nätet. Att algoritmen har
stor påverkan går att
upptäcka om alla i klassen
söker på samma ord och jäm-
för resultaten. Algoritmer
är ofta programmerade till
att göra oss nöjda. Den som
tidigare har sökt på
sportsidor, får tips på fler
sportsidor och inlägg om
sport. Algoritmerna gör att
vi lätt hamnar i "bubblor"
där alla tycker likadant.
Det kan göra det svårare
att få en rättvis bild av
vad som händer i samhället.

=== _Textruta =====

_Data är guld värd

_När du använder mobilen
eller datorn så lämnar du
hela tiden spår efter dig.

_Mobilen vet hur ofta du
tittar på den, hur länge
du tittar på vissa saker
och vad du brukar hoppa

#43

#131

över.

__All information som
sparas om oss kallas för
data. __Företag är villiga
att betala mycket pengar
för att få ta del av vår
data. __Det är bland annat
på så sätt som företag som
__Meta och __Google blivit
så stora. __Vi som
användare betalar inte
pengar för att använda
tjänsterna. __Vi betalar
med vår data i stället.

=====

::: #44 :::::::::::::::::::::::

__Mediernas fyra uppgifter

__Medier har flera viktiga
uppgifter i samhället.

__Vissa av dessa gäller
främst massmedier. __Andra
gäller alla typer av medier,
även sådana där du själv är
med och skapar innehåll.

#132

#44

=== Bildtext =====

 På många orter finns
 lokaltidningar som bevakar
 vad som händer där.

=====

_ Informera

 Medierna ska informera och
 berätta om viktiga saker som
 händer så att vi hänger med
 i vad som sker runt omkring
 oss. De ska också förklara
 varför något inträffar, till
 exempel varför det är krig
 mellan två länder eller
 varför en politiker måste
 avgå.

_ Granska

 Medierna ska noga följa vad
 politiker, myndigheter och
 stora företag gör. Det är
 viktigt för att ingen ska
 kunna fuska sig till mer
 makt eller lura andra.

 Medierna granskar genom att

#44

#133

intervjua personer, läsa protokoll från möten och vara med när viktiga beslut ska fattas.

_ Bilda opinion

_ Medierna har stor makt att bestämma vilka frågor som ska diskuteras i samhället och kan påverka många att tycka likadant. _ Denna uppgift kallas opinionsbildning.

_ Genom medierna kan vi ta del av olika åsikter och ta ställning till huruvida vi är för eller emot något. _ Vi kan också påverka opinionen genom att skriva debattartiklar eller insändare eller svara på sådant som någon annan har skrivit.

_ Underhålla

_ Livet är mer än bara politik och ansvar och

#134

#44

därför har medierna också till uppgift att underhålla oss. _Det finns mycket som kan kallas underhållning. _Sport, musik, film, teater och datorspel är alla viktiga delar i ett samhälle, som behövs för att vi ska må bra.

=== Bildtext =====

_Via sociala medier kan du själv producera och sprida underhållning genom att lägga ut egna filmer, bilder och texter.

=====

::: #45 ::::::::::::::::::::

_Vem betalar?

_Nyhetsbevakning gjord av journalister kostar pengar.

_En journalist är en person som arbetar med att skriva artiklar till tidningar eller göra reportage för

#45

#135

radio- och tv-program.

_Journalister har utbildning i att kolla källor och förklara nyheter på ett begripligt sätt.

_Journalisters arbete är särskilt viktigt eftersom i stort sett vem som helst kan publicera vad som helst på nätet. _Medier finansieras genom antingen skatter eller reklam och avgifter.

_Kommersiell media

_Med kommersiell media menas tidningar, radio- och tv-kanaler som tjänar pengar på olika sätt. _Antingen finansieras de med hjälp av reklam eller så betalar vi för att komma åt innehållet.

_Ofta gäller båda delarna.

_En tidning på nätet kräver ofta att du prenumererar för att du ska kunna läsa artiklarna. _När du har loggat in finns det trots

#136

#45

det reklam på sidorna.

En risk med kommersiell media är att medieföretagen kanske helst publicerar sådant som de vet att folk tycker är spännande och roligt. Ju fler som tittar eller läser, desto mer kan de ta betalt för reklamplatserna.

Den enda kommersiella tv-kanalen som sänder egna nyheter är TV#4. Det är ett innehåll som är mycket dyrt att producera.

=== Bildtext =====

Kommersiell media tar betalt för att låta företag göra reklam för sina produkter och tjänster i deras kanaler.

=====

Public service

Public service betyder ungefär "samhällets tjänst".

#45

#137

Det är tv och radio som bekostas av en avgift som läggs på skatten.

Public service finns i de flesta demokratier. I

Sverige finns tre public service-företag: Sveriges

Television (SVT),

Utbildningsradion (UR)

och Sveriges Radio (SR).

De har ett särskilt uppdrag att sända nyheter, kulturprogram och program för barn och unga. Det måste finnas en blandning av program,

både underhållande och

allmänbildande. En viss del av programmen måste göras på

minoritetsspråk som

meänkieli och romani chib.

Så mycket som möjligt ska finnas teckentolkat och

syntolkat så att alla i

samhället kan uppleva public service.

Politiker eller företag får inte påverka vilka

program som public service

#138

#45

sänder eller innehållet i programmen.

=== Bildtext =====
_I public service ska det finnas något som passar alla.
=====

::: #46 ::::::::::::::::::::

_Lagar som styr medier

_Fria och oberoende medier är nödvändiga i en demokrati. _Om nyhetsrapporteringar vore beroende av vad politiker eller företag tycker, skulle vi inte kunna lita på att de berättar när någon betar sig illa.

_Massmedierna kallas ibland för den tredje statsmakten, efter regeringen och riksdagen. _Den som har makt måste kunna granskas. _Även medierna granskas och måste
#46 #139

följa olika lagar så att vi kan lita på dem.

=== Bildtext =====

Vänsterpartiets partiledare Nooshi Dadgostar frågas ut av journalister.

=====

Tryckfrihet och yttrandefrihet

I Sverige råder tryckfrihet och yttrandefrihet.

Tryckfrihet innebär att det som trycks i en bok eller en tidning inte får censureras.

Ingen får alltså hindra att något publiceras.

Yttra är ett annat ord för att säga något. Lagen om yttrandefrihet gäller för sådant som sägs i radio och tv eller som skrivs på nätet. En viktig del av yttrandefriheten är att du har rätt att vara anonym om du vill berätta något för en

#140

#46

journalist.

_I länder utan tryckfrihet eller yttrandefrihet kan politiker och andra med makt granska och ändra sådant som de inte tycker om.

=== Bildtext =====

_Att få säga vad man tycker och tänker är grundläggande i en fungerande demokrati.

_Dessa rättigheter finns inskrivna i _Sveriges grundlagar.

=====

::: #47 ::::::::::::::::::::

_Undantag från tryck- och yttrandefriheten

_Lagarna om tryckfrihet och yttrandefrihet ger oss rätt att fritt uttrycka våra tankar och åsikter. _Men det betyder inte att medier kan publicera vad som helst.

#47

#141

_Det finns undantag då
_lagarna om tryck- och
yttrandefrihet inte gäller.

_Man får inte avslöja
hemligheter om landets
säkerhet, till exempel
sprida hemlig information
från den svenska försvars-
makten. _Man får heller inte
förtala grupper av människor
eller enskilda personer.

_Förtal är när man talar
illa eller ljuger om
människor för att få andra
att tycka illa om dem.

=== _Textruta =====

_Medieombudsmannen

_Om du upptäcker något
som är fel i medierna kan
du anmäla det till

_Myndigheten för press,
radio och tv eller till
medieombudsmannen.se.

=====

_Ansvarig utgivare

_För att tryckfrihet och yttrandefrihet ska gälla måste det finnas en ansvarig utgivare för det som skrivs eller yttras. _Den ansvariga utgivaren bestämmer vad som får publiceras och ansvarar för att det som sägs i en tidningsartikel eller i ett program är sant. _Om något bryter mot lagen är det den ansvariga utgivaren som döms.

_Tidningar, böcker, radio och tv har alltid en ansvarig utgivare, men internet ägs inte av någon.

_Därför kan människor sprida information på nätet utan att någon tar ansvar för att den stämmer.

#47

#143

=== _Bildtext =====
_Den ansvariga utgivaren
för __SVT:s nyheter
ansvarar för att det som
sägs i programmen är sant.
=====

=== _Textruta =====
_Upphovsrätt
_Det mesta av allt
material som publiceras i
massmedier och på nätet
skyddas av upphovsrätt.
_Det betyder att den
person som har skapat
texten, filmen, bilderna
eller musiken har rätt att
bestämma hur materialet
ska användas. _Upphovs-
personen, som personen
kallas, har också rätt att
ta betalt om det används
av andra.
_Upphovsrätten gäller
även sådant som du själv
skapar, till exempel foton
som du tar eller en dans
som du hittar på.

#144

#47

_Andra får inte sprida vidare ditt material utan att du är okej med det.

_Den som delar material utan att ha tillstånd kan bli skyldig att betala skadestånd.

=====

::: #48 ::::::::::::::::::::

_Källkritik och källtillit

=== _Ordlista =====

Wikipedia är ett uppslagsverk på nätet där innehållet kan redigeras av besökarna själva.

=====

_Eftersom vi har information överallt omkring oss, är det viktigt att vi lär oss att värdera källor. _Att vara källkritisk betyder att på olika sätt undersöka och

#48

#145

kontrollera hur pålitliga källorna är.

Exempel på källor är en lärare som berättar något, statistik från en myndighet och Wikipedia. I olika sammanhang är vissa källor bättre än andra. Läraren kanske inte är expert på det du vill veta mer om, statistik kan vara för gammal och Wikipedias text för svår att läsa. Det finns många olika faktorer som är avgörande när vi väljer vilka källor som är bäst att använda.

=== Bildtext =====

Faktaböcker kan vara pålitliga källor men innehålla information som blivit gammal.

=====

_Avsändare, budskap och syfte

_Alla källor har en avsändare, ett budskap och ett syfte. _Om avsändaren är anonym blir källan svår att lita på, eftersom vi inte vet vem som ligger bakom den. _Budskap och syfte kan också vara knepiga att förstå ibland. _En artikel om barns motionsvanor kan ha ett dolt budskap om att skärmtid är dåligt. _En rolig film som delas i sociala medier kan vara reklam för ett nytt spel. _Genom att bedöma avsändare, budskap och syfte blir vi säkrare på källkritik.

_Falska nyheter och manipulation

_Med dagens teknik är det lätt att hitta på falska

#48

#147

nyheter och manipulera
filmer och bilder så att de
ser ut att vara äkta.

_Sociala medier spelar en
stor roll i spridandet av
falska nyheter eftersom de
enkelt når ut till många
personer.

=== _Bildtext/beskrivning ==

_Bildtext

_Att manipulera en bild
innebär att man ändrar
originalbilden så att
motivet förändras. _Även
filmer och ljud går att
manipulera.

_Bildbeskrivning

_Manipulerat foto av en
halv banan som ser ut som
en apelsin inuti!

=====

=== _Textruta =====

_Trollfabriker

_Det finns människor som har som jobb att försöka förstöra demokratier och påverka politiska val.

_De arbetar på så kallade trollfabriker. _Ordet troll kommer från engelskans trolling, en fiskemetod där man kastar ut flera linor efter en båt och hoppas på att det ska nappa.

_Trollfabrikerna skapar tusentals påhittade konton som sprider falsk information för att skapa förvirring och oro. _Vissa är ute efter att påverka val i andra länder. _Andra vill störa samhällen så att det blir svårt att veta vad som är sant och vem man kan lita på. _Om folk inom ett land bråkar med varandra kan de inte försvara sig lika bra mot yttre hot.

=====

#49

#149

_Verkar det vara
_personliga åsikter eller
_fakta? _Kan du hitta samma
_information på mer än ett
_ställe?

é _Hur? _Ser källan
_ trovärdig ut? _ Finns det
_ källhänvisningar? _ När är
_ den publicerad?

=== _Bildtext =====
_Inlägg på sociala medier
_ kan ha mängder av olika
_ avsändare som har olika
_ åsikter.

=====

_Källtillit

_Det kan ibland upplevas som
_att det enda som är viktigt
_är att lära sig att avslöja
_vad som är falskt. _Men det
_är också viktigt att vi lär
_oss att lita på källor. _Det
_kallas att ha källtillit.

_Olika källor kan vara mer
_eller mindre bra att använda
#49 #151

sig av vid olika tillfällen.
_Om du till exempel funderar på att köpa en hund och vill veta mer om olika hundraser, kan vissa böcker och sidor på nätet passa bra. _Om du i stället ska skriva en faktatext om hundar i en skoluppgift så behöver du troligtvis välja andra källor.

_När det kommer till frågor som rör vårt samhälle och politik kan du hitta väldigt olika svar beroende på vilka källor du väljer.

_Tänk efter vad det är du vill veta. _Ger källan dig svar på de frågor du har?

_När du vet varför du väljer en källa så kan du känna större källtillit.

=== Bildtext =====

_Välj rätt källa vid rätt tillfälle.

=====

_Puls ___SO årskurs #6

_Grundbok

_Kajsa _Bornedal m.fl.

_Volym tre av åtta

_Till punktskriftsläsaren

_I början av den bearbetade boken finns text och bildbeskrivningar från insidan av originalets omslag.

_När ni arbetar med geografi kommer du att behöva en atlas.

_Det finns bildbeskrivningar i boken men inte för alla bilder. _Ibland är bildtexten till en bild viktig och då kan den finnas med trots att själva bilden inte är beskriven. _Du kan alltid fråga din lärare om du vill veta mer om innehållet i en viss bild.

_Lycka till!

_Skicka gärna dina synpunkter på anpassningen av denna bok till anpassningsfunktionen~à spsm.se

_I

_Innehåll volym tre

_Siffran inom parentes
hänvisar till förlagans
sidor.

_Nyckel:

sh = _Samhällskunskap

ge = _Geografi

re = _Religionskunskap

hi = _Historia

_Till punktskriftsläsaren _I

_	Vi har alla ett	
_	ansvar för nätet	
	(#50)	#153
_	Fördjupning: _Kon-	
_	spirationsteorier	
	(#52)	#158
ge	_Klimat- och vegeta-	
	tionszoner (#54)	#167
_	Vad är klimat? (#56)	#169
_	Klimatzoner (#58)	#176
_	Vegetationszoner	
_	(#59)	#179
		_Iii

_	Den tropiska zonen	
_	(#60)	#181
_	Den subtropiska	
_	zonen (#64)	#194
_	Den tempererade	
_	zonen (#68)	#204
_	Polarzonen (#72)	#213
ge	_	
	Världsdelarna	
	(#74)	#220
_	Europa (#76)	#222
_	Afrika (#80)	#231

_Vi har alla ett ansvar för
nätet

_I dag har vi möjlighet att
kommunicera med och nå ut
till andra på ett sätt som
människor inte kunde drömma
om innan internet var upp-
funnet. _Det är inte längre
bara några få journalister
eller författare som kan
sprida vad de tycker och
tänker. _Det är en
fantastisk möjlighet som vi
behöver värna om. _För att
vår demokrati ska fungera
krävs det att alla vågar
säga vad de tycker. _När du
använder internet har du
både rättigheter och
skyldigheter.

=== Bildtext =====

Äldrig förr har det varit
så lätt som nu att nå ut
till många med ett
budskap.

=====

Du har inte rätt att skada
andra med ord

Du har rätt till din åsikt
och du får tycka att
personer är knäppa, men
undantagen från lagarna om
tryckfrihet och yttrande-
frihet som du har läst om
tidigare gäller även dig som
privatperson. Det är alltså
förbjudet för dig att hota,
sprida falska rykten eller
uttrycka att du hatar vissa
grupper. Även den som är
under #15 år kan bli polis-
anmäld och dömd att betala
skadestånd om hen bryter mot
lagen.

Om det blir för mycket
hat förknippat med att stå

#154

#50

för sin åsikt kommer
människor att tystna.

_Därför är det viktigt att
vi tar ansvar för att hålla
taskiga kommentarer borta.

_Alla elakheter är inte
olagliga, men vi kan alla
göra vårt bästa för att
nätet ska bli en så trygg
plats som möjligt.

=== _Bildtext =====

_Näthet och nätmobbning är
hot och trakasserier som
sker på nätet. _Mobbningen
kan pågå dygnet runt och
vara svår att försvara sig
mot. _Barn och unga kan
vända sig till organisa-
tionen _Bris för att få
stöd.

=====

_Tips för ett bättre
internet

_Sprid inte hat

_En bra regel är att aldrig
sprida vidare hat. _Om du
delar något hatiskt som
någon annan har skrivit så
kan du faktiskt bli dömd för
förtal, eftersom du sprider
det vidare.

_Välj dina ord

_Det är ofta lättare att
skriva elaka saker än att
säga dem direkt till någon.
_Tänk att du ska kunna se
personen du skriver till i
ögonen. _Skulle du säga
samma sak om ni satt bredvid
varandra i klassrummet? _Om
inte, hoppas kommentaren.

_Strunta i onödiga
kommentarer

_Om fem personer redan har skrivit att ett klipp är dåligt, så blir det inte bättre av att du också skriver det. _Ingen blir glad av negativa kommentarer. _Det kan räcka med ett enda elakt ord för att göra en annan människa ledsen. _Även kändisar tar åt sig när någon är taskig.

_Säg ifrån och stötta

_Reagera om du ser att någon blir illa behandlad. _Säg ifrån i kommentarsfält och anmäl kränkningar och förtal. _Det är också fint att få ett stöttande meddelande om man är utsatt för påhopp på nätet. _Skriv och säg att du är på personens sida och fråga hur du kan hjälpa.

#52

#157

_Fördjupning:
_Konspirationsteorier

=== Bildtext =====
__USA:s parlament stormas
av människor som upplever
att de har blivit lurade.
=====

_Efter presidentvalet i
__USA #2020 stormade tusen-
tals människor parlaments-
byggnaden _Kapitolium i
huvudstaden _Washington
_D._C. _Ilskna över
valresultatet var de
övertygade om att valet
måste ha varit riggat.
_Deras teori om att de alla
hade blivit lurade av staten
och medierna är ett exempel
på en konspirationsteori.

_Människor har alltid försökt förstå sin omvärld och varför vissa saker händer, speciellt om det sker något stort och skrämmande. _Det känns oftast bättre om det finns en tydlig förklaring.

_I berättelserna om _Harry _Potter är _Lord _Voldemort den onda motståndaren. _Allt hemskt som händer beror på honom. _Så ser det ut i många böcker, filmer och spel: en ond kraft orsakar det onda i världen. _I verkligheten kan vi oftast inte ge en så enkel förklaring.

_Det finns sällan en enda ond kraft att skylla på.

_När coronapandemin drabbade världen år #2020 var det många som ville hitta en syndabock. _Var det onda forskare i _Kina som hade spridit viruset med vilje? _Eller var det

medicinföretag från USA
som låg bakom? Några menade
att vaccinet innehåller
mikrochip som gör att stora
dataföretag kan spionera på
folk. Idéer som de här
kallas för konspirations-
teorier.

Att konspirera betyder
att gå ihop för att göra
något mot andra i hemlighet.

Det kan till exempel vara
ett gäng som går samman i
spel för att vinna.

Konspirationer finns alltså
på riktigt. Vi vet att det
händer att politiker,
företag eller hackare går
ihop i hemlighet för att ta
över makten på olika sätt.

Det är bland

::: #53 ::::

annat därför det är viktigt
med oberoende medier som
granskar makthavarna, så att
vi får veta om något sådant
skulle hända.

En konspirationsteori är
#160 #53

en idé om att det finns en konspiration som inte är känd för allmänheten. _Vissa teorier kan låta spännande, medan vi kanske fnissar åt andra. _Risken med konspirationsteorier är att de kan skapa oro i samhället och i slutändan hota demokratin.

_Typiskt för
konspirationsteorier

_Det finns saker man kan titta efter om man misstänker att något är en konspirationsteori:

_Planen -- i konspirations-teorier finns idéer om att allt är planerat. _Inget sker av en slump. _Planen ska hållas hemlig. _Att media inte rapporterar om "sanningen" är ett bevis på att de är med i konspirationen.

_ Svart eller vitt -- i en
_ konspirationsteori är
världen uppdelad i onda
och goda. _ En varnings-
signal kan därför vara att
en text är helt ensidig.

_ Det finns inga resonemang
som "å ena sidan" och
"å andra sidan".

_ Bevis -- i konspirationsteori-
_ teorier går mycket ut på
att hitta bevis för att
teorin är sann.

_ Förklaringar som verkar
vara trovärdiga kan vara
skrivna av personer som
kallar sig för "expert"
eller "forskare" men de
hör egentligen inte till
något universitet. _ De som
försöker säga emot dessa
personer anses vara en del
av konspirationen.

=== _Bildtext/beskrivning ==

_Bildtext

_Vissa konspirations-
teorier har typiska bilder
och koder för att skicka
signaler om att avsändaren
är en som känner till
"sanningen". _Många
personer som stormade
parlamentet i __USA hade
ett _Q som symbol.

_Bildbeskrivning

_På en husvägg står
skrivet: _Q _The _Great
_Awakening

=====

=== _Textruta =====

_Exempel på konspirations-
teorier

_Illuminati

_Illuminati är det många
som har hört talas om, men
få vet vad det ursprung-
ligen var. _Illuminati
betyder "de upplysta" och

#53

#163

var en grupp som juristen
Adam Weishaupt grundade
i _Bayern_ år #1778.

Gruppen träffades i
hemlighet för att planera
hur världen borde styras.

De var emot att kungar
och kyrkan hade så stor
makt. _Den_ bayerska kungen
förbjöd slutligen

illuminati att träffas och

Weishaupt flydde från

landet. _Efter_ franska
revolutionen #1789, när
den franske kungen

avrättades, började en
konspirationsteori spridas
om att det var illuminati
som låg bakom revolu-

tionen. _Idéer_ om hemliga
sällskap, eller ordnar som
de också kallas, är
fortfarande vanliga
konspirationsteorier.

=== _Bildtext/beskrivning
_Symbolen med det all-
_seende ögat förknippas
ofta med illuminati.

_Bildbeskrivning
_Symbol med ett öga i
en triangel. _Runt
triangeln skiner
strålar.

=====

"_Jorden styrs av
rymdödlor"

_Enligt den här
konspirationsteorin styrs
allt som händer i världen
av en grupp rymdödlor från
stjärnbilden _Draken.
_Ödlorna är ute efter att
göra jordens människor
till slavar. _Ödlorna ser
ut som vanliga människor
och är därför svåra att
avslöja.

"_Läkemedelsindustrin vill hålla folk sjuka"

_Flera konspirations-teorier handlar om att läkemedelsföretag ser till att människor blir sjuka på olika sätt.

_Enligt teorierna kan företagen då tjäna pengar på att sälja mer mediciner.

=====

_Klimat- och
vegetationszoner

_Geografi

_På bilden nedan ser du
_Virunga nationalpark i
_Kongo, där en av världens
största regnskogar finns.
_I regnskogen är det fuktigt
och varmt året om. _Det gör
att mängder av djur- och
växtarter lever där -- arter
som inte kan leva någon
annanstans på jorden.

_Naturen ser väldigt olika
ut i olika delar av världen.
_Vad som kan växa på en
plats påverkar hur människor
kan leva och försörja sig
där. _Så hur kommer det sig
att människans förutsätt-
ningar ser så olika ut på
#54 #167

olika delar av jordklotet?

Det ska du få läsa om i det här kapitlet.

=== Bildbeskrivning =====

Foto av en regnskog där träden växer tätt på kullarna.

=====

::: #55 ::::::::::::::::::::

I det här kapitlet får du läsa om

é vad som kännetecknar olika klimatzoner

é hur klimatet påverkar vegetationen

é hur klimatet och vegetationen påverkar människors sätt att leva i olika delar av världen.

=== _Bildbeskrivning =====

_Tre tjejer planterar i en pallkrage:

-- _Får min jordgubbs-plantā plats?

-- _Choklad är det bästa jag vet. _Jag beställde kakaoböner från nätet som vi kan sätta.

-- _Jag har morotsfrön med mig.

=====

::: #56 ::::::::::::::::::::

_Vad är klimat?

_Såvitt vi vet är jorden den enda planeten i universum där det finns liv. _Här har vi ett klimat som djur och växter kan leva i. _Hur klimatet är på en viss plats på jorden avgörs bland annat av hur stor nederbörden är och hur varmt det är där.

#56

#169

_Atmosfären skyddar oss

_Tio mil ovanför jordens yta tar luften slut och den iskalla världsrymden börjar.

_Som tur är har vi solen som ger oss både ljus och värme.

_Det finns också en atmosfär som ser till att en del av värmen från solen hålls kvar på jorden. _Atmosfären består av en blandning av olika gaser och vattenånga, och fungerar som glaset i ett växthus.

_Solvärmen som kommer in i ett växthus blir kvar där inne i stället för att reflekteras ut direkt. _På samma sätt blir en del av värmen kvar runt jorden tack vare atmosfären. _Det är jordens naturliga växthus-effekt och den är nödvändig för allt liv på jorden.

=== _Textruta =====

_Skillnad mellan väder och klimat

_Väder är det som händer just nu gällande vind, temperatur och nederbörd.

_Mäter man vädret på en plats under längre tid, vanligtvis #30 år, får man information om platsens klimat.

=====

=== _Bildtext =====

_Atmosfären gör att en del av värmen från solen hålls kvar och värmer jorden.

=====

_Varför regnar det olika mycket på olika platser?

_Solens strålar värmer upp land och hav på jorden. _När vattnet värms upp avdunstar det och stiger uppåt som vattenånga. _Ju varmare luften är desto mer

#56

#171

vattenånga kan den innehålla. När luften kyls ner bildar vattenångan moln som sedan faller ner som nederbörd i form av regn eller snö.

Moln som ger nederbörd kan bildas på olika sätt.

Ett sätt är när solen snabbt värmer upp ett fuktigt landområde, till exempel regnskogarna vid ekvatorn. Den varma, fuktiga luften stiger snabbt uppåt och bildar stora moln när den kyls ner högre upp.

Den kalla luften kan inte behålla vattnet som då faller ner som häftigt regn, ofta tillsammans med åska.

Ett annat sätt som regn kan bildas på är när fuktiga vindar träffar ett berg.

Luften stiger då uppåt och kyls ner så att det börjar regna. På andra sidan berget sjunker luften igen och värms upp, så där slutar

det att regna. Områden som ligger i lä bakom stora bergskedjor är därför ofta väldigt torra. Man brukar säga att de befinner sig i regnskugga.

=== Bildtext =====
Områden bakom stora berg kan bli väldigt torra.
=====

::: #57 ::::::::::::::::::::

Varför är temperaturen olika på olika platser?

=== Ordlista =====
Ekvatorn. är en tänkt linje som går runt jordklotet där det är som tjockast, halvvägs mellan nordpolen och sydpolen.
=====

Det finns kalla och varma områden på jorden. Det är
#57 #173

främst fyra faktorer som
avgör hur temperaturen blir
på en plats:

_Se svällpappersbild.

=== Bildtext =====

_Solstrålar vid ekvatorn
faller in rakt uppifrån.

_Det gör att det blir
varmare vid dessa områden.

=====

#1. _Avståndet från ekvatorn

_Solstrålarna träffar olika
områden på jorden med olika
vinkel. _Vid _ekvatorn
kommer solens strålar rakt
uppifrån och värmer därför
mer. _Vid polerna kommer
strålarna in med sned vinkel
från sidan och värmer därför
inte lika mycket.

#174

#57

#2. _Höjden över havet

_Luften är kallare ju högre upp man kommer.

_Temperaturen sjunker ungefär fem grader var tusende meter. _Det är därför ofta kallare i bergsområden än på lägre platser runt omkring.

#3. _Närheten till havet

_Luften värms upp olika mycket beroende på om solens strålar träffar land eller hav. _Det går snabbare för solens strålar att värma upp en landyta än vatten, men landytan kyls också ner snabbare. _Havet tar längre tid på sig att bli varmt, men behåller värmen längre.

_En plats nära kusten får därför lite svalare somrar och mildare vintrar än platser längre från havet.

#57

#175

#4. _Vindar och havsströmmar

_Temperaturen påverkas också av vindar och havsströmmar.

_Havsströmmar är stora mängder havsvatten som flyttar sig långa sträckor.

_Strömmar som rör sig från kalla havsområden till varma tar med sig kallt vatten som kyler ner luften. _Strömmar som rör sig från varma havsområden tar med sig varmt vatten som värmer luften.

::: #58 :::::::::::::::::::::::

_Klimatzoner

_En klimatzon är ett stort geografiskt område där klimatet är ungefär likadant. _När man ska bestämma var de olika zonerna ska börja och sluta, utgår man bland annat från hur

#176

#58

temperaturen och nederbörden varierar över årets månader.

Jorden kan översiktligt delas in i fyra olika typer av klimatzoner.

Tropisk zon

Zonen ligger i ett brett bälte längs ekvatorn.

Typiskt för den tropiska zonen är hög temperatur, mycket regn som faller ofta samt små skillnader mellan årstiderna.

Subtropisk zon

Norr och söder om den tropiska zonen ligger den subtropiska zonen. Den kännetecknas av långa, varma somrar och relativt korta, milda vintrar. Här är nederbörden mycket mindre än i den tropiska zonen.

_Tempererad zon

_Norr och söder om de subtropiska zonerna ligger den tempererade zonen. _Den kännetecknas av tydliga växlingar mellan årstiderna. _Här är medeltemperaturen lägre än i den subtropiska zonen och nederbörden är mindre än i den tropiska zonen.

_Polarzon

_Vid polerna i norr och söder finns jordens kallaste områden -- polarzonerna. _Kallt hela året och lite nederbörd, då i form av snö, är typiskt för polarzonen.

_Vegetationszoner

_Klimatet påverkar vad som växer i ett område, alltså områdets vegetation.

_Vegetationszonerna som du ser på kartan är indelade utifrån vilken växtlighet som är vanligast just där.

_Inlandsis

_Ett tjockt täcke av is som täcker ett landområde. _I dag finns inlandsis på _Grönland och _Antarktis.

_Tundra

_Ett kallt område med låg vegetation utan skog. _Ofta är marken frusen under stora delar av året (permafrost).

_Bergsområde

_Område som ligger flera tusen meter över havet.

_Vegetationen är mycket sparsam eller obefintlig.

_Skog -- regnskog, barrskog, lövskog

_Ett större trädbevuxet område. _Regnskogen är mycket tät och växer i varma områden. _Där lever många olika arter av växter och djur.

_Barrskogens träd trivs i kyligare områden och växer i ett bälte på det norra halvklotet. _Lövskogen kräver mer värme än barrskogen.

_Odlad jord

_Område där människan har anlagt åkrar och betesmark för att odla livsmedel och djurfoder.

#180

#59

_Savann och stäpp

_Torra områden med högt gräs och glest utspridda buskar och träd. _Savannen ligger ofta mellan regnskogen och öknen. _Stäppen är torrare än savannen.

_Öken

_Mycket torrt område av sand, sten eller klippor med lite eller ingen vegetation. _Här växer bara enstaka växter som tål värme och torka.

::: #60 ::::::::::::::::::::

_Den tropiska zonen

_I den tropiska zonen står solen högt på himlen hela året. _Det gör att det är mycket varmt här och

#60

#181

medeltemperaturen är över #18 grader hela året. Det är även fuktigt eftersom nederbörden är mycket hög.

Olika typer av klimat som finns i den tropiska zonen är regnskogsklimat, monsun-klimat och savannklimat.

Regnskog och savann är vanliga vegetationstyper.

Regnskogsklimat -- värme och fukt

I området längs ekvatorn är medeltemperaturen över #25 grader året om och det regnar nästan varje dag.

Värmen i luften gör att regnvattnet snabbt omvandlas till vattenånga och stiger uppåt. Luftfuktigheten, alltså mängden fukt i luften, är därför mycket hög. På dagen täcks himlen av stora regnmoln och framåt eftermiddagen faller regnet.

Det är inte ovanligt att

#182

#60

det regnar mer än #2 #000
millimeter per år.

=== _Bildtext/beskrivning ==

_Bildbeskrivning

_Diagram som visar att
temperaturen i _Kisangani
i _Kongo- _Kinshasa är runt
#25 grader hela året.

_Nederbörden är mellan
#100 och #200 mm per månad
stora delar av året.

_Bildtext

_Regnskogen är rik på
arter av växter och djur.

_De trivs i det varma och
fuktiga klimatet.

=====

för att ersätta den luft som stigit uppåt där lågtrycket bildats. Den vinden kallas sommarmonsunen och ger stora mängder regn i Indien och Sydostasien. När monsunvindarna möter höga bergskedjor, som till exempel Himalaya, tvingas luften stiga uppåt vilket gör regnen särskilt kraftiga. På vissa platser i norra Indien kan monsunregnen därför ge flera meter regn under juni till augusti.

På vintern kyls luften ner över den stora landmassan i Asien och då bildas ett högtryck där. Vinden blåser från högtrycket mot de lågtryck som nu ligger ute över havet. Den vinden kallas vintermonsunen och blåser alltså från land ut till havs. Vintermonsunen är, till skillnad från sommarmonsunen, torr och kall.

=== _Bildtext/beskrivning ==

_Bildtext

_sommarmonsun

_Bildtext

_vintermonsun

_Bildtext

_Sommarmonsunen ger
stora nederbörds mängder i
_Sittwe, _Myanmar.

_Bildbeskrivning

_Diagram som visar att
temperaturen i _Rangoon,
_Myanmar är mellan #25 och
#30 grader hela året.

_Nederbörden är ingen
eller lite november till
april. _Maj till oktober
är nederbörden mellan #200
och #600 mm per månad.

=====

#186

#61

_Vegetationen i den tropiska zonen

_I de tropiska regnskogarna bidrar den varma temperaturen och de stora regnmängderna till en tät vegetation med många olika typer av växter och träd.

_Regnskogarna är jordens artrikaste områden. _Ingen annanstans finns det fler arter av växter och djur än i dem. _Områden med tropisk regnskog finns i norra

_Sydamerika, mellersta Afrika och södra _Asien.

_Norr och söder om regnskogarna regnar det inte lika mycket, men det är fortfarande mycket varmt.

_Temperaturen ligger mellan #20 och #30 grader året om.

_I dessa områden upphör de tropiska regnen att falla under en period på året och

då blir det torrperiod.

Eftersom det regnar betydligt mindre här så växer det också mindre än i regnskogen. Den här klimat-typen kallas savannklimat och vegetationen kallas savann. Savannen är ett öppet landskap som mest består av högt gräs, buskar och trädjungar här och var.

=== Bildtext =====

Giraffen är anpassad för ett liv på savannen.

=====

Att leva i den tropiska zonen

Några av jordens mest tätbefolkade områden ligger i den tropiska zonen, till exempel i delar av södra Asien och Västafrika.

Traditionellt har människor små jordbruk som de sköter med enkla metoder. Det

#188

#62

kallas för självhushållande jordbruk och innebär att familjen på en liten jordlott, alltså på en liten bit mark, odlar det som behövs för den egna familjen.

_Familjen kanske också har några kor, getter eller får.

_Skogen och grässlätterna används som betesmark för boskapen.

_I vissa tropiska områden förekommer svedjebruk, vilket betyder att bonden bränner ner en liten del av regnskogen för att kunna odla där. _Träden fälls och bränns sedan på marken tillsammans med ris och buskar. _Arbetet sker för hand med enkla hjälpmedel som hacka och grävkäpp.

_Askan som bildas efter att marken bränts blir näringsrik och fungerar som gödselmedel. _De första åren kan bonden därför få bra skörd.

#62

#189

=== _Bildtext/beskrivning ==

_Bildtext

_ Ju längre från
ekvatorn, desto torrare
savann.

_Bildbeskrivning

_ Bild som visar att ju
längre från ekvatorn desto
lägre träd och färre
buskar växer det.

_ Ekvatorn: regnskog med
höga träd och mycket
buskar.

_ Bredvid regnskogen:
trädsavann med lägre
träd.

_ Bredvid trädsavann:
busksavann med låga
buskar.

_ Bredvid busksavann:
grässavann med bara
gräs.

=====

__Människan påverkar
__landskapet

=== __Ordlista =====

__Könstgödsel__ . är konst-
__gjort medel som man
tillför marken för att
det som odlas ska växa
bättre.

__Bekämpningsmedel__ .
används för att bekämpa
oönskade växter eller
djur som annars kan
skada grödorna.

=====

__I allt fler tropiska länder
bedrivs plantagejordbruk.

__Då hugger man ner regnskog
för att skapa plats för
stora odlingar, alltså
plantager. __På plantagen
odlas en viss gröda i mycket
stora mängder, för att
säljas vidare till länder
över hela världen. __Det är

vanligt att odla grödor som behövs för att tillverka andra saker, till exempel oljepalmer som används till palmolja. Att odla sojaböner för att få fram djurfoder, alltså mat till boskap, är också vanligt.

Plantagejordbruken ägs ofta av stora företag som bedriver jordbruk i många länder.

Den här typen av odling är en så kallad monokultur.

Mono betyder att det bara finns en typ av något, i det här fallet bara en typ av gröda. Monokulturer påverkar landskapet och miljön negativt eftersom det som odlas behöver både

.konstgödsel och .bekämpningsmedel för att växa.

Det gör att den biologiska mångfalden, artrikedomen av växter och djur som fanns i den ursprungliga växtligheten, försvinner.

#192

#63

=== _Textruta =====
_Människan utrotar arter
_Biologisk mångfald är
när det finns en variation
av olika växter och djur.
_De flesta arter har
viktiga roller i naturen.
_Därför behövs den
biologiska mångfalden.
_Människans stora ingrepp
i naturen leder till att
många växter och djur dör
ut -- de utrotas.

=====

=== _Bildtext/beskrivning ==
_Bildtext
_Plantage med oljepalmer
i _Brasilien, där det
tidigare växte regnskog.
_Palmolja används till
mat, kakor, ljus med mera
och säljs till hela
världen.

_Bildbeskrivning
_Foto av en man som
planterar cirka #20 cm
#63 #193

höga palmlplantor. De står
i långa rader på ett stort
fält.

=====

::: #64 ::::::::::::::::::::

_Den subtropiska zonen

_Den subtropiska zonen
_ligger både norr och söder
om den tropiska zonen. _I
den subtropiska zonen är
nederbörden betydligt mindre
än i den tropiska zonen, men
det är fortfarande mycket
varmt. _Sommaren är lång,
torr och varm. _Vintern är
kort och mild. _Det gör att
växtligheten är sparsam
eller obefintlig i stora
delar av den subtropiska
zonen. _Här ligger jordens
stora öknar, till exempel
_Saharaöknen i norra _Afrika
och öknarna i _Australien
och __USA.

#194

#64

Klimattyper i den subtropiska zonen är bland annat öken-, stäpp- och medelhavsklimat. Vanliga vegetationstyper är stäpp och öken.

Öken- och stäppklimat -- torrt och varmt

Vid södra och norra vändkretsen på jordklotet bildas stora högtryck, vilket gör luften torr och klar. Där råder ökenklimat. På dagarna kan det bli upp till #45 grader varmt, men nätterna kan bli kyliga. Det beror på att det oftast inte finns några moln som hindrar värmen från att stråla ut från jorden under nätterna.

I öknen regnar det bara några få gånger per år eller inte alls. Årsnederbörden, alltså den totala regnmängden på ett år, är omkring #250 millimeter.

#64

#195

_Vid regn bildas hastigt
_tillfälliga floder, men
vattnet avdunstar snabbt när
solen kommer tillbaka.

_I områden norr och söder
om de stora öknarna råder
stäppklimat. _Det regnar
lite mer på stäppen än i
öknen, vilket gör att det
finns viss växtlighet här.

=== _Bildtext/beskrivning ==

_Bildbeskrivning

_Diagram som visar att
_nederbörden i _In _Salah i
_Algeriet är väldigt liten
och kommer i december och
februari. _Temperaturen är
som högst under sommaren
med över #30 grader.

_Under vintern ligger den
på #15 till #20 grader.

_Bildtext

_Sanddyner och
klippformationer i
_Saharaöknen, _Algeriet.

=====

#196

#65

_Medelhavsklimat -- varma
somrar och regniga vintrar

=== Bildtext/beskrivning ==

_Bildtext

_Vinodlingar i
_Sydafrika.

_Bildbeskrivning

_Foto av en vinodling.

_Vin odlas på fält i långa
rader och är låga buskar.

=====

_Områdena kring _Medelhavet
ligger i den nordligaste
delen av den subtropiska
zonen. _Medelhavsklimatet
kännetecknas av varma och
torra somrar, vilket lockar
många turister. _På
vintrarna drar det varma
vädret söderut och området
får då lite mer regn.

_Medelhavsklimatet finns
inte bara runt _Medelhavet,
#65 #197

utan även i andra delar av
världen, till exempel i
_Kalifornien, delar av
_Chile, sydvästra hörnet av
_Sydafrika och sydvästra
delen av _Australien.

=== _Bildbeskrivning =====

_Diagram som visar
nederbörden i _Palermo i
_Italien är störst under
vinterhalvåret, mellan #50
och #150 mm i månaden.

_Under sommaren är det
torrt med bara lite regn.

_Temperaturen är varmast
under sommaren, mellan #20
och #30 grader. _Övriga
året är det mellan #10 och
#20 grader.

=====

_Vegetationen i den
subtropiska zonen

_I den subtropiska zonen
finns jordens stora öknar.

_De kan bestå av sand,
klippor eller stenar. _Det
varma och torra klimatet gör
att det bara finns några få
växtarter här eller ingen
vegetation alls.

_Öknar omges av stäpp.
_Det regnar lite mer på
stäppen vilket gör att det
kan växa glest torrt gräs
och buskar här, men inga
stora träd. _Några kända
stäppområden är prärien i
_Nordamerika, de stora
stäppområdena i _Mongoliet
och det stora _Pampas i
centrala _Argentina.

_Vegetationen i
medelhavsklimatet har
anpassat sig till de torra
och soliga somrarna och de
#66 #199

regniga vintrarna. Växterna har därför djupa rötter som når långt ner till grundvattnet i marken. Bladen är ofta hårda för att klara den varma sommaren. I skogarna växer pinje- och olivträd, cypresser och olika sorters ekar, bland annat korkekar. Men människan har avverkat stora delar av den naturliga skogen och ersatt den med odlingar eller betesmark för får och getter. Sådan vegetation kallas macchia och består av låga snår och torra buskar.

=== Bildtexter =====

Ökenspringråttan

undkommer hettan genom att gräva ner sig i sanden.

Oliver växer på träd som trivs i medelhavsklimat.

=====

_Att leva i den subtropiska zonen

_I öknarnas oaser finns ofta en viss växtlighet och även en del bofasta människor som livnär sig på enkla odlingar eller boskapsskötsel. _Men för att kunna bedriva större jordbruk i öknarna krävs system av konstbevattning.

_Då transporterar man vatten till odlingarna med hjälp av vattenledningar. _Vattnet kommer från floder och sjöar och ibland också grundvatten från brunnar.

_På de flesta platser saknas resurser, som pengar eller teknik, för att anlägga modern konstbevattning. _Men det finns undantag. _Vissa rika länder har områden med tät befolkning trots det mycket torra klimatet. _Dubai i

Förenade Arabemiraten och Las Vegas i USA är två exempel på miljonstäder med ökenklimat. Det krävs mycket teknik och dyr energi för att skaffa fram allt vatten som behövs till dricksvatten och odlingar och för att kyla ner bostäder och lokaler.

=== Bildtext/beskrivning ===

Bildtext

På några platser i öknen når grundvattnet upp till markytan. Där bildas oaser. Den här oasen heter Huacachina och ligger i en öken i Peru, Sydamerika.

Bildbeskrivning

Foto av en oas. Mitt i öknen finns en liten sjö med träd runt sig. Här syns också några enkla små hus.

#202

#67

_Bildtext

_Tack vare konst-
bevattning är det möjligt
att odla bomull och
grönsaker i det heta
ökenklimatet i _Arizona,
__USA.

_Bildtext

_Konstbevattning i
_Senegal, _Afrika.

_Bildbeskrivning

_Foto av vatten som
rinner fram i ett dike
byggt av cement.

=====

_Människan påverkar
_landskapet

_När man använder mycket
vatten i torra områden måste
man borra djupa brunnar
eller hämta vattnet från
floder, vilket kan leda till
att grundvattennivån sjunker
eller att floder töms på

#67

#203

vatten. Människor kan då tvingas flytta från områden som tidigare kunde försörja en befolkning med vatten.

::: #68 ::::::::::::::::::::

_Den tempererade zonen

_Fortsätter vi utanför den subtropiska zonen hamnar vi i den tempererade klimatzonen. Här varierar klimatet mycket över året och det är tydliga skillnader mellan de fyra årstiderna.

Klimatzonen är indelad i två undergrupper: kalltempererat och varmtempererat klimat. Det kalltempererade klimatet finns närmast polarzonen och här är det minusgrader på vintrarna. Det varmtempererade klimatet gränsar till den subtropiska zonen och har sällan minusgrader

#204

#68

på vintrarna.

_Klimatet i zonen varierar också beroende på om området ligger vid kusten eller i inlandet, vilket gör att det finns två klimattyper: kust- och inlandsklimat.

_Några vegetationstyper är barr- och lövskog samt odlad mark.

=== _Bildtext/beskrivning ==

_Bildbeskrivning

_Diagram som visar att nederbörden i _Bergen i _Norge är stor hela året, mellan #120 till #300 mm i månaden. _Temperaturen är mellan #2 och #15 grader hela året och varmast under sommaren.

_Bildtext

_Ljumma, fuktiga vindar från _Atlanten bidrar till ännu en regnig dag över staden _Bergen i _Norge.

_Typiskt kustklimat.

#68

#205

_Bildbeskrivning

_Foto av staden _Bergen
som ligger i en vik. _Runt
staden syns bergstoppar.

=====

::: #69 :::::::::::::::::::::::

_Kustklimat -- svala somrar
och varma vintrar

_Några områden i den
tempererade zonen ligger vid
havet och har kustklimat,
exempelvis de västra delarna
av _Europa, _Norden,
_Nordamerikas västkust och
_Nya _Zeeland. _Här är det
tydligt att havet påverkar
klimatet över land.

_Vindar och strömmar från
havet värmer på vintern och
kyler på sommaren.

_Temperaturskillnaderna
mellan sommar och vinter
jämnas ut av havet och blir
därför inte så stora. _Det
gör att vintrarna är ganska

#206

#69

milda och regniga. Det är oftast några plusgrader och sällan snö. På sommaren regnar det inte så mycket och det är ofta ganska svalt.

=== Bildbeskrivning =====

Diagram som visar att temperaturen i

Jekaterinburg i Ryssland är från minus #10 grader under vintern och upp till plus #20 grader under sommaren. Det kommer mest nederbörd under sommaren, mellan #50 och #100 mm per månad och mindre på vintern, mellan #5 och #50 mm.

=====

Inlandsklimat -- varma somrar och kalla vintrar

Områdena längre in på kontinenterna påverkas inte av de ljumma vindarna från

#69

#207

havet, utan här råder
inlandsklimat. Skillnaden
mellan vinter och sommar är
mycket tydlig. Dessutom
regnar det betydligt mindre
ju längre från kusten
området ligger. Stora delar
av Nordamerika, Europas
östliga delar samt Asien
har typiskt inlandsklimat
med mycket kalla vintrar och
varma somrar.

=== Bildtext =====

Solen ger ingen värme i
den bitande kylan i norra
Ryssland. Här är vintern
kall och torr. Typiskt
inlandsklimat.

=====

_Vegetationen i den
tempererade zonen

=== Bildtext =====

_Banff National Park i
_Kanada är en av
_Nordamerikas mest besökta
nationalparker. Skogen
här består av en blandning
av tall och gran.

=====

_Det norra halvklotets
tempererade zon, där
_Sverige ingår, har många
olika växtarter. Den
ursprungliga vegetationen i
de södra delarna av den här
klimatzonen är lövskog, men
mycket av lövskogen har
avverkats genom historien
och ersatts av odlad mark.

_I de norra delarna av
zonen finns stora samman-
hängande barrskogsområden
med tall och gran.

_Barrträden trivs eftersom
de klarar de kalla och torra
vintrarna bra. _ Dessa
barrskogsområden på norra
halvklotet kallas tajga.

_Tajgan är en värdefull
naturtillgång som sträcker
sig genom _ Ryssland,

_ Kanada, ___ USA och de norra
delarna av _ Norden.

_ Människor avverkar skogen
för att använda den till
bland annat byggnadsmaterial
och pappersmassa.

_ Se svällpappersbild.

=== _Bildtext =====
tall

=====

_ Se svällpappersbild.

=== _Bildtext =====
gran

=====

_Att leva i den tempererade zonen

_Befolkningstätheten i den tempererade zonens kustområden är hög. _Människor har i alla tider bosatt sig nära vatten, bland annat för att ha nära till hamnar och fiske. _Exempel på tätbefolkade områden är _Västeuropa och den nordamerikanska västkusten.

_I de södra delarna av norra halvklotets tempererade zon finns stora ytor med odlad mark.

_Världens största jordbruksområden ligger i _Asien, i _Nordamerika och på _Europas slätter.

_Jordbruket är ofta specialiserat på ett fåtal grödor som växer bra där.

_Grödorna exporteras, det vill säga säljs till andra

länder, eller säljs inom
landet.

__Människan påverkar
landskapet

__I __Nordamerika och __Europa
är __jordbruken mycket
effektiva och man utnyttjar
åkrarna maximalt för att få
så stora skördar som
möjligt. __Odlingsmetoderna
innebär att man använder
stora energikrävande
traktorer, konstbevattning
och stora mängder konst-
gödsel och bekämpningsmedel.

=== __Bildtext/beskrivning ===

__Bildtext

__Dags att skörda
paprikorna i ett växthus i
__Nederländerna. __Odling i
stora växthus är ett
effektivt sätt att pro-
ducera mycket mat på liten
yta, utan konstgödsel
eller bekämpningsmedel.

#212

#71

_Bildbeskrivning

_Foto av paprikabuskar
som är nästan två meter
höga.

=====

::: #72 ::::::::::::::::::::

_Polarzonen

_Vid polerna i norr och
söder finns jordens allra
kallaste områden. _I den
norra polarzonen, vid
_Nordpolen, ligger polar-
området _Arktis som till
stor del upptas av _Arktiska
oceanen. _Det mesta av havet
är täckt av is, men under
sommaren smälter isen och
iskanten drar sig mot norr.

_I den södra polarzonen,
vid _Sydpolen, ligger
_Antarktis, som är en av
jordens kontinenter.

_Antarktis är till allra
största delen täckt av en

#72

#213

#2 #000--#3 #000 meter tjock
inlandsis. Inlandsisen på
Antarktis utgör mer än #90
procent av allt sötvatten på
jorden.

=== Bildtext/beskrivning ==

Bildtext

Antarktis är världens
kallaste och torraste
kontinent.

Bildbeskrivning

Foto av en båt som åker
bredvid ett högt isberg
som flyter i vattnet.

=====

Polarklimat -- kallt och
torrt

Vintern i polarzonen är
lång, kall och mörk. Den
varar i åtta till nio
månader, ofta med extrem
kyla. Halva året råder
polarnatt, då solen aldrig
går upp. Det beror på att

#214

#72

jordaxeln lutar på ett sätt som gör att solens strålar inte når de här områdena.

Under de tre, fyra sommarmånaderna är det ljusst dygnet runt, men det blir sällan varmare än fem plusgrader.

I polarklimatet når medeltemperaturen aldrig över #10 grader någon månad på året. Luften är inte bara kall, utan också torr.

Den lilla nederbörd som faller kommer i form av snö.

I polarzonen finns två vegetationstyper: tundra och köldöken.

=== Bildbeskrivning =====

Diagram som visar att temperaturen i Vostok på Antarktis är mellan minus #60 och minus #70 grader under sommaren. Under vintern är det mellan minus #30 och minus #60 grader. Nederbörden är

#72

#215

liten, bara några mm under sommaren.

=====

::: #73 ::::::::::::::::::::

_Vegetationen i polarzonen

_Kylan och isen gör att endast lågt gräs, lavar och buskar kan växa på tundran.

_Eftersom temperaturen inte når över tio plusgrader är det för kallt för träd att växa.

_I områden med köldöken är märkytan frusen året om, vilket kallas permafrost.

_Bara under en kort period under sommaren tinar delar av det översta lagret upp.

=== _Bildtext =====

_Longyearbyen på ön

_Svalbard i _Arktis är en av de nordligaste bebodda platserna i världen.

=====

#216

#73

_Att leva i polarzonen

_På _Antarktis finns i stort sett varken vegetation eller bofast befolkning, men ett hundratal forskare brukar övervintra på forskningsstationer. _I _Arktis gör kylan, mörkret och den sparsamma vegetationen att få människor lever där.

_Men trots de hårda villkoren har en del människor ändå anpassat sig och levt här i tusentals år. _I de nordligaste delarna av _Norden och _Ryssland lever bland annat samer som livnär sig på jakt, fiske och renskötsel. _I de norra delarna av _Kanada och på _Grönland lever inuiter, som bland annat livnär sig genom att jaga säl och fiska.

#73

#217

=== _Bildbeskrivning =====

_Diagram som visar att
_temperaturen i _Svalbard i
_Norge är som mest #8
grader på sommaren och
under vintern minus #10
grader. _Nederbörden är
några mm nederbörd varje
månad hela året om.

=====

_Människan påverkar
landskapet

_Människans stora utsläpp av
_koldioxid ökar växthus-
effekten på jorden. _Det gör
att klimatet på jorden blir
allt varmare. _Allra mest
ökar temperaturen på de
norra breddgraderna. _Arktis
istäcke smälter och i norra
_Ryssland tinar permafrosten
så att marken blir mjuk.

#218

#73

==== Bildtext =====
_Simon och hans familj är
_inuitter och bor på
_Baffinön, väster om
_Grönland. _De lever av
_jakt och fiske. _Under
_sommaren är det säljakt
och då följer hela
familjen med på
jaktexpeditionen.
=====

_Världsdelarna

_Geografi

_Astronauter som tittar ner på jorden kan inte se spår av människor när det är dagsljus. _På natten däremot, när jorden vänder sin sida bort från solen, syns hur elektriskt ljus lyser från byggnader och vägar.

_Nattens ljus ger oss en uppfattning om var det bor många människor, eller åtminstone var det finns samhällen som har råd med mycket elektriskt ljus.

_Alla tätbefolkade områden har inte det.

_Människorna har delat in jordens landyta i sju världsdelar. _I det här

kapitlet får du veta mer om
varje världsdel.

=== _Bildbeskrivning =====

_Foto av världen tagit på
_natten. _Lamporna i
_Europa, _USA och _Kina
lyser upp mest. _Lite ljus
finns också längs alla
kuster. _Minst lyser
_Arktis.

=====

::: #75 ::::::::::::::::::::

_I det här kapitlet får du
läsa om

é vad som är typiskt för
världsdelarnas natur och
klimat

é naturresurser i de olika
världsdelarna

é hur människor lever och
försörjer sig på olika
platser.

=== _Bildbeskrivning =====

_Två tjejer och en kille
pratar:

-- _Kejsarpingvinerna
lever bara på en enda
plats på jorden, men vi
människor kan leva
överallt.

-- _Nja ... vi bor ju
oftast väldigt många på
samma plats och på andra
platser bor ingen.

-- _Varför är det så
egentligen?

=====

::: #76 :::::::::::::::::::::::

_Europa

_Europa är den näst minsta
världsdelen och ligger helt
och hållet på det norra
halvklotet. _Europas gräns

mot _Asien går längs

_Uralbergen i _Ryssland,

_Uralfloden, _Kaspiska

#222

#76

havet, _Kaukasus och _Svarta
havet. _I söder utgör
_Gibraltar sund och _Medel-
_havet gränsen mot _Afrika.

_Europa har en lång och
ojämn kustlinje med många
öar och halvöar. _Här finns
även stora slätter och
skogsområden, höga bergs-
kedjor och flera stora
floder.

::: #77 ::::::::::::::::::::

_Klimat

_Europa har ett varierat
klimat och breder ut sig i
tre olika klimatzoner:
polarzon i norr, subtropisk
zon i söder och tempererad
zon i de mellersta delarna.

=== _Bildtext/beskrivning ==

_Bildtext

_Klimat och nederbörd i
_Europa.

#77

#223

_Bildbeskrivning

_Karta med klimat och nederbörd i _Europa.

_I större delen av _Europa är nederbörden #500--#1000 mm/år.

_Undantag är atlantkusterna i väst och området kring alperna och östra delen av adriatiska havet där nederbörden är mer än #1000 mm/år.

_I vissa delar av _Spanien samt områdena öster om _Moskva och _Kiev är nederbörden mindre än #500 mm/år.

=====

_Skillnad mellan årstider, kust och inland

_Den största delen av _Europa ligger i den tempererade zonen. _Typiskt för den tempererade zonen i _Europa är att det faller nederbörd året om, men att

#224

#77

temperaturen varierar mycket beroende på årstid.

Det varma vattnet som Golfströmmen för med sig söderifrån värmer upp luften ovanför vattnet. Den milda, fuktiga luften blåser sedan in över kusterna. Det gör att Europas västra delar har ett typiskt kustklimat med mycket regn och milda vintrar. Golfströmmen bidrar till att Norden är flera grader varmare än vad som annars är normalt på den breddgraden.

Längre österut inåt land råder inlandsklimat. Här är nederbörden lägre än vid kusten och det är större skillnader i temperatur mellan årstiderna.

Vintrarna är kalla och somrarna heta.

_Varmt i söder, isande kallt
i norr

_Europas södra del gränsar
mot _Medelhavet och här
råder det så kallade
medelhavsklimatet som hör
till den subtropiska zonen.

_Medelhavsklimat innebär
torra och heta somrar samt
regniga och milda vintrar.

_De allra nordligaste
delarna av _Europa har
polarklimat med långa, kalla
vintrar och korta, kyliga
somrar. _Den europeiska
polarzonen domineras av
tundra där det växer låga
buskar, gräs och lavar.

=== _Bildtext =====

_Myskoxen är anpassad för
ett liv på tundran.

=====

_Europas befolkning

_I _Europa bor ungefär #750 miljoner människor, men befolkningen är ojämnt fördelad. _De kyliga delarna i norra _Europa är glest befolkade, medan det är betydligt mer tätbefolkat i mellersta och södra _Europa.

_Särskilt många bor vid kusterna.

_De flesta européer är stadsbor. _Nästan tre fjärdedelar av befolkningen bor i städer.

=== _Bildtext =====

_Storbritanniens huvudstad
_London har över #9 miljoner invånare.

=====

_Naturresurser

_Europa har ganska gott om naturresurser. _Det finns god tillgång på förnybara resurser, som stora slättområden med bördig jord, många floder och stora skogar.

_Även icke-förnybara resurser som olja, kol och naturgas finns det gott om.

_De utvinns bland annat i _Norge, _Storbritannien och _Ryssland. _I _Sverige finns stora tillgångar på järnmalm och andra metaller.

_Ekonomisk utveckling

_Under flera hundra år erövrade länder i _Europa landområden i andra delar av världen. _Råvaror som fanns där hämtades till _Europa.

_Det gjorde att _Europas länder blev allt rikare.

#228

#78

_Människor i _Europa
konsumerar mycket, vilket
gör att efterfrågan på varor
och tjänster är stor. _Det
gör också att _Europa
använder mycket fossila
bränslen, med stora utsläpp
av koldioxid som följd.

_Fortfarande hör flera
europeiska länder till de
rikaste på jorden och många
européer har hög levnads-
standard. _Men det finns de
som lever i fattigdom även i
_Europa.

=== _Bildtext =====
_Fraktfartyg i _Rotterdam,
_Europas största hamn.
=====

::: #79 :::::::::::::::

_Försörjning

_Förr arbetade många
människor i _Europa med
jordbruk och skogsbruk.

#79

#229

_Dessa näringar är
fortfarande viktiga men
moderna maskiner har tagit
över mycket av det arbete
som människor gjorde
tidigare. Även inom
industrin har antalet
arbetstillfällen minskat.

_Det beror på att fabriker i
_Asien har tagit över mycket
av den produktion som förr
fanns i _Europa. _En stor
andel av _Europas befolkning
arbetar i stället med yrken
som har med tjänster och
service att göra, till
exempel handel, transport
och __IT.

=== _Bildtext =====
_Europas länder och
huvudstäder.
=====

_Afrika

_Afrika är den näst största världsdelen. _Ekvatorn korsar _Afrika ungefär på mitten, så världsdelen ligger både på norra och södra halvklotet. _Gränsen mot _Europa går vid _Medelhavet och gränsen mot _Asien går vid _Suezkanalen och _Röda havet.

_Östra _Afrika ligger på en spricka mellan två kontinentalplattor som sakta glider isär. _Det gör att marken är vulkanisk. _Här ligger bland annat vulkanberget _Kilimanjaro, _Afrikas högsta berg.

_Afrika har flera stora floder och sjöar, men en tredjedel av kontinenten utgörs av torra områden.

_I norr ligger världens
största öken, _Sahara.

::: #81 ::::::::::::::::::::

_Klimat

_Afrikas centrala delar har
tropiskt klimat. _Vid
vändkretsarna i norr och
söder råder det subtropiska
klimatet.

=== _Bildtext/beskrivning ==

_Karta med klimat och
nederbörd i _Afrika.

_I regnskogsklimatet vid
ekvatorn är nederbörden
mer än #1000 mm/år.

_Norr och söder om
regnskogen vid vänd-
kretsarna är nederbörden
#500--#1000 mm/år.

_Längst i norr och
längst i söder i öken-
landskapen är nederbörden
mindre än #500 mm/år.

=====

#232

#81

_Varmt och regnigt vid
ekvatorn

_Vid ekvatorn råder typiskt
regnskogsklimat. _Här är det
varmt året om och medel-
temperaturen är över #18
grader under årets alla
månader. _De stora tropiska
lågtrycken som ligger här
bidrar till väldigt hög
nederbörd under stora delar
av året.

_I december befinner sig
lågtrycken med de tropiska
regnen söder om ekvatorn.

_Då får de norra delarna en
kort torrperiod. _I juni
befinner sig lågtrycken vid
den norra vändkretsen och då
är det torrperiod i söder.

_Varmt och torrt vid
vändkretsarna

_Om man färdas från regn-
skogen antingen rakt norrut

#81

#233

eller rakt söderut ändras
vegetationen i samma
ordning: savann, stäpp och
öken.

Vid vändkretsarna finns
inga tropiska regn. Där
råder ökenklimat. Hög-
trycken gör luften torr och
det är mycket varmt, över
#30 grader de varmaste
månaderna. Nederbörden är
mycket sparsam och det
regnar bara några få gånger
om året eller inte alls.

Medelhavsklimat i norr och
söder

I Afrikas sydligaste och
nordligaste delar råder
medelhavsklimat med varma,
torra somrar och lite
mildare och regnigare
vintrar.

En kall havsström i
Atlanten utanför Afrikas
sydvästra kust gör att det
regnar mindre där.

#234

#81

_Det regnar mer vid den
_sydöstra kusten eftersom den
påverkas av varma strömmar
och vindar som för in varm
och fuktig luft från
_Indiska oceanen.

=== _Bildtext/beskrivning ==

_Bildtext

_Vegetationsområdena är
som spegelbilder av
varandra om man utgår från
ekvatorn.

_Bildbeskrivning

_Bild som visar att från
_regnskogen mitt i _Afrika
och både norrut och
söderut kommer de olika
vegetationsområdena i
samma ordning: savann,
stäpp, öken och medelhavs-
vegetation.

=====

dör när de är små. Under-
näring och brist på rent
vatten bidrar till mer än
hälften av dödsfallen. Men
det är stor skillnad mellan
olika länder. Invånare i
Nordafrikas länder lever
längre än invånare i länder
söder om Sahara.

I Afrika bor #40 procent
av befolkningen i städer.
Det är den världsdel som
har lägst andel stadsbor.

Naturresurser

I Afrika finns många
naturresurser. Här finns
jord som passar bra för
odling av grödor som kaffe,
te och jordnötter. I
Sydafrika finns guld- och
diamantgruvor och Kongo-
Kinshasa har stora fyndig-
heter av olika mineraler som
används i batterier och
elektronik. En stor del av
de naturtillgångar som

utvinns i Afrika säljs vidare till andra länder som råvaror. Därför är det viktigt för ekonomin i många afrikanska länder att andra länder importerar, det vill säga handlar, dessa råvaror.

Afrikanska länder använder lite fossila bränslen jämfört med länder i till exempel Europa.

Sol är en förnybar naturresurs som har möjlighet att bli en allt viktigare energikälla för de afrikanska länderna i framtiden.

=== Bildtext/beskrivning ===

Bildtext

Jordnötter är Gambias viktigaste exportvara.

Bildtext

#14-årige Samuel Ndusha arbetar i en mineralgruva i Kongo-Kinshasa.

Landet har stora problem med olaglig gruvdrift,

#238

#82

kränkningar av mänskliga rättigheter och barnarbete i sina gruvor.

_Bildbeskrivning

_Foto av en pojke i shorts och trasig t-shirt som gräver med en spade i ett dike. _Han är barfota.

=====

_Ekonomisk utveckling

_I länderna söder om _Sahara ligger flera av världens minst utvecklade länder.

_Men det finns också länder i _Afrika som har en snabb ekonomisk utveckling. _I till exempel _Etiopien och _Rwanda har stora satsningar gjorts för att utveckla jordbruket. _Här har fattigdomen minskat och välfärden ökat.

_Det är inte självklart att det går bra för ett land bara för att det finns gott

#82

#239

om naturresurser. Det är framför allt fred och en stabil politisk styrning som kan ge välfärd och ekonomisk utveckling i ett land.

::: #83 ::::::::::::::::::::::

_Försörjning

Mer än hälften av Afrikas befolkning försörjer sig på jordbruk. De flesta är småjordbrukare som odlar det som behövs för att försörja familjen. Men även plantageodling, där endast en gröda odlas, finns i flera länder. Kakao, te och jordnötter är exempel på grödor som exporteras, alltså säljs till andra länder. Ofta ägs plantagerna av utländska företag.

=== Bildtext =====
Afrikas länder och
huvudstäder.

=====

#240

#83

_Puls ___SO årskurs #6

_Grundbok

_Kajsa _Bornedal m.fl.

_Volym fyra av åtta

_Till punktskriftsläsaren

_I början av den bearbetade boken finns text och bildbeskrivningar från insidan av originalets omslag.

_När ni arbetar med geografi kommer du att behöva en atlas.

_Det finns bildbeskrivningar i boken men inte för alla bilder. _Ibland är bildtexten till en bild viktig och då kan den finnas med trots att själva bilden inte är beskriven. _Du kan alltid fråga din lärare om du vill veta mer om innehållet i en viss bild.

_Lycka till!

_Skicka gärna dina synpunkter på anpassningen av denna bok till anpassningsfunktionen~à spsm.se

_I

_Innehåll volym fyra

_Siffran inom parentes
hänvisar till förlagans
sidor.

_Nyckel:

sh = _Samhällskunskap

ge = _Geografi

re = _Religionskunskap

hi = _Historia

_Till punktskriftsläsaren _I

_Asien (#84).....	#241
_Nordamerika (#88)....	#250
_Sydamerika (#92).....	#259
_Oceanien (#96).....	#268
_Antarktis (#100).....	#277
ge _Hållbar utveckling (#102).....	#281
_Vad är hållbar utveckling? (#104) ..	#283
_Fattigdom (#106).....	#291
_Hunger och matproduk- tion i världen (#108).....	#299
	_Iii

_ Vårt livsviktiga
_ vatten (#110).....#306
_ Hållbar produktion
_ och konsumtion
_ (#112).....#313

_Asien

_Asien är den största världsdelen. _Ungefär en tredjedel av jordens landmassa ligger i _Asien.

_Den västra delen gränsar mot _Europa och _Afrika och i öster utgör _Berings sund gräns mot _Nordamerika. _I norr finns vidsträckta polarområden och i söder ligger _Indonesiens öar söder om ekvatorn.

_I _Asien finns mängder av olika naturtyper, som öknar, bördiga flodslätter, djupa regnskogar och en tropisk övärld med både små och stora öar. _Här finns också världens högsta bergskedja, _Himalaya.

_Klimat

_Asien rymmer alla fyra klimatzoner: polarzonen i norr, den tempererade zonen i inlandet samt den subtropiska zonen och den tropiska zonen i söder.

=== _Bildbeskrivning =====

_Karta med _Asiens klimat och nederbörd.

_I regnskogsklimatet längst i söder vid ekvatorn är nederbörden mer än #1000 mm/år.

_Norr om regnskogen vid vändkretsarna är nederbörden #500--#1000 mm/år.

_Längst i norr i ökenlandskapen är nederbörden mindre än #500 mm/år.

=====

_Kyla i norr

_I de norra delarna, vid
_Arktiska oceanen, råder
_polarklimat. _Här är det
kallt året om och neder-
börden är sparsam. _Den
genomsnittliga temperaturen
är under tio grader varje
månad och vintern är lång,
mörk och kall.

_Inlandsklimat i de inre
delarna

_Söder om polarzonen ligger
ett stort område med
tempererat klimat. _De inre
delarna av den väldiga
kontinenten har typiskt
inlandsklimat, med kalla
vintrar och varma somrar.

_Norr om den höga bergs-
kedjan _Himalaya är luften
torr och kall. _Nederbörden
är låg och här finns torra
och kalla stäpp- och

#85

#243

ökenområden. I Asiens sydvästra delar och på Arabiska halvön är det hett och torrt. Här råder typiskt ökenklimat.

Nederbörd i sydost

De sydöstra delarna har ett fuktigt, subtropiskt klimat med varma somrar, lite svalare vintrar och ganska hög nederbörd året om.

Klimatet passar bra för jordbruk, vilket gör att det finns stora odlingsområden i den här delen av Asien.

Tropiskt klimat i söder

I södra Asien styr monsunvindarna klimatet.

Varma fuktiga vindar blåser in från haven i söder på sommaren och bildar sommarmonsunen. Det leder till kraftiga regn, speciellt söder om Himalaya.

#244

#85

_Staden _Cherrapunji i
_Indien är en av jordens
regnigaste platser. _Här
regnar det i genomsnitt #12
meter per år, vilket är
regnrekord.

=== _Bildtext =====
_Regn i _Cherrapunji,
_Indien.
=====

::: #86 ::::::::::::::::::::

_Asiens befolkning

_I _Asien bor över #4,6
miljarder människor. _Det är
mer än hälften av jordens
totala befolkning. _De
flesta bor vid floderna och
längs kusterna. _Bangladesh
och östra _Kina hör till
jordens mest tätbefolkade
områden. _Klimatet och de
bördiga floddalarna har
gjort det lätt att odla här.

_Men befolkningen i _Asien
#86 #245

är ojämnt fördelad. De torra öknarna på Arabiska halvön och i västra Kina är nästan helt obebodda.

Ungefär hälften av Asiens befolkning bor i städer och allt fler människor väljer att flytta från landsbygden till någon av de stora städerna.

=== Bildtext/beskrivning ===

Bildtext

Asien är den världsdel med flest megastäder, det vill säga städer med över #10 miljoner invånare.

Ett exempel är Shanghai i Kina.

Bildbeskrivning

Foto av Shanghai som har många höga skyskrapor.

=====

_Naturresurser

_Trots sin storlek har
_Asien en ganska liten
andel jordbruksmark. _Det
beror på att stora områden
är öknar, berg och frusen
mark. _I de södra delarna
finns dock bördiga jordar
att odla på.

_Asien har tillgång till
stora mängder icke-förnybara
resurser, som olja, kol och
naturgas. _Runt hälften av
all olja och naturgas som
utvinns i världen kommer
från _Asien. _Flera av
staterna kring _Persiska
viken har byggt sin ekonomi
på att pumpa upp och sälja
olja till världens alla
länder. _I norra _Ryssland
finns naturgas och olja, och
i _Kina finns kol.

_Andra viktiga natur-
resurser i _Asien är
mineraler, som järnmalm,

volfram och tenn. I Kina finns flera sällsynta metaller som är viktiga vid tillverkningen av batterier.

Ekonomisk utveckling

Den ekonomiska utvecklingen har gått framåt i de flesta asiatiska länder och allt fler människor har fått det bättre. Många arbetar på industrier som producerar varor för export, som alltså ska säljas till andra länder.

Kina är världens näst största ekonomi efter USA. Landet har haft en snabb ekonomisk utveckling under 2000-talet.

Länder som Afghanistan och Nepal tillhör de minst utvecklade länderna i världen. Fattigdomen här är stor. I länder som

Afghanistan, Irak och Nordkorea har krig och

förtryck lett till att många lever i fattigdom.

=== _Bildtext =====

_Indien har en snabb ekonomisk utveckling och förväntas inom några år vara en av världens största ekonomier. _Här inspekteras planer för en ny motorväg.

=====

::: #87 ::::::::::::::::::::

_Försörjning

_Jordbruk och fiske är viktiga inkomstkällor för stora delar av befolkningen i _Asien. _Ris är den viktigaste grödan. _Allt fler människor försörjer sig dock på arbete i industrier.

_I höginkomstländer som _Japan, _Sydkorea och _Singapore arbetar de allra flesta inom yrken som har

#87

#249

med tjänster och service att göra.

=== Bildtext =====

Asiens länder och
huvudstäder.

=====

::: #88 ::::::::::::::::::::

_Nordamerika

_Nordamerika ligger helt och hållet på det norra halvklotet. _Gränsen mot _Asien går vid _Berings sund i nordväst. _Gränsen mot _Sydamerika går vid _Panamakanalen. _Länderna söder om _Mexiko samlas under namnet _Centralamerika.

_I väster ligger bergskedjeområdet _Kordiljerna som består av flera bergskedjor. _I öster ligger bergskedjan _Appalacherna.

_Mellan bergskedjorna breder
#250 #88

stora slättområden ut sig.

Karibiska havet, med många små önationer, ligger i söder.

::: #89 ::::::::::::::::::::

_Klimat

Klimatet i Nordamerika varierar mycket, från tropisk zon i söder till polarzon i norr. Här mellan finns den subtropiska zonen och den tempererade zonen.

=== Bildbeskrivning =====

Karta med Nordamerikas klimat och nederbörd.

I regnskogsklimatet längst i söder vid ekvatorn är nederbörden mer än #1000 mm/år.

Norr om regnskogen i östra Nordamerika är nederbörden #500--#1000 mm/år.

Längst i norr och i

#89

#251

västra Nordamerika är
nederbörden mindre än #500
mm/år.

=====

Vindar från norr och söder

De nordligaste delarna,
Kanada, Alaska och
Grönland, har polarklimat
med låg nederbörd och sträng
kyla under den långa
vintern.

Söder om polarområdet, i
de inre delarna, råder
inlandsklimat. Under
vintern kan de kalla
polarvindarna tränga långt
söderut eftersom det inte
finns några bergskedjor som
hindrar dem. Vintrarna kan
därför bli kalla i inlandet.

Inte heller i söder finns
det några bergskedjor som
hindrar luften från att nå
in över landet. Därför kan
varm och fuktig tropisk luft
söderifrån breda ut sig över
#252 #89

inlandet under sommaren.

_Sommaren blir därför varm med betydligt mer nederbörd än under vintern.

_Kuster och bergskedjor

_I väster ger fuktiga och milda havsvindar från

_Stilla havet regn och jämn temperatur längs med kusten.

_Bergskedjeområdet

_Kordiljärererna hindrar den fuktiga luften från att komma in över inlandet. _På

östra sidan av bergen blir det därför torrt, med öken och stäpp som här kallas

prärie. _På östkusten är bergskedjan _Appalacherna inte lika hög och därför når nederbörden längre in i landet.

_I sydväst, i

_Kalifornien, råder ett varmt och torrt medelhavs-klimat.

_Varmt och fuktigt i söder

_I _Karibien och _Central-
amerika råder varmt och
fuktigt regnskogsklimat.

_Varje sommar bildas
tropiska orkaner långt ute i
_Atlanten. _De blåser in
över _Karibiska havet och
ofta över _Mexikanska
golfen. _Orkanerna är
fruktansvärda oväder med
kraftiga regn och vindar som
orsakar stora skador i
_Karibien och sydöstra __USA
när de drar in över land.

=== _Bildtext =====

_Orkanvindar blåser in
över _Miami, _Florida.

=====

_Nordamerikas befolkning

I Nordamerika bor omkring #590 miljoner människor och mer än hälften av dem bor i USA. Storstadsområdena i nordöstra USA, där bland annat New York ligger, har hög befolkningstäthet.

Kanada är Nordamerikas största land till ytan, men det är glest befolkat.

Anledningen till det är främst det kalla klimatet.

Mexiko, öarna i Karibiska havet och länderna i Centralamerika är tätbefolkade.

Precis som i alla världsdelar (utom Antarktis) flyttar många personer i Nordamerika från landsbygden till städer, så att städerna växer. Det kallas för urbanisering.

=== Bildtext/beskrivning ===

_Bildtext

_New _York är _Nord-
amerikas största stad.

_Bildbeskrivning

_Foto av _New _York med
höga skyskräpor med stora
reklamskyltar.

=====

_Naturresurser

_Nordamerika har goda
tillgångar på naturresurser.

_Här finns förnybara
resurser i form av stora
skogar i norr, odlingsbara
slätter i inlandet och flera
stora floder. _Kanada och
__USA producerar stora
mängder spannmål som också
exporteras till andra
länder.

_Nordamerika har även
tillgång till stora mängder
icke-förnybara resurser, som
olja, kol och naturgas.

#256

#90

_De utvinns framför allt i
__USA och _Mexiko.

_Ekonomisk utveckling

__USA har varit en ekonomisk stormakt sedan #1800-talet.

_Även _Kanada är ett höginkomstland. _Mexiko, de karibiska öarna och länderna i _Centralamerika har inte haft samma ekonomiska utveckling. _Här är de flesta stater låg- eller medelinkomstländer.

_Typiskt för höginkomstländer som __USA och _Kanada är att de förbrukar stora mängder naturresurser och fossila bränslen, vilket gör att deras utsläpp av koldioxid är betydligt högre än de flesta länders.

=== _Bildtext/beskrivning ==

_Bildtext

_Kalifornien i sydvästra

__USA är extremt torrt.

#90

#257

_Konstbevattning gör att
_människor ändå kan odla
_här. _Men brunnarna
_behöver grävas allt
_djupare för att man ska nå
_vatten.

_Bildbeskrivning

_Foto av bevattning på
_en åker. _Här finns långa
_slangar och på dem finns
_munstycken som sprutar ut
_vatten.

=====

::: #91 ::::::::::::::::::::

_Försörjning

_Kanada och __USA är stora
_länder inom forskning och
_högteknologisk industri.

_Bara några få procent av
_befolkningen försörjer sig
_på jordbruk, men
_produktionen är trots detta
_stor eftersom jordbruket är
_effektivt med stora

#258

#91

maskiner.

_I _Centralamerika arbetar
en betydligt större andel
av befolkningen inom
jordbruket, men här är
jordbruken oftast mindre och
inte lika effektiva som i
__USA och _Kanada.

=== _Bildtext =====
_Nordamerikas länder och
_huvudstäder.
=====

::: #92 ::::::::::::::::::::

_Sydamerika

_Sydamerika ligger nästan
helt på det södra halv-
klotet. _Gränsen mot
_Nordamerika i norr går vid
_Panamakanalen. _I söder
gränsar världsdelen mot
_Antarktis.

_Ekvatorn går tvärs över
den bredare norra delen av
#92

#259

_Sydamerika och här ligger
_Amazonas, världens största
_regnskog. _Längs hela den
västra kusten går bergs-
kedjan _Anderna, som är
världens längsta bergskedja.
_I söder ligger slättområdet
_Pampas, stäppområdet
_Patagonien och ögruppen
_Eldslandet.

::: #93 ::::::::::::::::::::

_Klimat

_Den allra största delen av
_Sydamerika tillhör den
tropiska klimatzonen.

_Söder om den ligger den
subtropiska zonen och längst
ner i söder finns den
tempererade zonen.

=== _Bildbeskrivning =====

_Karta med _Sydamerikas
klimat och nederbörd

_Regnskogsklimatet finns
i hela norra och östra

#260

#93

_Sydamerika och där är
nederbörden mer än #1000
mm/år.

_Söder om regnskogen är
nederbörden #500--#1000
mm/år.

_Längst söderut och
längs kusten i väster är
nederbörden mindre än #500
mm/år.

=====

_Värme och fukt i norr

_En stor del av _Sydamerika
har typiskt regnskogsklimat.

_Det är varmt och fuktigt
året om och medeltemperatu-
ren är över #25 grader.

_Utanför östkusten går två
varma havsströmmar som gör
att varm fuktig havsluft
drar in över land. _Därför
är nederbörden hög längs med
hela kusten och en bit in
över land. _Längre söderut
minskar nederbörden och
faller ojämnt över året.

#93

#261

_Det regnar betydligt mer under vintern än under sommaren.

_Kyligt i _Anderna

_Bergskedjan _Anderna i väster påverkar klimatet mycket. _Områden som ligger högt belägna blir kallare än andra platser på samma breddgrad. _Det beror på att temperaturen är lägre ju högre över havsnivån man kommer. _Ett exempel är staden _Quito i _Ecuador som ligger på cirka #3 #000 meters höjd över havet. _Här är medeltemperaturen bara #13 grader trots att staden ligger precis vid ekvatorn.

_Strömmar och vindar i väster

_I _Stilla havet utanför västkusten finns den kalla _Humboldtströmmen.

#262

#93

Luften ovanför strömmen kyls ner så att vinden in mot land blir kall. Det gör att klimatet längs kusten är både kyligt och extremt torrt. Vissa områden längs kusten får ingen nederbörd alls under året, till exempel Atacamaöknen i norra Chile. Den är en av världens torraste platser. Även i de inre delarna av Sydamerika, som har inlandsklimat, är nederbörden ganska sparsam.

I de allra sydligaste delarna drar fuktiga västvindar in över land och ger mycket nederbörd väster om Anderna, där det råder kustklimat.

=== Bildtext =====

Kryssningsresenärer vid Kap Horn, Sydamerikas sydspets.

=====

_Naturresurser

_Sydamerika har stora tillgångar av nästan alla metaller, till exempel järn, guld och koppar. _Olja och naturgas utvinns bland annat i _Venezuela, _Brasilien, _Argentina och _Ecuador.

_Även de stora floderna är viktiga naturtillgångar och världens största vattenkraftverk ligger i

_Brasilien.

_I _Brasilien och _Argentina finns stora jordbruksområden. _Områden med regnskog avverkas för att ge plats åt jordbruk och betesmark för köttdjur.

_Ekonomisk utveckling

_Många av _Sydamerikas länder har de senaste åren haft en god ekonomisk utveckling, vilket har gjort att fler

människor har fått ett bättre liv. Antalet industrier ökar i flera av länderna.

Det är framför allt livsmedels- och textilindustrier som är viktiga. Högre välfärd leder också till större förbrukning av både naturresurser och fossila bränslen. De ekonomiska skillnaderna är stora mellan olika länder. De flesta länder i Sydamerika är medelinkomstländer, till exempel Paraguay, Peru och Brasilien. Till de fattigare länderna hör Bolivia, där ungefär en tredjedel av befolkningen lever i extrem fattigdom.

=== Bildtext =====

Många av Bolivias fattigaste bor på landsbygden. Här saknar mer än hälften av befolkningen tillgång till rent vatten.

=====

#266

#95

_Försörjning

_Många av _Sydamerikas
invånare arbetar inom
jordbruket, men det bedrivs
på olika sätt i olika
länder. _I _Argentina och
_Brasilien är det till
exempel vanligt med stora
plantager där endast en
gröda odlas. _I _Peru,
_Bolivia och _Ecuador är det
vanligare med småjordbruk
där man odlar det som behövs
för att försörja familjen.

_I de mer utvecklade
länderna, som _Argentina,
_Uruguay och _Chile, arbetar
många med service och
tjänster.

=== _Bildtext =====
_Sydamerikas länder och
huvudstäder.
=====

_Oceanien

_Oceanien är den minsta världsdelen. _Den ligger på det södra halvklotet.

_Oceanien består av _Australien och en stor mängd öar i olika storlekar. _Bortsett från _Nya _Guinea och _Nya _Zeeland är de tusentals öarna i _Stilla havet små. _Dessa små öar kallas ibland för _Söderhavsöarna.

_Större delen av _Australien består av ett platt landskap med slätter och öknar. _De största bergen ligger i de östra delarna.

=== _Bildtext =====

_En atoll är en ringformad ö av koraller som har bildats efter att en

slocknad vulkan långsamt
sjunkit ner i havet.

_Korallerna har vuxit på
vulkanens kant under flera
hundra år och bildat allt
större korallrev.

=====

::: #97 ::::::::::::::::::::

_Klimat

_Den största delen av
_Oceanien tillhör den
subtropiska zonen, men delar
av världsdelen ligger även i
den tropiska zonen och den
tempererade zonen.

=== _Bildbeskrivning =====

_Karta med _Oceaniens
klimat och nederbörd.

_Regnskogsklimatet finns
i norra _Oceanien och där
är nederbörden mer än
#1000 mm/år.

_Längs _Australiens
kuster och på _Nya

#97

#269

_Zeeland är det kustklimat
och nederbörden är #500--
#1000 mm/år.

_Största delen av
_Australien är ökenklimat
och nederbörden mindre än
#500 mm/år.

=====

_Australien och _Nya
_Zeeland

_Tvärs genom _Australien går
den södra vändkretsen. _Här
bildas stora högtryck som
ger långa perioder av värme
och torka. _Det regnar
sällan och värmen gör det
mycket torrt i de inre
delarna av landet. _Här
råder typiskt ökenklimat.

_I ett mindre område i
sydväst, vid staden _Perth,
råder medelhavsklimat med
torra, varma somrar och
regnigare vintrar.

_Klimatet i de sydöstra
delarna av _Australien styrs
#270 #97

av fuktiga vindar från havet. Här råder kustklimat med hög nederbörd och större variation i temperatur mellan årstiderna.

Nya Zeeland, som ligger längre söderut, har lägre temperaturer och hög nederbörd hela året. Det är framför allt fuktiga västliga vindar från Indiska oceanen som bidrar till den höga nederbörden.

Varmt och regnigt i norr

Norra Australien, Nya Guinea och de flesta öarna i nordost har ett varmt och fuktigt klimat. Nederbörden är hög året om. Här råder regnskogsklimat eftersom området ligger precis söder om ekvatorn.

Klimatet påverkas även av de varma havsströmmarna runt öarna. Vattentemperaturen i haven kan stiga till över

#27 grader, vilket gör att tropiska orkaner, eller tyfoner som de kallas här, bildas under de varmaste månaderna.

=== _Textruta =====

_Jul i _Australien

_När det är sommar på norra halvklotet är det vinter på södra halvklotet och tvärtom. _Det innebär att december och januari är sommarmånader i _Oceanien.

=== _Bildbeskrivning =====

_Foto av en snögubbe byggd av sand på en strand. _Han har en tomteluva och solglasögon på sig!

=====
=====

_Oceaniens befolkning

_Oceanien har #43 miljoner invånare. _Det är en mycket glest befolkad världsdel.

_Befolkningstätheten är bara fyra invånare per kvadratkilometer. _Det skiljer dock mycket mellan olika områden.

_Delar av _Nya _Zeeland och _Papua _Nya _Guinea är tätbefolkade, medan

_Australien är glest befolkat. _Det beror på att

_Australiens inland består av öken och till största delen är obebott. _De flesta bor vid kusten.

_Naturresurser

_Oceaniens länder har olika stor tillgång till naturresurser. _Delar av

_Australien och _Nya _Zeeland har gott om

förnybara resurser som
odlingsmark, fiske och skog.

Även icke-förnybara
resurser som olja, naturgas
och mineraler utvinns i
dessa länder. Många av de
små öarna i Stilla havet
saknar däremot tillgång på
odlingsmark, skog, mineraler
och energi.

De små önationerna i
Stilla havet hör till de
länder på jorden som drabbas
hårdast av klimat-
förändringarna. När isen
vid polerna smälter och
havsnivåerna stiger riskerar
hela öar att försvinna under
vatten.

=== Bildtext =====

Turister seglar i Fiji.

Naturen fungerar som en
resurs för turism för
flera av Stilla havets
önationer.

=====

_Ekonomisk utveckling

_Den ekonomiska utvecklingen och välfärden är störst i länderna Australien och Nya Zeeland. Här har ekonomin byggts upp genom att man kunnat sälja varor till andra länder, bland annat malm och mineraler från gruvor samt jordbruksprodukter. Jordbruket bedrivs på stora gårdar och exporten av kött, vin och frukt är stor.

_Övriga länder i Oceanien har en lägre ekonomisk utveckling. En stor del av befolkningen är småjordbrukare som lever på det de odlar och fiskar. Många av dessa öar måste importera livsmedel från andra länder.

=== Bildtext =====
Kiwifrukt odlas bland
annat på Nya Zeeland.
=====

Försörjning

I Australien och Nya
Zeeland arbetar de flesta
inom service och industrin.
I världsdelen övriga
länder är en större andel av
befolkningen sysselsatt inom
jordbruk och fiske.

=== Bildtext =====
Oceaniens länder och
huvudstäder.
=====

_Klimat

_Hela _Antarktis ligger i polarzonen och har polar-klimat. _Medeltemperaturen är långt under noll grader under större delen av året.

_Inte ens under sommaren i december och januari är det plusgrader. _Temperaturen kan under sommaren stiga till noll grader vid kusten, men i de inre delarna är det omkring #30 grader kallt även på sommaren. _Det är ofta mer än #70 grader kallt på vintern.

_Antarktis är också världens torraste världsdel.

_Den lilla mängden nederbörd som kommer faller som snö vid kusten.

=== _Bildtext =====

_Kanten på shelfisen stupar brant ner i havet.

=====

#278

#101

::: #101 ::::::::::::::::::::

_Ingen bofast befolkning

_I _Antarktis finns ingen bofast befolkning, men ungefär tusen forskare brukar bo här under vintern.

_På sommaren kommer fler forskare och turister hit.

_Totalt finns fler än #80 vetenskapliga forskningsstationer med forskare från hela världen i _Antarktis.

_Även _Sverige har två stationer, _Wasa och _Svea.

_På de större forskningsstationerna bedrivs forskning om till exempel berggrunden under isen, isens tjocklek och rörelser, djur- och växtliv samt klimatet.

_Världens länder har kommit överens om att inte dela upp _Antarktis i nationella områden. _Alla länder ska ha samma rätt att
#101 #279

utforska världsdelen.

_Forskarna har stränga krav på sig att inte skräpa ner eller på annat sätt förstöra miljön. _Hela _Antarktis är ett skyddat naturreservat där växter och djur, till exempel sälar, valar och pingviner, är fridlysta.

=== _Bildtexter =====

_Kejsarpingviner lever enbart i _Antarktis.

_Ungefär #8 #000 forskare och annan personal arbetar i _Antarktis under sommarsäsongen, september till mars. _Midnattssolen gör att det är ljus hela dygnet. _De kan ta sig fram med helikopter när isen gör det omöjligt att färdas med båt.

=====

_Hållbar utveckling

_Geografi

_Hållbar utveckling handlar om att se till att naturen mår så bra som möjligt, både i dag och under en lång tid framöver. _Samtidigt som naturen mår bra måste också alla människor ha möjligheten att leva utan till exempel hunger och fattigdom.

_Från naturen får vi luft att andas, vatten att dricka och mat att äta. _Människan är precis som andra arter en del av naturen. _Men vårt sätt att leva får enorma effekter på naturen. _Det måste ändras och därför behövs kunskap om hållbar utveckling.

=== _Bildbeskrivning =====

_Foto av ett
demonstrationståg där
flickor demonstrerar. _De
har på sig skyltar med_
texten:

#5 _Gender _Equality
#2 _Zero _Hunger
_We need plastics, what
_ about nature?

=====

::: #103 ::::::::::::::::::::

_I det här kapitlet får du
läsa om

é vad hållbar utveckling är
é __FN:s #17 globala mål för
hållbar utveckling
é fattigdom, global
uppvärmning och andra hot
mot hållbar utveckling
é hur hållbarhetsproblem kan
lösas.

#282

#103

=== _Bildbeskrivning =====

_Två tjejer i en
_klädbutik:

-- _De där är jätte-
snygga! _Men har du hört
hur mycket vatten och
kemikalier det går åt för
att tillverka ett par
jeans?

-- _Men jag älskar
jeans! _Jag vill inte ha
några andra brallor.

=====

::: #104 ::::::::::::::::::::

_Vad är hållbar utveckling?

_Vi människor har kunskapen
och förmågan att få fram
förnybar energi från sol,
vind och vatten. _Vi kan
bota svåra sjukdomar och
skicka satelliter till
rymden. _Hela tiden gör vi
upptäckter och framsteg
inom många olika områden.

#104

#283

_Trots all kunskap som vi har, lever vi på ett sätt som skapar problem för naturen och oss själva. _Om natur och människor ska må så bra som möjligt även långt in i framtiden måste detta ändras.

_Ekologi, sociala frågor och ekonomi

_Hållbar utveckling består av tre viktiga dimensioner som hör ihop och skapar en helhet.

é _Den ekologiska dimensionen handlar om jordens natur och är grunden för hållbar utveckling. _Där ingår skogar, djur- och växtarter, klimat, luft, hav och sötvatten.

é _Den sociala dimensionen handlar om frågor som fattigdom, hunger, hälsa,

#284

#104

utbildning, jämställdhet,
arbetsvillkor och flera
andra samhällsfrågor.

é _Den ekonomiska
dimensionen rör till
exempel hur vi tillverkar
och använder olika saker
samt frågor om ekonomisk
jämlighet mellan
människor.

=== _Bildbeskrivning =====
_Modellen visar hur de tre
dimensionerna hör ihop och
bildar en helhet. _I
botten finns den
ekologiska dimensionen som
är grunden för en hållbar
utveckling. _På den finns
den sociala dimensionen
och överst den ekonomiska
dimensionen.

=====

_Dimensionerna hänger ihop

_Föreställ dig att ett företag planerar att bygga vindkraftverk i ett område där människor lever i fattigdom. _Vindkraftverk är miljövänliga eftersom de inte släpper ut någon koldioxid. _Alltså finns den ekologiska dimensionen med i planeringen. _Företaget som bygger kraftverken kan tvinga invånarna att flytta på grund av bygget. _De kanske till och med förbjuds att odla där. _Då är inte den sociala dimensionen med. _Om företaget behåller vinsten själv och inte betalar invånarna för marken, är inte heller den ekonomiska dimensionen med.

_Det är sällan som något är helt hållbart eller icke-hållbart. _Oftast handlar det om att väga

#286

#104

fördelar och nackdelar mot varandra för att hitta en så bra lösning som möjligt.

=== Bildtext/beskrivning ==

_ Bildtext

_ När vindkraftverk ska byggas krävs noggrann planering.

_ Bildbeskrivning

_ Foto av vindkraftverk som är höga torn med en propeller högst upp.

=====

::: #105 ::::::::::::::::::::

__ FN:s globala hållbarhetsmål

__ FN:s medlemsländer har tillsammans satt upp #17 mål för hållbar utveckling.

_ Målen är globala, vilket betyder att de rör hela världen och alla länder.

_ Det är stora och högt

#105

#287

ställda mål som bland annat handlar om att utrota fattigdom i världen och att skydda ekosystem med djur och växter. FN tog beslut om de globala målen år #2015 och de ska gälla åtminstone fram till år #2030.

FN:s #17 globala mål för hållbar utveckling. Varje mål har ett tydligt tema.

#1 ingen fattigdom

#2 ingen hunger

#3 god hälsa och välbefinnande

#4 god utbildning för alla

#5 jämställdhet

#6 rent vatten och sanitet för alla

#7 hållbar energi för alla

#8 anständiga arbetsvillkor och ekonomisk tillväxt

#9 hållbar industri, innovationer och infrastruktur

#288

#105

- #10 minskad ojämlikhet
- #11 hållbara städer och samhällen
- #12 hållbar konsumtion och produktion
- #13 bekämpa klimatförändringarna
- #14 hav och marina resurser
- #15 ekosystem och biologisk mångfald
- #16 fredliga och inkluderande samhällen
- #17 genomförande och partnerskap

_Alla mål hör ihop och har många delmål

_Alla #17 mål har ett eget tema. _Mål #1 handlar om att utrota fattigdom. _Mål #6 handlar om att se till att alla människor ska ha tillgång till rent vatten.

_Precis som de olika dimensionerna av hållbarhet hör ihop, hör även alla mål #105 #289

hör ihop. _Vi får till
exempel vår mat från bland
annat skogar och hav.

_Därför behöver dessa
skyddas om vi ska kunna
utrota hunger. _Samtidigt
behövs satsningar på
exempelvis utbildning och
jämställdhet. _Det går helt
enkelt inte att arbeta med
endast ett mål i taget, utan
alla mål hänger ihop.

_För att göra målen
tydligare och möjliga att
utvärdera finns ett stort
antal delmål, totalt #169
stycken.

_Här är några av delmålen
som har med mål #4 att göra.

#4 _God utbildning för alla
é _Alla ska kunna få
utbildning och ingen ska
diskrimineras.
é _Alla människor ska lära
sig att läsa, skriva och
räkna.

#290

#105

é _Alla som går i skolan
ska få lära sig hur de
kan bidra till hållbar
utveckling.

é _Antalet utbildade
lärare i fattigare
länder ska öka.

::: #106 ::::::::::::::::::::

_Fattigdom

_Det är inte ovanligt att
människor som har det ganska
bra känner sig fattiga när
de har ont om pengar i
slutet av månaden. _Det kan
förstås vara en jobbig
känsla, men för miljontals
människor runt om i världen
handlar fattigdom om så
mycket mer än brist på
pengar. _Fattigdom kan också
handla om brist på mat, att
vara hemlös eller att sakna
tillgång till sjukvård.

#106

#291

#1 _Ingen fattigdom -- _Att utrota fattigdom är ett av ___FN:s viktigaste mål.

_Fattigdom drabbar barn och samhällen

_Barn som föds i en fattig familj får en svår start i livet. _Det kan handla om brist på mat och mediciner eller att inte få gå i skolan. _I en familj som har ont om pengar kan barnen behöva arbeta. _I många länder är det dessutom dyrt med utbildning och utan utbildning är det svårt att få ett jobb med bra lön. _Därför är det vanligt att den som är fattig som barn fortsätter att vara fattig resten av livet.

_När en befolkning har många fattiga vuxna som saknar utbildning, avstår vissa företag från att

#292

#106

flytta sina verksamheter
dit. _Då blir det ont om
jobb att söka och utveck-
lingen av samhället går
långsamt. _Fattigdomen blir
då ett problem för hela
samhället.

=== _Textruta =====

_Energifattigdom

_I dag lever mer än en
miljard människor utan
tillgång till elektricitet
i hemmet. _De lever i vad
som kallas för energi-
fattigdom. _Tillgång till
hållbar energi är också en
viktig del av hållbar
utveckling.

=====

_Extrem fattigdom minskar

_Ibland talar ___FN och
_Världsbanken om så kallad
extrem fattigdom. _Begreppet
används för att beskriva de
platser där människor lever
#106 #293

på mindre än #1,9
amerikanska dollar per dag.

_För en familj på fyra
personer blir det omkring
#2 #000 kronor per månad som
ska räcka till både boende,
mat, kläder och mediciner.

_I dag lever omkring #690
miljoner människor i världen
i extrem fattigdom. _Det är
ungefär #9 procent av
världens befolkning. _År
#1981 var det nästan tre
gångar så många som var
extremt fattiga, ungefär
#1,9 miljarder människor.

_Det finns alltså
fortfarande många som lever
i extrem fattigdom, men de
har blivit färre.

:::: #107 ::::::::::::::::::::

_Att vara fattig i ett rikt
land

_Det är lätt att glömma att
fattigdom även finns i
#294 #107

rikare länder. Fattigdom ser olika ut beroende på i vilket land man bor och hur levnadsstandarden är där.

I ett rikt land där båda föräldrarna saknar arbete kan fattigdom handla om att man inte har råd med vanliga saker som kläder och fritidsaktiviteter.

I värsta fall saknar man mat eller är hemlös. I ett rikt land som Sverige finns ofta ett socialt skyddsnät.

Det innebär att samhället försöker ge utsatta barn och vuxna ekonomisk hjälp och tak över huvudet. Andra länder kan sakna ett socialt skyddsnät. Däremot kan det finnas organisationer och frivilliga som hjälper utsatta människor.

=== _Textruta =====
_Unicef hjälper barn som
_lever i fattigdom
_Unicef är en del av
_FN som arbetar med barns
grundläggande behov och
rättigheter. _Ett område
som _Unicef arbetar med är
att hjälpa barn som lever
i fattigdom. _Detta är
några saker som _Unicef
gör för att minska
fattigdomen i världen:

_Förbättrar barns hälsa.
_I fattigare länder
arbetar _Unicef för barns
och mammors hälsa. _Yngre
barn kan få extra näring
och kosttillskott.

_Ser till att det finns
rent vatten. _Unicef
borrar brunnar och
installerar vattenpumpar
och toaletter. _De hjälper
också till att samla in
och rena vatten.

_Ger bidrag till fattiga familjer. _En relativt låg summa pengar kan räcka långt. _Bidrag på #100-- #200 kronor kan räcka till näringsrik mat, hygienartiklar och skolavgifter för ett barn under en månad.

_Förbättrar skolsystemet. _Unicef arbetar på olika sätt för att alla barn ska få gå i skolan och att grundskola ska vara gratis. _Utbildning är en väg ut ur fattigdom och skapar också ett mer jämställt samhälle. _Särskilt flickors utbildning är viktig. _Flickor som får gå i skolan och göra klart sin utbildning gifter sig oftast senare samt får friskare barn, bättre arbeten och bättre möjlighet att delta i

#107

#297

beslut som fattas i
samhället.

_Ger alternativ till
barnarbete. _I områden där
barnarbete förekommer
arbetar Unicef aktivt med
att stödja barnen och
deras familjer i att hitta
andra sätt att tjäna
pengar. _Målet är att
inget barn ska behöva
arbeta.

=== _Bildtext =====

_En pojke arbetar med
att samla sopor i
_Delhi, _Indien.

=====

=====

::: #108 ::::::::::::::::::::

_Hunger och matproduktion i
världen

_De flesta människor i
_Sverige kan äta sig mätta
flera gånger om dagen. _I
skolan serveras lunch och vi
får lära oss att äta
varierat. _För människor som
är fattiga är det långt
ifrån självklart att äta sig
mätt på det sättet. _Ofta är
maten ensidig, med samma
råvara varje dag. _I rika
områden är det snarare ett
problem att människor äter
för mycket. _Människors
livsvillkor skiljer sig
alltså åt.

#2 _Ingen hunger -- _Ingen
hunger är ett av ___FN:s
viktigaste mål.

#108

#299

Matproduktionen har
förändrats

Förr i tiden producerade
många sin egen mat. Man
odlade, fiskade och jagade.
Den som ville köpa eller
sälja något gick till en
marknad i närheten. I dag
har många bönder och företag
specialiserat sig och säljer
bara en enda sak, till
exempel nötkött eller
bananer. När man kan
producera mycket av något
blir det ofta billigt och om
priset är lågt vill många
köpa. Det är naturligtvis
bra för dem som säljer och
köper, men monokulturer av
det här slaget kan skada
naturen.

I dag är jordens
befolkning cirka åtta
miljarder och alla behöver
äta. Stora områden måste
därför användas för odling

#300

#108

och matproduktion. _Mest
plats tar produktionen av
kött eftersom man först
måste odla foder till
djuren.

=== Bildtext =====

FN rekommenderar att vi
äter mindre kött och mer
grönsaker och baljväxter,
som bönor och ärtor.

=====

Hunger i världen

=== Ordlista =====

Epidemi. är när en
smittsam sjukdom drabbar
många människor i ett
område ungefär
samtidigt.

Pandemi. kallas det när
en epidemi sprids över
stora delar av världen.

=====

När människor inte har
tillräckligt med mat drabbas
#108 #301

de av hunger. Enligt FN lider mer än #820 miljoner människor i världen av hunger. Här är några av orsakerna till hunger:

é Krig och konflikter:

Människor kan tvingas fly till platser där de inte kan odla eller köpa mat.

När många flyr till samma plats blir det också svårt att få maten att räcka till alla.

é Klimatförändringar: Ett förändrat klimat påverkar jordbrukare. Både torka och för mycket regn kan minska skördarna och göra maten dyrare.

é Epidemier och pandemier:

Under en .epidemi eller .pandemi kan det bli svårare för människor att skaffa den mat de behöver.

Det beror på att samhällen kan tvingas stänga ner och

transporterna inom och
mellan länder minskar.

::: #109 ::::::::::::::::::::

_En mangos resa till en
svensk butik

_I dag tar vi för givet att
vi kan köpa mat från hela
världen. _Sverige är
beroende av att importera
mat som transporteras med
båtar, lastbilar, tåg och
flyg. _Att världens länder
knyts ihop på det här sättet
är en del av det som kallas
för globaliseringen.

=== _Textruta =====

_Så här kommer frusen
mango till _Sverige:

- #1. _En odlare i _Thailand
skördar mangon redan
innan den är helt mogen.
- #2. _Frukterna packas och
transporteras med

#109

#303

lastbil till en stad vid
kusten där de lastas på
ett fraktfartyg.

#3. _Fartygets resa går
mot en hamn i _Belgien.
_Under den långa resan
_ligger frukterna och
_mognar.

#4. _Frukterna körs till
en _fabrik i
_Nederländerna. _Där
_skalas och hackas mangon
innan den stoppas i
_frysen.

#5. _Från fabriken kör en
lastbil med den frusna
mangon till _Sverige.
_I ett stort lager i
_Helsingborg lastas den
av.

#6. _Från lagret åker
mindre lastbilar med
frusen mango till
butiker runt om i
_Sverige.

=====

_Matsvinn är ett stort
problem

_All mat som tillverkas äts
inte upp. _Mat som kastas
kallas för matsvinn. _Det
kan vara alla typer av
matvaror som blivit för
gamla i affären eller mat
som restauranger får över
när de stänger för dagen.

_Även i våra hem slängs en
hel del mat, oftast helt i
onödan. _När man ser hur
långt manon har rest och
hur många som har varit med
för att frakta den hit
förstår man varför matsvinn
helst ska undvikas. _Det är
inte hållbart att slänga
mat.

=== _Textruta =====

_Minska matsvinnet

_I hemmet: _Planera
inköpen så att allt som
handlas används.

#109

#305

och en hel del vatten för att sköta vår hygien, diska och tvätta våra kläder. Det är lätt att glömma att även vår konsumtion kräver mycket vatten. Det går till exempel åt flera hundra liter för att tillverka ett klädesplagg. Människan klarar sig helt enkelt inte utan vatten.

#6 Rent vatten och sanitet för alla -- Mål nummer #6 handlar om vatten, avlopp och hygien.

Tillgången till vatten varierar i världen

I Sverige har vi ett klimat där det både regnar och snöar. Därför har vi oftast god tillgång till vatten. Vi har också ett samhälle som ger oss vatten i våra kranar med hjälp av brunnar, höga vattentorn och

#110 #307

rörledningarna i marken. I områden i världen där klimatet är torrare kan det vara svårt att få tag på vatten. Där måste invånarna vara sparsamma med hur mycket vatten de använder.

Vattnet som vi dricker måste vara rent. Vatten som innehåller bakterier eller kemikalier kan nämligen göra oss sjuka. Barn är särskilt känsliga. För att undvika sjukdomar ska vattnet som vi tvättar händerna med vara rent och helst varmt.

=== Bildbeskrivning =====

Modell som visar att #97,5 procent av allt vatten är saltvatten, mestadels i haven. #2,5 procent av allt vatten är sötvatten. Bara en procent av allt sötvatten är användbart för människor.

=====

#308

#110

_Vatten och jämställdhet

_I vissa delar av världen är det av tradition flickor och kvinnor som ansvarar för att hämta och bära hem vatten.

_Ibland behöver de gå många kilometer. _Tiden som det tar skulle i stället kunna användas till skolarbete eller ett arbete som ger en inkomst.

_I fattigare områden kan skolor sakna rent vatten och toaletter. _Flickor kan känna sig mindre trygga med att göra sina behov utomhus.

_När de kommer in i puberteten och får mens kan det bli besvärligt att sköta hygien. _Det gör att många flickor undviker skolan och kommer efter i skolarbetet.

_Vissa väljer till och med att sluta skolan helt.

_Bättre tillgång till rent vatten är alltså särskilt

#110

#309

viktigt för flickor,
eftersom det hjälper dem att
skaffa sig en utbildning och
så småningom en inkomst.

=== _Bildtext =====
_En flicka som går i
skolan i _Sydafrika.
=====

::: #111 :::::::::::::::

_Mikroplaster

_Plast tillverkas av olja
och innehåller olika
kemikalier. _Plastprodukter
är svåra för naturen att
bryta ner och sprider så
kallade mikroplaster.

_Mikroplaster kan vara
mindre än en millimeter, så
små att de bara syns med
mikroskop. _De kan komma ut
i sjöar, floder och hav och
då tror vissa djur att
plasten är mat som går att
äta. _Det gör att även vi

#310

#111

människor kan få i oss mikroplast när vi till exempel äter fisk.

_I dag finns det lagar om att mängden plast i olika produkter ska minskas. _Det utvecklas också nya, mer hållbara alternativ till plast. _Det kan vara produkter som är gjorda av majs och andra växter som kan slängas i komposten. _Den sortens plast kallas för bioplast.

=== Bildtext =====

_Stora och små bitar av plast i haven är ett problem för bland annat havssköldpaddor.

_Sköldpaddan kan tro att plastpåsar är maneter och därför äta upp dem.

=====

=== _Textruta =====

_Väri från kommer
mikroplasterna?

_Nerskräpning: _Plast
som hamnar i naturen
släpper ifrån sig mikro-
plaster som kommer ut i
floder, sjöar och hav.

_Resterna från en vanlig
plastflaska kan finnas
kvar i naturen i mer än
#450 år.

_Tvättmaskinen: _Kläder
av akryl, polyester och
fleece släpper ifrån sig
mikroplaster när de
tillverkas och tvättas.

_Bilen: _När bilens däck
rullar mot asfalten bryts
det loss mikroplaster.

_När det sedan regnar åker
mikroplasterna ner i
diken, floder och sjöar.

_Handfatet: _Tvål, tand-
kräm och andra hygien-
produkter kan innehålla
mikroplaster. Mikro-
plasterna är så små att de

#312

#111

inte fångas upp i
reningsverken.

=====

::: #112 :::::::::::::::

_Hållbar produktion och
konsumtion

_I dag lever vi i ett
konsumtionssamhälle. _Det
betyder att en stor del av
samhällets ekonomi bygger på
att vi köper och säljer
olika varor eller tjänster
över hela världen. _Vissa
saker som vi köper är sådant
vi behöver, medan annat bara
är sådant vi helt enkelt
vill ha. _En bra sak med
konsumtion är att ekonomin
ofta blir bättre för länder
som handlar mycket. _Men det
finns också negativa saker
med konsumtion.

#112

#313

#12 _Hållbar konsumtion och
produktion -- _Mål nummer
#12 handlar om hållbar
konsumtion och produktion.

_Slit-och-släng

_Eftersom konsumtion kan
vara positivt för ekonomin
uppmuntras människor att
handla mycket och ofta.

_Reklamen i våra flöden på
mobilen visar oss saker som
vi kanske inte visste fanns.

_Plötsligt känner vi ett sug
att handla mer. _Det har
gjort det lönsamt för före-
tag att tillverka billiga
produkter som inte håller så
länge. _Då kan kunderna köpa
fler saker och byta ut dem
när det finns något nyare,
roligare och bättre.

_När ekonomin bygger på
kortsiktig konsumtion av
saker och kläder kan man
kalla det för

#314

#112

slit-och-släng. _Det är inte ett hållbart sätt att konsumera eftersom jordens invånare blir allt fler och resurserna allt färre.

=== Bildtext =====

_Billiga produkter leder till slit-och-släng. _Det är enkelt att bara kasta en billig produkt när den har gått sönder eller när man har tröttnat på den.

_Inget eller väldigt lite av materialet återvinns.

=====

_Dela, byt, hyr och låna

_Bilen är ett exempel på ett föremål som bara används en mycket kort tid. _Många bilar står parkerade mycket längre tid än vad de rullar på vägarna. _För att utnyttja en bil på ett mer hållbart sätt kan flera hushåll starta en så kallad

#112

#315

bilpool tillsammans. I bilpoolen turas man om att ha bilen. På det sättet används bilen mer effektivt och det behövs färre bilar totalt. När man delar på saker på det sättet kallas det för delningsekonomi.

Andra sätt att spara på jordens resurser är att låna saker av varandra, att byta saker med varandra och att hyra saker av företag.

=== Bildtext =====

Att låna eller hyra en bormaskin i stället för att köpa en är oftast mer hållbart.

=====

::: #113 :::::::::::::::

_Cirkulär ekonomi

_Människor, företag och samhällen behöver ta tillvara de resurser som

#316

#113

finns och se till att saker som vi handlar håller länge.

Det är också bra om de enkelt kan repareras, återanvändas och till sist återvinnas. Att tänka så kallas för cirkulär ekonomi.

Med en cirkulär ekonomi försöker man förlänga tiden som en produkt kan användas och redan från början tänka ut hur råvarorna kan återvinnas. På så sätt kan det som tidigare bara var "skräp" bli en värdefull resurs.

=== Bildtext/beskrivning ==

Bildtext

Den här skon är tillverkad av plastskräp hämtat ur havet.

Bildtext

I en cirkulär ekonomi tillverkas en produkt för att hålla länge.

Materialet kan repareras,
#113 #317

återanvändas och återvinnas. Till sist kan produkten göras om till något helt annat.

Bildbeskrivning

Modell som visar en produkt i en cirkulär ekonomi.

Först finns ett råmaterial, exempelvis ett träd.

En designer tänker ut en hållbar design.

En fabrik gör tillverkningen och återtillverkningen.

Produkten används, återanvänds och repareras.

När produkten inte går att använda längre samlas den in, i en insamling.

Därefter återvinns den i återvinningen.

=====

=== _Textruta =====

_Uppmärksamma problemen
_Organisationer som
__WWF (_Världsnaturfonden)
menar att delningsekonomi
och cirkulär ekonomi
behöver bli en del av vår
vardag. _Därför uppmärks-
samar de dagar då det
passar extra bra att
diskutera hur vi använder
våra resurser. _Den här
typen av dagar kan också
inspirera oss till att
påverka vår omgivning,
politiker och företag.

#22 november: _Circular
_Monday, dagen då vi firar
cirkulär ekonomi som
motvikt till _Black
_Friday.

#26 november: _En köpfri
dag.

#10 december: _Terra
_Madre-dagen, då vi firar
småskalig livsmedels-
produktion.

#113

#319

#26 mars: _Earth_Hour,
världens största miljö-
manifestation. _Släck
lamporna under en timme
för att påminna världens
makthavare om deras
ansvar.

=====

#320

#113

_Puls ___SO årskurs #6

_Grundbok

_Kajsa _Bornedal m.fl.

_Volym fem av åtta

_Till punktskriftsläsaren

_I början av den bearbetade boken finns text och bildbeskrivningar från insidan av originalets omslag.

_När ni arbetar med geografi kommer du att behöva en atlas.

_Det finns bildbeskrivningar i boken men inte för alla bilder. _Ibland är bildtexten till en bild viktig och då kan den finnas med trots att själva bilden inte är beskriven. _Du kan alltid fråga din lärare om du vill veta mer om innehållet i en viss bild.

_Lycka till!

_Skicka gärna dina synpunkter på anpassningen av denna bok till anpassningsfunktionen~à spsm.se

_I

_Innehåll volym fem

_Siffran inom parentes
hänvisar till förlagans
sidor.

_Nyckel:

sh = _Samhällskunskap

ge = _Geografi

re = _Religionskunskap

hi = _Historia

_Till punktskriftsläsaren _I

_Den globala uppvärm-
ningen (#114).....#321
_Fördjupning: _Samspel
mellan natur, sam-
hälle och människa
(#118).....#333
re _Hinduism och
buddhism (#120).....#339
_Hinduism (#122).....#341
_Att leva som hindu
(#124).....#348

_Iii

_	Hinduiska riter	
_	(#126)	#353
_	Hinduiska högtider	
_	(#127)	#357
_	Buddhism (#128)	#359
_	Att leva som	
_	buddhist (#130)	#365
_	Buddhistiska riter	
_	(#132)	#371
_	Buddhistiska hög-	
_	tider (#133)	#374
hi	_ Frihetstiden och	
	gustavianska tiden	
	(#134)	#377
_	Fria från kungligt	
_	envälde (#136)	#379
_	Upplysningen i	
_	Sverige (#138)	#386
_	I städerna (#142)	#401

::: #114 ::::::::::::::::::::

_Den globala uppvärmningen

_Jorden är en unik planet med ett klimat som har gjort det möjligt för liv att utvecklas. _En anledning till att solen kan värma vår planet är att det finns en atmosfär med växthusgaser.

_När människor använder fossila bränslen som kol, olja och naturgas i industrier och fordon ökar mängden växthusgaser. _Det gör att temperaturen på jorden stiger. _Det är inte bara luften som blir varmare, utan även hav, sjöar och floder värms upp. _Detta kallas för den globala uppvärmningen.

#114

#321

=== Bildtext =====
I kolkraftverk tillverkas
_e_lektricitet och värme
_g_enom att man eldar kol.
_K_raftverken släpper ut
_s_tora mängder koldioxid.
=====

_U_nder #1,5 grader

_E_nligt forskare bör den
_g_lobala uppvärmningen inte
_n_å högre än #1,5 grader
_C_elsius, räknat från tiden
_i_nnan det fanns industrier.
_O_m det blir varmare än så
_k_an naturen förändras så
_m_ycket att det blir svårt
_e_ller omöjligt för samhällen
_a_t fungera som de gör i
_d_ag. _F_ram till nu har
_j_ordens medeltemperatur
_s_tigit med lite över #1
_g_rad. _E_n enda grad kan låta
_l_ite, men vi kan redan se
_e_xempel på hur sårbara våra
_s_amhällen är för
_f_örändringar.

#322

#114

_Uppvärmningen går snabbare
vid polerna

_När man mäter den globala
uppvärmningen tar man fram
ett genomsnitt för hur
mycket temperaturen ökar på
jorden. _Det innebär att
uppvärmningen går snabbare
på vissa platser och
långsammare på andra.

_Vid exempelvis nord- och
sydpolen går uppvärmningen
snabbare än vad den gör vid
ekvatorn. _Här i _Sverige
och längre norrut har medel-
temperaturen alltså stigit
mer än på andra platser.

_Områdena _Arktis vid
nordpolen och _Antarktis vid
sydpolen är normalt täckta
med tjocka istäcken. _Den
snabba uppvärmningen där gör
att de stora polarisarna
smälter i en allt högre
takt. _När smältvattnet
rinner ut i havet stiger

#114

#323

havsyttans nivå. _Det får konsekvenser för alla områden i världen som ligger vid en kust, eftersom risken för översvämningar ökar.

::: #115 ::::::::::::::::::::

_Klimatförändringar

_När hav, land och luft värms upp i den globala uppvärmningen förändras jordens klimat. _Klimatförändringarna gör att extrema väderhändelser blir vanligare och svårare att förutsäga. _Platser där det inte brukar regna så mycket kan till exempel drabbas av skyfall. _Platser med svalt klimat kan drabbas av långvarig värmebölja och torka. _Här är några exempel på extrema väderhändelser som blir vanligare på grund av klimatförändringarna:

#324

#115

=== Bildtext =====

Rök och sot från en skogsbrand blåser in över staden Antalya i Turkiet. I många länder har det blivit vanligare med skogsbränder.

=====

_Värmeböljor

I Sverige innebär en värmebölja att dygnets högsta temperatur överstiger #25 grader under minst fem dagar i sträck. I andra delar av världen, till exempel södra Europa, är värmeböljor betydligt varmare och längre. Både djur och människor kan må dåligt under en värmebölja.

_Tropiska orkaner och stormar

_Uppvärmningen av världshaven är en bidragande orsak
#115 #325

till att tropiska orkaner och stormar kan bli både fler och starkare.

_Skyfall och snökanoner

_Stora mängder nederbörd i form av kraftiga skyfall och ihållande regn kan bli vanligare. _På vintern kan så kallade snökanoner uppstå. _Då kommer stora mängder snö på kort tid.

=== _Textruta =====

_Värmerekord norr om polcirkeln

_Den #20 juni #2020 uppmättes #38 ;g_C i den ryska staden _Verchojansk i _Sibirien. _Det var den dittills högsta temperaturen som uppmätts norr om polcirkeln.

=====

_Människor och samhällen
påverkas

_Klimatförändringarna skapar
nya livsvillkor och är något
som samhällen måste anpassa
sig till. _Konsekvenserna av
till exempel torka och
översvämningar är stora.

_Torka

_Torka innebär veckor och
ibland månader utan regn.

_Det kan få stora
konsekvenser för jordbruket
och begränsa tillgången till
dricksvatten. _Långvarig
torka kan också leda till
stora bränder.

_Översvämning

_Vid en översvämning hamnar
stora delar av ett område
under vatten.

_Översvämningar kan ske på grund av både skyfall och att havsytan höjs när isarna smälter. _Vattnet förstör bland annat byggnader och vägar. _Gifter och kemikalier kan läcka ut från fabriker och det kan även spridas sjukdomar i det smutsiga vattnet.

=== _Textruta =====

_Klimatflyktingar

_I dag finns det människor som behöver lämna sina hem på grund av det förändrade klimatet.

_Människor som tvingas fly av den orsaken kallas för klimatflyktingar.

=====

=== _Bildtext =====

_Människor tar sig i säkerhet efter en översvämning utanför _Bangkok i _Thailand.

=====

#328

#117

Arbete för klimatet och hållbar utveckling

Den globala uppvärmningen är en oerhört stor utmaning som världens länder måste lösa tillsammans. Med jämna mellanrum håller FN:s medlemsländer konferenser där de utvärderar hur arbetet går. Då brukar även många företag och organisationer delta för att försöka påverka politikerna från de olika länderna i deras klimatarbete. De kan till exempel lämna över namninsamlingar eller komma med konkreta förslag på lösningar.

Det är viktigt att de globala målen finns med i politiska beslut, både globalt och i Sverige.

Även kommunerna arbetar med de globala målen. Kanske har din skola en plan för

hur ni ska kunna bidra till att uppfylla målen? Alla kan hjälpas åt att påverka politiker och företag att arbeta ännu snabbare för hållbar utveckling.

#13 Bekämpa klimatförändringarna

#17 Genomförande och partnerskap

Världens länder behöver samarbeta för att bekämpa klimatförändringarna.

=== Textruta =====

Vad kan vi göra?

Beslutsfattare i hela världen måste samarbeta för att stoppa klimatförändringarna, men vi andra kan också göra skillnad.

Vilka stora utsläppare av växthusgaser har ni i er kommun? Vad drivs bussarna med? Vilka är

#117

#331

det som fattar olika beslut? _Lär er mer och försök att påverka.

_Samla idéer tillsammans.

_Sådant som att kontakta politiker, göra namn-insamlingar, starta grupper i sociala medier eller skriva insändare kan ge stora effekter.

_Det sista kapitlet i den här boken heter

_Klimatkunskap. _Där kan du läsa mer om klimatförändringarna, vad som görs i dag och vad du själv kan göra.

=====

_Fördjupning: _Samspel
mellan natur, samhälle och
människa

_Det finns gränser för hur
mycket människor och
samhällen kan påverka
naturen innan den riskerar
att sluta fungera på det
sätt som vi är vana vid.

_Om vi skulle tänka på
precis allt som påverkar hur
hållbart vårt samhälle är,
på en och samma gång, kan
det upplevas som
komplicerat. _För att göra
det lättare kan vi börja med
att se hur saker hänger ihop
i olika samband. _Här är två
exempel som innehåller flera
samband med olika orsaker
och konsekvenser.

=== _Textruta =====
_Orsaker och konsekvenser
_Ett sätt att beskriva
och analysera samband är
att hitta orsaker och
konsekvenser till olika
saker. _Orsaker är
förklaringar till varför
något händer eller är på
ett visst sätt. _Konse-
kvenser är det som kommer
efter att något skett.
=====

_Hur kan ett ohållbart fiske
starta en pandemi?

#1. _Många människor i
världen bor vid kuster. _I
fattiga områden är haven
viktiga för att få mat och
inkomst genom fiske.

#2. _De som bor vid kusten
använder ofta små fiske-
båtar. _De är inte ensamma
om att vilja fiska i
haven, utan fiskefartyg
från företag i rikare

#334

#118

länder åker också dit. De kan ta upp stora mängder fisk, vilket kan leda till att fångsten blir sämre för de små fiskebåtarna.

#3. När det inte finns tillräckligt med fisk kvar i haven får de som bor i området ont om mat. De får då i stället försöka hitta annat som går att äta. Vissa tvingas börja jaga smådjur som apor och fladdermöss i skogarna.

#4. Djuren säljs på marknader där det saknas kylskåp och rent vatten, vilket innebär att det kan spridas sjukdomar. Bland annat kan djuren som säljs ha virussjukdomar som människan har dåligt skydd mot.

#5. Om en sådan virus-sjukdom sprider sig och börjar smitta mellan människor kan en epidemi bryta ut. När människor

reser i området sprids
viruset ytterligare. Till
slut kan det sprida sig
till andra delar av
världen och utvecklas till
en pandemi som drabbar
både rika och fattiga
länder.

=== Bildtext =====
_En fiskare i Myanmar i
_Sydostasien.
=====

::: #119 :::::::::::::::

_Hur kan hållbar turism
förbättra livet för djur och
människor?

#1. _I vissa regnskogs-
områden har man stoppat en
ohållbar skövling och
skapat reservat. _I de
skyddade områdena får
naturen vara i fred och
skogen kan sakta börja
växa tillbaka.

#336

#119

#2. I några områden får lokalbefolkningen vara med i ett försök att återplantera skogens träd.

Med planteringen försöker man få skogen så blandad som möjligt så att många djur- och växtarter trivs.

Ett rikt djur- och växtliv kallas för biologisk mångfald.

#3. Planteringen av träd och skötseln av skogen skapar arbetstillfällen för lokalbefolkningen.

#4. När den biologiska mångfalden ökar blir området intressant för turister. I en hållbar ekoturism kan besökare upptäcka skogen och lära sig om skogens ekosystem.

Lokalbefolkningen kan arbeta som guider.

#5. Ekoturismen ger inkomster till området eftersom besökare betalar för upplevelser, mat och

boende i skogen. Pengarna kan användas till att stärka skyddet av skogen och djuren. Med förbättrad ekonomi kan lokalbefolkningen även bygga skolor och ordna bättre tillgång till sjukvård. En hållbar turism kan alltså leda till förbättrade livsvillkor för familjer i området. Det man bör tänka på som turist är naturligtvis att även själva resan dit blir så hållbar som möjligt.

=== Bildtext =====

Denna hängbro i Guyana i Sydamerika är till för turister som vill se regnskogen. 80 procent av Guyanas yta är täckt av orörd regnskog. Genom satsningar på ekoturism kan man fortsätta att skydda och bevara skogarna.

=====

#338

#120

_Hinduism och buddhism

_Religionskunskap

_Mannen på bilden blickar ut över _Indusdalen, som ligger mellan _Pakistan och _Indien. _Här har två religioner sitt ursprung: hinduismen och buddhismen. _Båda har många anhängare och räknas därför till de fem världsreligionerna.

_På samma sätt som de abrahamitiska religionerna har mycket gemensamt, har hinduismen och buddhismen stora likheter med varandra. _Det gäller bland annat deras syn på livet och döden. _Men de två religionerna har även flera tydliga skillnader.

=== _Bildbeskrivning =====

_En man med turban på
huvudet sitter på en
klippa och ser ut över en
dal fylld med träd och
hus. _Bortom dalen syns
massiva berg med snöklädda
toppar.

=====

::: #121 ::::::::::::::::::::

_I det här kapitlet får du
läsa om

é hinduismens och
buddhismens idéer
é hur det kan vara att leva
som hindu eller buddhist
é några riter och högtider
inom religionerna.

=== _Bildbeskrivning =====

_En kille och en tjej
pratar:

-- _Jag har hört att
yoga har med religion att
göra.

#340

#121

-- _Va?! _Är man alltså
religiös om man tränar
yoga?

=====

::: #122 ::::::::::::::::::::

_Hinduism

_Enligt hinduismen följer
hela universum en särskild
ordning: dharma. _När allt
följer dharma råder det
balans. _Naturen klarar
själv att hålla den
balansen, men vi människor
behöver religionens riter
och regler för att våra liv
ska vara i balans.

=== _Bildtext =====

_Tecknet aum är heligt och
symboliserar både brahman
och atman.

=====

#122

#341

_Brahman och atman

_Enligt hinduismen är brahman världssjälén. _Den är en osynlig, helig kraft som finns i hela universum.

_Atman är den individuella själen och finns i alla levande varelser. _Atman strävar efter att få bli fri och kunna förenas med brahman.

_Det eviga kretsloppet

_En av hinduismens viktigaste idéer är att varken tiden eller universum har en början eller ett slut. _Allting går runt i ett evigt kretslopp, där hela universum föds, förstörs och återskapas, om och om igen. _Detta kretslopp kallas samsara.

_Även djurens och människornas liv är

#342

#122

kretslopp utan slut. _När någon dör återföds atman in i en ny kropp, som djur eller människa. _Det gäller att leva sitt liv rätt och följa reglerna -- då får man god karma. _Karman är summan av handlingarna man gjort under sitt liv och avgör vad man återföds till. _Målet för alla levande varelser är att komma ur kretsloppet, alltså att slippa återfödas och att sluta vara en del av samsara. _Först då kan atman förenas med brahman.

=== _Bildtext =====
_Hinduismen har många olika riktningar. _I de flesta riktningar menar man att allt som lever har en själ.
=====

_Tre vägar till att befrias
från samsara:

é _Kärlekens väg följer man
genom att visa kärlek till
det gudomliga och till
allt levande, till exempel
genom att be och offra
till gudar.

é _Handlingens väg följer
man genom att göra
ritualer och goda
handlingar. _Det befriar
inte atman men ökar
chansen att återfödas till
någon som kan klara en av
de andra vägarna.

é _Vishetens väg är det få
som klarar att följa. en
person som följer den här
vägen studerar hinduismens
texter och mediterar, för
att på det sättet nå en
högre medvetenhet, en
vishet.

_Gudar och gudinnor

_I hinduismens gamla berättelser finns tusentals gudar och gudinnor. _Vissa berättelser lever kvar än i dag, men de flesta är inte så viktiga för dagens hinduer. _Trots det kan många söka sig till tempelbyggnader för att dyrka en särskild gud eller gudinna. _Templen har olika inriktningar med sina egna huvudpersoner. _Några av de vanligaste är _Vishnu, _Shiva och _Durga.

_Vishnu är guden som skyddar och bevarar ordningen i världen. _Han rider på en örn, men kan också stiga ner till jorden för att rädda människorna från faror och ondska. _Ibland kallas han för _Rama eller _Krishna.

_Vishnus hustru heter
_Lakshmi. _Till henne ber
man om rikedom och lycka.

_Shiva är kraftens gud, som
både kan bygga upp och
förstöra. _Hans hustru har
flera namn. _Som _Durga
eller _Kali är hon krigisk
och skräckinjagande, men som
_Parvati är hon lugn och
vänlig. _Shivas och
_Parvatis son _Ganesha har
ett huvud som en elefant.
_Han är en av de populäraste
gudarna.

_Durga är en beskyddande
gudinna som ibland kallas
för världens moder. _Hon har
många vapen som hon fått
från de manliga gudarna och
som hon använder i sin kamp
mot demoner, alltså onda
andar. _Durga är en av de
mest dyrkade gudinnorna inom
hinduismen i dag.

#346

#123

=== _Textruta =====

_Många gudar -- en gud

_Inom hinduismen är det vanligt med panteism.

_Det betyder att man tror att _Gud finns i allt.

_Att tro på flera gudar kallas polyteism och att tro på en gud kallas monoteism.

_I princip alla hinduer säger att de tror på _Gud och att denna gud kan visa sig i flera former.

=====

=== _Bildtext/beskrivning ==

_Bildtext

_Ganesha är särskilt viktig för elever i skolor eftersom han beskyddar och ger framgång till alla som studerar.

_Bildbeskrivning

_Målning av guden

_Ganesha. _Han har en

#123

#347

människokropp och ett
elefanthuvud.

_Bildtext

_Durga avbildas ofta med
många armar och vapen,
ridande på en tiger.

=====

::: #124 ::::::::::::::::::::

_Att leva som hindu

_Hinduismen har ingen känd
grundare och har heller inte
någon ledare som styr hur
människor ska tro eller
leva. _Därför ser hinduism
ut på många olika sätt.

_Hinduer i städerna är
religiösa på ett annat sätt
än hinduer på landsbygden,
och religiösa högtider kan
skilja sig åt mellan olika
platser.

#348

#124

_Vem är hindu?

_Ordet hindu betyder egentligen person som kommer från området runt floden

_Indus. _I dag finns ungefär #1,1 miljard hinduer i världen. _De flesta lever i

_Indien och _Nepal, där ungefär #80 procent av befolkningen är hinduer.

_Hinduismen är vanligen inte någon missionerande religion. _Hinduer försöker alltså inte omvända andra människor till sin tro.

_Ändå är hinduismen den tredje största världsreligionen.

=== _Textruta =====

_Indiens kastsystem

_Sedan flera tusen år är människor i _Indien indelade i olika grupper, som kallas för kaster. _De olika kasterna har olika

#124

#349

rättigheter och regler för livet. _Man föds in i sin kast och kan inte byta förrän i nästa liv. _Kastväsendet är egentligen förbjudet men lever ändå kvar i praktiken. _Många umgås helst inom sin egen kast och väljer att ha samma yrke som sina föräldrar.

=====

=== Bildtext/beskrivning ==

_Bildtext

_Hinduism är ett samlingsnamn för olika riktningar av religion i _Indien och _Nepal, men det finns hinduer även i andra länder. _Ungefär en tredjedel av befolkningen i _Guyana och _Surinam i _Sydamerika är hinduer.

_Bildbeskrivning

_Världskarta som visar att hinduer främst bor i:

#350

#124

Indien och Nepal (i
Asien), i Guyana och
Surinam (i Sydamerika)
samt på Bali och
Mauritius.

=====

::: #125 ::::::::::::::::::::

Fem levnadsregler

För en hindu gäller det att
leva rätt så att hen kan
återfödas till ett bättre
liv. Många följer de fem
levnadsreglerna: tala alltid
sanning, utför religiösa
riter, visa tålamod, stjäla
inte och döda inte.

=== Bildtext/beskrivning ===

Många hinduer vallfärdar
till olika heliga platser.
Staden Varanasi är en
sådan plats. Här vill
många bada i den heliga
floden Ganges.

=====

#125

#351

_Regler om mat

_Regeln att inte döda är viktig för de flesta hinduer. _Därför är många av världens hinduer vegetarianer. _Få äter nötkött, eftersom kor räknas som heliga djur. _Många hinduer avstår också från alkohol och droger eftersom det påverkar människans förmåga att uppfatta världen på rätt sätt.

_Bön till olika gudar

_Överallt i _Indien kan man se tempel och altare som är byggda åt någon av gudarna eller gudinnorna. _Många platser har också sina egna gudar. _En hindu ber och offrar ofta till den gud som hen själv eller familjen har valt.

De flesta hinduiska hem

#352

#125

har ett familjealtare. Där
ber och offrar medlemmarna i
familjen varje morgon och
kväll. De tänder rökelse
och lägger fram blommor,
frukt eller mat åt guden.

=== Bildtext =====

Ett litet altare i ett
gathörn på Bali,
Indonesien. Här kan
hinduer stanna till för
att be och lämna offer på
vägen till skolan eller
arbetet.

=====

::: #126 ::::::::::::::::::::

_Hinduiska riter

_När det händer viktiga
saker i livet vill hinduer
be om gudarnas skydd. Det
finns riter för olika
händelser i livet.

#126

#353

_När ett barn föds

_När ett barn föds ber brahminen, en hinduisk präst, att inga onda andar ska skada barnet, att det ska få vara friskt och leva länge samt att det ska få mycket kunskap. _Efter tolv dagar får barnet sitt namn.

_Upanayana

_Pojkar i de högsta kastgrupperna kan delta i riten upanayana när de är #8--#12 år. _Då lägger brahminen en helig tråd runt pojkens överkropp. _Tråden är ett tecken på att pojken nu kan lära sig de heliga skrifterna på språket sanskrit, med hjälp av en lärare, guru.

#354

#126

_Vigsel

_När ett par ska gifta sig ordnas ofta en stor färgsprakande fest med många gäster. _Firandet kan pågå i flera dagar. _Brahminen läser heliga texter och brudparet och gästerna lämnar offer till gudarna. _En tradition är att brudparet vandrar sju varv runt en eld och uttalar löften till varandra.

_Begravning

_När en människa dör tror hinduer att det bara är kroppen som dör och att atman, själen, har blivit instängd i huvudet och måste befrias. _Därför kremerar man, alltså bränner, den döda kroppen. _Den äldste manlige släktingen får tända bålet. _Askan ska sedan

spridas i ett rinnande
vattendrag. _Då blir atman
fri och kan gå vidare till
nästa liv.

=== _Textruta =====

_Meditation och yoga

_Meditation är en form
av bön inom hinduismen.

_Den som mediterar ska ha
en lärare, guru. _Av gurun
får personen ett mantra,
vilket är ord som ska
upprepas under bönen.

_Man måste ha kontroll
över sin kropp om
meditationen ska bli
riktigt effektiv. _För att
nå den kontrollen gör man
därför olika övningar. _De
kallas med ett gemensamt
namn för yoga.

=====

=== _Bildtext =====
_Kvinnor i _Rajastan i
_Indien förbereder
kremeringen av en död
släkting genom att lägga
blommor på bålet.
=====

::: #127 :::::::::::::::

_Hinduiska högtider

_Eftersom hinduismen har
många gudar firar man också
många högtider. _Vissa
högtider firas i hemmet,
andra i tempel avsedda för
någon speciell gud eller
gudinna.

_Diwali -- ljusfest

_Diwali är en ljus- och
nyårsfest som hinduer i hela
världen firar. _Den firas i
oktober eller november och
varar i fyra dagar.

#127

#357

_Inför diwali städar hinduerna och gör fint inne i husen. _Utanför målas vackra mönster. _Varje natt under diwali tänder man sedan små oljelampor som lyser upp runt husen. _De tänds för att välkomna gudinnan _Lakshmi, så att hon ska ge lycka och välgång under det kommande året.

=== _Bildtext =====
_Man tänder ofta små oljelampor under diwali.
=====

_Holi -- färgfest

_Holi är en glad färg- och värfest som handlar om att det goda ska segra. _Den firas under två dagar i februari eller mars. _Första kvällen tänder man en stor eld. _Den andra dagen är alla ute på gatorna och stänker färgat vatten eller

#358 #127

färgpulver på varandra.

=== _Bildtext =====
_En flicka sprutar färgat
vatten under ett holi-
firande i _Nandgeon i
_Indien.
=====

::: #128 :::::::::::::::

_Buddhism

=== _Bildtext =====
_I _Bangkok i _Thailand
står en #69 meter hög
buddhastaty. _Buddha är en
förebild som buddhister
söker styrka hos.
=====

_Buddhismen växte fram i
norra _Indien under #500-
talet f. Kr. och spreds
sedan till flera delar av
_Asien. _Buddhismen ser
olika ut på olika platser
#128 #359

men vissa idéer är lika för nästan alla buddhister.

_Buddha

_Buddhismens grundare är _Siddhartha _Gautama. _Han föddes som hindu någonstans vid gränsen mellan _Nepal och _Indien. _Han provade olika sätt att leva och fick till sist insikt om vad som var rätt. _Han blev _Buddha, som betyder den upplyste.

_Att vara upplyst är att ha rätt kunskaper och förstå vad som håller människor fångade i den här världen.

_Den som är upplyst behöver inte återfödas.

_Buddha menade att människans ständiga jakt på lycka, och att aldrig vara nöjd med det man har, skapar lidande. _Men det går att slippa lidandet och lämna samsara, kretsloppet, och nå nirvana. _Nirvana är

#360

#128

slutmålet för alla buddhister. Det kan man nå genom att förstå och följa de fyra sanningarna: sanningen om lidandet, sanningen om lidandets uppkomst, sanningen om befrielsen från lidandet och den åttafaldiga vägen.

=== _Textruta =====

_Berättelserna om _Buddha

_Buddha skrev aldrig ner sin lära men de som följde honom skrev ner sådant som han sa och gjorde.

_Berättelserna handlar om hans barndom och liv som

_Siddhartha _Gautama.

_Siddhartha _Gautama föddes som prins. _En spåman siade att pojken skulle bli en stor ledare.

_Siddhartha levde i lyx, men blev ändå inte

lycklig. _När han såg sjuka, åldrande och döda

människor frågade han sig

#128

#361

vad meningen med livet
var. _Han provade att leva
som en fattig munk, men
blev ändå inte lycklig.
_Han bestämde sig för att
prova en medelväg och att
meditera. _Då nådde han
äntligen upplysning och
blev _Buddha.

=====

::: #129 ::::::::::::::::::::

_Den åttafaldiga vägen

_Enligt buddhismen kan alla
nå upplysning och nå nirvana
genom att följa den
åttafaldiga vägen. _En
symbol för den åttafaldiga
vägen är ett hjul med åtta
ekrar, där varje eker
motsvarar en levnadsregel.
_Om någon eker saknas eller
är kortare än de andra
rullar hjulet sämre. _Då
uppstår lidande.

#362

#129

- #1. _Rätt kunskap -- _Förstå
_Buddhas lära om de fyra
sanningarna.
- #2. _Rätt sinne -- _Besluta
sig för att göra sig fri
från lidandet.
- #3. _Rätt tal -- _Inte
ljuga, säga elaka saker
eller prata strunt.
- #4. _Rätt handlande -- _Inte
döda, ljuga, stjäla eller
missbruka sex eller
droger.
- #5. _Rätt yrke -- _Inte
arbeta med något som
skadar andra.
- #6. _Rätt strävan -- _Alltid
försöka göra vad som är
rätt och bekämpa det onda.
- #7. _Rätt medvetenhet --
_Vara fokuserad och
medveten om sina känslor
och tankar.
- #8. _Rätt koncentration --
_Meditera på ett riktigt
sätt enligt _Buddhas
instruktioner.

_Synen på gudar

_Buddha talade inte om några gudar. _Samtidigt sa han aldrig att gudar inte finns.

_Därför fortsatte människor i vissa länder att be till sina gamla gudar. _En person som blivit upplyst men som av medkänsla med alla andra varelsor valt att stanna kvar i världen kallas för bodhisattva. _På många platser ber och offrar människor till _Buddha själv eller till olika bodhisattvor.

_Många buddhister tror också på osynliga makter och andar, till exempel andar efter döda släktingar.

#364

#129

_Att leva som buddhist

_Berättelserna om _Buddha och hans väg till upplysning kom till efter hans död.

_Många buddhister ser dem som sagor och myter men menar att de ändå är viktiga för att förmedla _Buddhas lära. _Efter _Buddhas död spreds läran först i

_Indien, sedan till _Sri Lanka och _Sydostasien.

_Men på #900-talet trängde hinduerna nästan bort buddhismen från _Indien. _Då spreds den vidare till andra länder i _Asien. _Buddhas lära blandades med de religioner och traditioner som redan fanns i dessa länder. _Det gör att tempel och heliga platser kan se olika ut i olika länder.

_Hur man ber och mediterar

kan också vara olika.

=== Bildtext =====

Hjulet med åtta ekrar
symboliserar buddhismen
och den åttafaldiga vägen
som alla buddhister ska
följa.

=====

_Vem är buddhist?

_Buddhismen är en
missionerande religion. _Det
betyder att buddhister genom
historien har arbetat för
att sprida sin tro till
andra.

_Buddhismen är i dag den
fjärde största världs-
religionen. _De flesta av
världens buddhister är födda
och uppvuxna i buddhistiska
hem i _Asien, men buddhismen
har anhängare över hela
världen. _För att bli
buddhist krävs ingen
särskild ceremoni. _Den som
#366 #130

vill följa _Buddhas lära kan
välja att göra det.

=== _Bildtext/beskrivning ==

_Bildtext

_Buddhismen är den
största religionen i
_Sydostasien. _Även ett
område väster om _Kaspiska
havet i _Europa är
buddhistiskt.

_Bildbeskrivning

_Världskarta som visar
att buddister främst bor
i: _Kina, _Mongoliet,
_Japan, _Vietnam,
_Thailand, _Kambodja,
_Laos, _Burma och _Sri
_Lanka. _I _Ryssland finns
också ett litet område
markerat.

=====

_Goda handlingar

_Att leva som buddhist handlar om att följa den åttafaldiga vägen. _Man behöver koncentrera sig på sina handlingar och uppgifter, för att undvika dålig karma. _Karma handlar inte bara om vad du gör, utan också om tanken med det du gör. _Det är viktigt för många buddhister att göra gott för andra och vara osjälviska.

=== _Bildtext =====

_En kvinna i _Vietnam tänder rökelse för att minnas döda släktingar.

_I buddhistiska hem finns ofta ett litet altare där familjen kan samlas för att tända rökelse, lägga blommor och meditera.

=====

_Regler om mat

_Även om det inte finns specifika regler om mat väljer många buddhister att vara vegetarianer. _De hänvisar till regeln om att inte döda. _Buddhister som äter kött väljer att tolka den regeln till att gälla den som själv dödar något eller att döda utan orsak. _I Tibet äter många buddhister kött eftersom det är svårt att odla uppe i bergen.

_Bön och meditation

_Många buddhister ber och mediterar varje dag. _Det är ett sätt för dem att stänga av sinnesintryck utifrån och komma till ro. _Bönen och meditationen kan genomföras på egen hand men buddhister kan också gå till ett tempel för att be eller meditera.

#131

#369

_Inne i templet finns ett
_altare med en bild eller
_staty av _Buddha eller en
_bodhisattva. _På senare tid
_har buddhistiska sätt att
_meditera också spridit sig
_till länder som inte är
_buddhistiska.

=== _Textruta =====

_Munkar och nunnor

=== _Bildbeskrivning =====

_Foto av två pojkar som
_är munkar. _De har
_rakade huvuden och ett
_orange tyg svept om
_kroppen.

=====

_Buddha grundade både
_munk- och nunnekloster.

_Munkarna och nunnorna är
_viktiga i samhället. _Till
_dem kan människor vända
_sig med både religiösa
_frågor och vardagliga
_problem.

#370

#131

_Munkar och nunnor ägnar
sin tid i klostret åt att
studera heliga skrifter,
meditera och undervisa.

_De brukar få mat från
människor som bor i
närheten. _För att visa
att de är avskilda från
världen rakar de sina
huvuden och klär sig i
munk- eller nunnedräkter.

=====

::: #132 :::::

_Buddhistiska riter

_Buddhismen har inte några
bestämda riter eller regler
för när man ska besöka
templen. _Det går att besöka
dem när som helst men många
buddhister väljer att gå
till templen när det är
fullmåne och i samband med
vissa högtider.

#132

#371

=== Bildtext =====
_Buddhistiska tempel i
_Myanmar.
=====

_När ett barn föds

_Buddhistiska föräldrar
brukar vilja få sina nyfödda
barn välsignade. _Då kan de
gå till ett tempel där en
munk läser upp heliga texter
och stänker vatten på
barnet.

_Bli munk eller nunna på
prov

_I vissa länder är det
vanligt att pojkar, och en
del flickor, tillbringar en
tid i kloster -- ibland
några veckor, ibland flera
år. _Där får de undervisning
och provar livet som munk
eller nunna.

#372

#132

_Vigsel

_Att gifta sig räknas inte som någon religiös handling men om bröllopparet vill kan de gå till templet och få sitt äktenskap välsignat.

_Begravning

_För en buddhist är döden inte slutet, utan övergången till nästa liv. _Därför vill den som ska dö gärna själv bestämma var det ska ske.

_Helst ska en munk läsa heliga texter för den som är på väg att dö. _Vid begravningen läser man också heliga texter och lyssnar på musik. _Ofta har man smyckat ett bord med en buddhastaty, blommor och rökelse.

=== _Bildtext =====

_Ett kolumbarium, det vill säga en gravkammare, i

#132

#373

Singapore. Bakom varje
lucka finns askan från en
människa som dött.

=====

::: #133 :::::::::::::::

Buddhistiska högtider

=== Bildtext =====

Tusentals svävande
papperslyktor på
ljusfesten yi peng i
Thailand. Yi peng firas
för att hedra Buddha när
perioden av monsunregn är
slut i november.

=====

Buddhismen skiljer sig
mycket åt från land till
land. Därför firas högtider
på olika sätt i olika delar
av världen. Gemensamt är
att man under festdagarna
ofta besöker tempel och
kloster och tar med sig

#374

#133

presenter och offergåvor
till munkarna och nunnorna.

_Vesak -- _Buddhas
födelsedag

_Vesak är den viktigaste
buddhistiska högtiden. _Den
firas den första fullmånen i
maj månad, för att minnas
den dag då _Buddha både
föddes, upplystes och dog.
_I _Thailand firar man vesak
genom att släppa burfåglar
fria. _I _Singapore placerar
man bladguld på en buddha-
staty. _På andra ställen i
_Sydostasien dekorerar man
sina hus, har festliga och
glada parader eller häller
te över en buddhastaty för
att symbolisera den nyfödde
_Buddhas första bad.

_Dharmadagen

_Dharmadagen infaller vid
fullmåne i juli månad och

#133

#375

firas till minne av det
tillfälle då Buddha började
undervisa. Ofta läser man
högt ur någon buddhistisk
text.

#376

#133

_Frihetstiden och
gustavianska tiden

_Historia

_Stormaktstiden är slut.
_Karl _XII:s långa krig har
krävt minst #200 #000 svens-
ka och finska soldaters liv.
_Hemma i _Sverige har nästan
lika många människor dött av
svält och sjukdomar. _Men
från och med nu kommer inte
_Sverige kriga lika mycket.

_Frihetstiden varar mellan
åren #1719 och #1772. _Med
frihet menas här frihet från
kungligt envälde. _Politiker
har nu mer makt än kungen
och drottningen. _De
människor som lever på
#1700-talet börjar redan nu
att kalla sin tid för

frihetstiden.

År #1772 gör kung Gustav III slut på frihetstiden när han gör sig själv enväldig och får nästan all makt i Sverige. Även hans son, som blir kung efter honom, heter Gustav.

Därför kallas den här tiden för gustavianska tiden.

Stormaktstiden:

#1611--#1721

Frihetstiden: #1719--#1772

Gustavianska tiden:

#1772--#1809

::: #135 ::::::::::::::::::::

I det här kapitlet får du läsa om

é hur den politiska makten ändrades under #1700-talet é nya idéer om vetenskap och jämlikhet

é hur människor levde i staden och på landsbygden.

#378

#135

=== _Bildbeskrivning =====

_En tjej och en kille
pratar:

-- _Det var en fransk
och en dansk och en
bellman. _De skulle tävla
om vem som kunde stanna
längst tid inne hos
grisen ...

-- _Nej, fel! _Inte "en
bellman". _Han hette
_Bellman!

-- _Va? _Vem då?

=====

::: #136 ::::::::::::::::::::

_Fria från kungligt envælde

_Karl ___XII:s alla krig hade
drabbat befolkningen i

_Sverige hårt. _Alla såg nu
hur farligt det var att ge
en enda person all makt.

_Till och med militärerna
och kungens närmaste män
hade fått nog. _När _Karl

#136

#379

__XII hade dött valde de
kungens syster _Ulrika
_Eleonora till ny regent, på
villkoret att hon
accepterade att inte få så
mycket makt. _Frihetstiden
hade börjat.

_Riksdagen bestod av de
fyra stånden, som funnits i
flera hundra år. _De olika
ståndens möten var
för sig, i fyra olika
byggnader i _Stockholm.

_Riksdagen samlades minst
vart tredje år för att
diskutera och rösta om
viktiga beslut för landet.

_Det var något väldigt
unikt. _Även andra länder
hade riksdagar vid den här
tiden men inte med lika
mycket makt som den svenska.

_Ytterst få länder lät
bönderna vara representerade
i riksdagen.

é Adelsståndet (#200--#300 riksdagsmän) hade störst inflytande i riksdagen eftersom alla adelsmän i landet fick delta.

é Borgarståndet (#80--#90 riksdagsmän) bestod av köpmän och hantverkare från städerna.

é Prästeståndet (#51 riksdagsmän) bestod av präster och biskopar.

é Bondeståndet (#150 riksdagsmän) bestod av bönder som själva ägde sin jord. De fick inte vara med på alla möten i riksdagen.

=== Textruta =====

De som inte tillhörde något stånd

Många grupper var inte representerade i riksdagen. Det gällde bönder som brukade adelns jord, torpare, soldater med flera. Även yrkesgrupper som läkare och officerare

#136

#381

hamnade utanför, liksom
alla kvinnor.

=====

::: #137 ::::::::::::::::::::

_Riksrådet

_När inte riksdagen var
samlad styrdes landet av
riksrådet. _Det bestod av en
samling mäktiga adelsmän och
fungerade ungefär som en
regering. _Regenten fick
också vara med i riksrådet.

_Ledaren för riksrådet
kallades kanslipresident och
var ungefär som dagens
statsminister. _Under en
stor del av frihetstiden var
det en man som hette _Arvid
_Horn som var kansli-
president.

=== _Bildtext =====

_Arvid _Horn ledde riks-
rådet under nästan #30 år.

=====

#382

#137

_Hattar och mössor

_Arvid _Horn försökte till varje pris hålla _Sverige utanför krig. _Men alla höll inte med honom. _Vissa tyckte att _Sverige borde hämnas på _Ryssland och ta tillbaka de områden som _Sverige haft under stormaktstiden. _De hånade _Arvid _Horn och kallade honom för en trött gammal nattmössa. _Sig själva kallade de för hattar, för att hattar är stolta plagg.

_Till slut blev det nästan som två partier, hattarna och mössorna, som hade helt olika åsikter. _I riksdagen blev det allt oftare långa diskussioner, som det brukar bli när människor får säga vad de tycker. _Både hattar och mössor hade anhängare från alla fyra stånden.

_Bondeuppror mot hattarnas
_krig

_Hattarna fick sitt krig mot
_Ryssland #1741 men det
_slutade med total katastrof.

_Ryssland ockuperade hela
_Finland. _Bönder från
_Dalarna och andra delar av
_landet fick nog av hattarnas
_politik och tusentals män
_tågade med vapen mot

_Stockholm för att proteste-
_ra mot kriget. _Upproret
_kallas stora daldansen.

_Många upprorsmän sköts
_ihjäl eller fängslades.

_Kriget mot _Ryssland fick
_ändå ett avslut. _Den ryska
_kejsarinnan _Elisabet erbjöd
_sig att avstå från nästan
_hela _Finland om hon fick
_bestämna vem som skulle bli
_nästa kung i _Sverige. _För
_henne var det viktigt att
_nästa kung var positiv till
_Ryssland. _Därför valde hon

#384

#137

sin släkting Adolf Fredrik
till kronprins. Adolf
Fredrik gifte sig med den
tyska prinsessan Lovisa
Ulrika. Som drottning
skulle hon betyda mycket för
Sverige inom kultur och
vetenskap. Hon hade också
många idéer om hur Sverige
skulle styras.

=== Textruta =====

Bråk och korruption

Både hattar och mössor
ville satsa på handel och
ekonomi för att göra

Sverige till ett rikt
land. Men partierna var
oeniga om hur det skulle
göras. Hattarna
anklagades för att mest
tänka på hur de själva
skulle bli rika. Det
kunde bli stora bråk i
riksdagen.

Det förekom också
korruption. Korruption är
när tjänstemän och

#137

#385

politiker låter sig mutas,
alltså bli "köpta" för att
göra och bestämma saker.

_Det ansågs som helt
naturligt på #1700-talet.

_Till och med andra länder
betalade för att påverka
den svenska politiken.

_Frankrike gav pengar åt
hattarna medan _Ryssland,

_Storbritannien och

_Danmark betalade till
mössorna.

=====

::: #138 ::::::::::::::::::::

_Upplysningen i _Sverige

_Ibland kallas #1700-talet i
_Europa för upplysnings-
tiden. _Det blev på den här
tiden fint att vara nyfiken
och upplyst, att veta så
mycket som möjligt om
allting. _Filosofer och
andra tänkare spred sina

#386

#138

idéer med hjälp av tidningar och böcker. De var kritiska till att adeln hade privilegier och att prästerna hade så stort inflytande över människors liv. I stället ville de att man skulle satsa på vetenskap och förändringar som kunde göra livet bättre för alla människor.

Lovisa Ulrika ville ha ett upplyst envælde

Sveriges drottning Lovisa Ulrika var mycket intresserad av upplysningens idéer. Hon läste mycket, intresserade sig för vetenskap och kultur och älskade allt franskt. Lovisa Ulrika brevväxlade med den franske filosofen Voltaire. Han skrev bland annat att förbättringar i samhället bör genomföras av upplysta regenter med mycket makt.

#138

#387

_Upplysta envälden alltså.
_En strålande idé, tyckte
_Lovisa _Ulrika, som inte
hade så mycket makt. _Hon
gjorde ett misslyckat försök
att ta över makten genom en
statskupp.

=== _Bildtext =====
_Lovisa _Ulrika älskade
teater. _Hon lät bygga
_Drottningholms slotts-
teater som finns kvar än i
dag.

=== _Textruta =====
_Lovisa _Ulrikas
kuppförsök
_Lovisa _Ulrika blev
allt mer provocerad av hur
riksrådet behandlade
kungafamiljen. _Ibland an-
vände riksrådet en stämpel
med kungens namn för att
slippa be honom att skriva
under viktiga papper. _De
försökte också styra vad

#388

#138

kungabarnen lärde sig genom att själva ta hand om deras undervisning.

__Lovisa __Ulrika tänkte inte finna sig i detta och bestämde sig för att återinföra enväldet.

__Tillsammans med kungatrogna militärer började hon planera en statskupp.

__Riksrådet skulle arresteras och riksdagen upplösas av militären.

__Men kuppörsöket var för dåligt planerat och

__Lovisa __Ulrikas medhjälpare gjorde många misstag. __Dessutom var männen i riksrådet förvarnade och beredda.

__Kuppen misslyckades och kungaparet sattes i husarrest. __De fick fortsätta vara regenter, men om de försökte göra något liknande igen så skulle de avsättas, fick de veta.

_Filosofen _Voltaire

_Fransmannen _Fran[^]cois de
_Voltaire var en av de
viktigaste filosoferna under
upplysningen. _Han ansåg att
vanliga människor i

_Frankrike borde få mer
kunskap och börja följa sitt
 eget förnuft i stället för
att bara lyda präster och
adelsmän. _Han skrev pjäser
och böcker där han
kritiserade samhället. _Han
krävde också religions-
frihet, det vill säga att
alla skulle ha rätt att
välja sin religion.

_Voltaire fängslades och
landsförvisades flera gånger
för sina åsikter.

_Enligt _Voltaire var
frihetstidens _Sverige "det
friaste landet i världen".

=== _Textruta =====
_Gustav _Badin
_Gustav _Badin var son
till en slav i
_Västindien. _Drottning
_Lovisa fick honom som
gåva och lät honom växa
upp i kungafamiljen. _Som
ett experiment i
upplysningens anda fick
_Badin göra helt som han
ville, utan några regler.
_När _Badin blev vuxen
blev han en fri man som
fortsatte att umgås med
människorna vid hovet.

=====

_Lagar om yttrandefrihet och
tryckfrihet

_Riksdagen stiftade under
#1700-talet två nya lagar
som sa att alla människor
har rätt att säga och skriva
sina åsikter. _Det är lagar-
na om yttrandefrihet och
tryckfrihet. _Inget annat
#139 #391

land hade sådana lagar vid den här tiden. Lagarna gjorde att människor kunde skriva kritiskt om de som bestämde i samhället.

Anna Maria Lenngren

Anna Maria Lenngren var en svensk författare. Hon skrev bland annat dikter i en stor tidning. Vissa dikter innehöll kritik mot att kvinnor inte hade rätt att utbilda sig. Hon tyckte att ståndssamhället var orättvist. Det borde inte spela någon roll om man var adlig, borgare eller bonde, man eller kvinna, menade Lenngren. Alla borde ha samma rättigheter. Hon skrev ofta med elak humor för att visa sin syn på samhället. Det kallas för satir.

Kvinnor i Sverige fick inte utbilda sig och var

#392

#139

inte myndiga, så det var inte så många kvinnor som syntes i tidningarna på frihetstiden. Anna Maria Lenngren var ett undantag.

=== Bildtext =====

Anna Maria Lenngren var den första svenska kvinnan som kunde leva som författare.

=====

::: #140 :::::~::~:

Vetenskap skulle göra Sverige starkt

=== Ordlista =====

Kungliga Vetenskapsakademien. finns än i dag. Organisationens uppgift är att främja vetenskap och forskning. Den utser också Nobelpristagare i fysik och kemi varje år.

=====

#140

#393

_Arvid _Horn och andra politiker påverkades av upplysningens idéer. _De ville att _Sverige skulle bli starkt på andra sätt än genom krig. _Några vetenskapsmän och politiker grundade därför _- _Kungliga _Vetenskapsakademien;.

_Vetenskapsakademien skulle uppmuntra vetenskap och sprida kunskap om viktiga upptäckter. _De gav ut en tidskrift som berättade om ny forskning och om praktiska tips för odling, hantverk och annat. _Tidskriften var på svenska, så att alla skulle förstå. _Annars brukade texter om vetenskap vara på latin på den här tiden.

Anders Celsius och termometern

Anders Celsius var astronom och matematiker.

Han gjorde bland annat mätningar vid polcirkeln och bevisade att jorden inte är helt rund utan något tillplattad vid polerna.

Celsius visade även att man kan förutsäga vädret, om man mäter temperatur och lufttryck på olika platser.

Han uppfann den temperaturskala, celsius-skalan, som vi använder i termometrar än i dag. Han lät skalan utgå från temperaturerna när vatten fryser och kokar, och bestämde att det skulle vara #100 grader däremellan.

_Eva _Ekeblad -- första vetenskapskvinnan

_Eva _Ekeblad upptäckte genom många experiment hur användbar potatisen var.

_Hon skickade in prover på bröd, brännvin, stärkelse och puder till _Vetenskapsakademien. _Allt detta hade hon tillverkat av potatis.

_De blev imponerade och lät henne vara med i akademien trots att hon var kvinna.

_Tidigare hade bönderna använt för mycket säd till brännvinstillverkning, tyckte många. _Det gick även åt massor av vetemjöl när de rika människorna skulle bli vita och fina enligt tidens mode. _Varje dag pudrade de sina ansikten och peruker för att de skulle bli vita.

_Nu kunde de använda potatismjöl i stället.

=== Bildtext/beskrivning ==
Eva Ekeblad blev den
första kvinnan i _Veten-
skapsakademien. Det
dröjde över #200 år innan
en kvinna valdes in på
nytt.

=====

::: #141 ::::::::::::::::::::

Carl von _Linné_ --
blomsterkungen

=== Ordlista =====
Vidskepelse. är att tro
på övernaturliga saker,
till exempel magi och
spöken.

=====

Carl von _Linné_ var en
läkare som upprördes över
att läkarvården så ofta
byggde på _vidskepelse_ i
stället för vetenskap. Han
intresserade sig för hur
växter kunde användas till
#141 #397

mediciner.

_Linné är mest berömd för att ha uppfunnit ett system för att ordna växter och djur i olika grupper. _Han var också den som gav arterna latinska namn som kunde användas inom vetenskapen i hela världen, oavsett vilket språk man talade. _Linné reste mycket i _Sverige för att samla fakta om den svenska naturen. _När han var ung gjorde han en lång resa i _Lappland. _Där lärde han sig beundra samerna och deras sätt att leva.

_Senare fick _Linné i uppdrag av riksdagen att göra upptäcktsresor i fler landskap. _Han skulle leta värdefulla mineraler och växter som _Sverige kunde tjäna pengar på. _Linné red runt på _Öland och _Gotland, i _Västergötland och i _Skåne, och allt han såg

#398

#141

undersöktes och antecknades.
_Varje resa blev sedan en egen bok. _Man kan säga att _Linné skrev våra första böcker i naturkunskap och geografi.

=== Bildtext =====

_Carl von _Linné klädd i samedräkt. _Till höger ser du en sida ur _Linnés anteckningsbok från hans upptäcktsresa i _Lappland.

=====

_Cajsa _Warg spred kunskap till hushållen

_Cajsa _Warg var husmor och ansvarig för ett stort kök hos en mäktig man i _Stockholm. _Hon skrev en kokbok som hette _Hjälpreda i hushållningen för unga fruntimmer. _Den innehöll massor av recept, men var mer än en vanlig kokbok.

_Att ta hand om ett hushåll

#141

#399

handlade inte bara om att laga mat, utan även om att sköta djuren, tillverka redskap, tillverka och laga kläder samt ta hand om ekonomin för allt detta.

I Cajsa Wargs bok kunde bönder och husmödrar läsa om hur de kunde behandla sjuka husdjur, tillverka ljus, färga garn och mycket annat. Wargs bok sålde snabbt slut och fick tryckas om. Den kom sammanlagt ut i #14 upplagor i Sverige och översattes till flera språk.

=== Bildtext =====

På vänstra sidan i Cajsa Wargs bok ser du hur ett stort kök brukade se ut på #1700-talet. Maten lagades över öppen eld.

=====

_I städerna

=== Bildtext =====

_Göteborg var _Sveriges
port mot världen.

=====

_Under #1700-talet fanns det
bara två storstäder i
_Sverige, _Stockholm och
_Göteborg. _Stockholm var
störst med omkring #70 #000
invånare. _Malmö växte inte
till storstad förrän man
hade byggt en hamn i början
av #1800-talet.

_Köpmän och hantverkare

_Städernas hantverkare och
köpmän kallades borgare. _De
hade kallats så ända sedan
medeltiden. _Många av
borgarna var invandrare
eller ättlingar till

invandrare. På #1700-talet kom de ofta från Nederländerna eller något av de många tyska småriken som fanns då. För att räknas som borgare måste man ha blivit godkänd av de andra borgarna i staden. En kvinna kunde bara bli borgare om hennes man dog och hon övertog hans verksamhet. Förutom borgare bodde det präster, läkare, militärer och adelsfamiljer i staden. Fast de allra flesta stadsborna var tjänstefolk och arbetare.

=== _Textruta =====

_Lärling, gesäll och mästare

_Hantverkarnas gamla föreningar från medeltiden, skråna, fanns fortfarande kvar på #1700-talet. En hantverkare med egen verkstad kallades mästare. Den som

#402

#142

utbildade sig till
hantverkare kallades
lärling. _Lärlingen bodde
hos mästaren och hans
familj. _Efter några år
kunde lärlingen bli
gesäll. _Vissa gesäller
blev så småningom godkända
av skrået att bli mästare.

=====

_Köpmän blev rika på
utrikeshandel

_Under #1700-talet lyckades
köpmän i _Stockholm och
_Göteborg bli mycket rika på
utrikeshandel. _De
exporterade svenska varor
som järn, koppar, tjära och
trä. _De importerade
kryddor, salt och socker
samt nyheter som te, kaffe,
kakao och tobak.

_I _Göteborg bildade
några köpmän handelsbolaget
_Ostindiska kompaniet. _De
skickade fartyg till

#142

#403

_Östasien för att köpa bland
annat te, siden och porslin.
_Sådana lyxvaror gick lätt
att sälja till rika adelsmän
och borgare.

=== Bildtext =====
_Kinesiskt porslin var på
modet bland de rika i hela
_Europa.
=====

::: #143 :::::::::::::::

_Manufakturer var som tidiga
fabriker

_Det fanns rika män som
startade manufakturer,
vilket var en sorts tidiga
fabriker där arbetarna
arbetade för hand innan det
fanns maskiner. _Några av de
största manufakturerna fanns
i _Alingsås och _Norrköping
(textil), _Göteborg (tobak,
glas), _Jönköping-
_Huskvarna (vapen) och
_Stockholm

#404

#143

(porcelain, textil). Som mest
arbetade över #16 #000
människor i manufakturerna.
Även barn arbetade där.

=== Bildtext =====

Kvinnorna på målningen
arbetar med att tillverka
trådar i ett spinneri.

=====

=== Textruta =====

Hemma hos borgarfamiljen
De rika köpmännen bodde
ofta i så kallade stads-
gårdar, som bestod av
flera träbyggnader i
utkanten av staden. Där
fanns många rum och varje
rum hade sin särskilda
uppgift. Det fanns kök,
matsal, bibliotek,
sällskapsrum och sovrum.

Det fanns särskilda rum
för tjänstefolket. På
bakgården, där stallet
låg, bodde kusken och hans
familj. Kuskens fru kunde

#143

#405

vara hushållerska eller kokerska hos familjen.

Oftast fanns det även pigor. Alla hade sina bestämda sysslor.

Husets herre skötte sina affärer ute i staden på dagarna, men hans fru fick inte ha något yrke.

Hennes plats var i hemmet. Där styrde hon över tjänstefolket och kontrollerade att alla gjorde vad de skulle. En stor del av tiden gick till att förbereda kvällens bjudningar.

Herrskapet hade ofta gäster på kvällarna då de bjöd på fin mat och vin.

Efter maten drack de te, kaffe eller choklad medan de diskuterade vad de hade läst i tidningar och böcker.

=== _Bildtext/beskrivning

_Bildtext

_Kväll i ett borgarhem
i staden. _Till höger
står en kakelugn. _Det
var en ny svensk
upppfinning.

_Bildbeskrivning

_Målning av ett var-
dagsrum på #1700-talet.

_I en soffa sitter en
man och en kvinna.

_Kvinnan lägger en
patiens med spelkort och
mannen slappar.

=====

=====

#143

#407

#408

#143

_Puls ___SO årskurs #6

_Grundbok

_Kajsa _Bornedal m.fl.

_Volym sex av åtta

_Till punktskriftsläsaren

_I början av den bearbetade boken finns text och bildbeskrivningar från insidan av originalets omslag.

_När ni arbetar med geografi kommer du att behöva en atlas.

_Det finns bildbeskrivningar i boken men inte för alla bilder. _Ibland är bildtexten till en bild viktig och då kan den finnas med trots att själva bilden inte är beskriven. _Du kan alltid fråga din lärare om du vill veta mer om innehållet i en viss bild.

_Lycka till!

_Skicka gärna dina synpunkter på anpassningen av denna bok till anpassningsfunktionen~à spsm.se

_I

_Innehåll volym sex

_Siffran inom parentes
hänvisar till förlagans
sidor.

_Nyckel:

sh = _Samhällskunskap

ge = _Geografi

re = _Religionskunskap

hi = _Historia

_Till punktskriftsläsaren _I

_ På landsbygden

_ (#144)#409

_ Bergsmän och

_ nybyggare (#146)#416

_ Fattiga och sjuka

_ (#148)#422

_ Gustav ___III tog

_ makten (#150)#428

_ Mordet på _Gustav

_ ___III (#152)#435

_ Källor: _Förbud mot

_ kälkåkning --

_ kungörelse (#154) ...#441

_ Iii

_	Källor: _Föräldralösa	
_	barn -- barnhusrulla	
	(#156).....	#447
_	Ute i världen:	
_	_Kolonier och	
	revolutioner (#158)	#452
hi	#1800-talet (#160) ..	#459
_	Sverige förlorade	
_	_Finland (#162).....	#462
_	Slut med enväldiga	
_	kungar (#164).....	#467
_	Den stora folk-	
_	ökningen (#166).....	#474
_	Industrialiseringen	
_	(#168).....	#479
_	Arbetarna (#170).....	#486
_	Det nya livet i	
_	staden (#172).....	#490

_ På landsbygden

_ Nästan hela _ Sveriges befolkning var bönder eller lantarbetare. _ Bara bönder som själva ägde sin jord räknades till bondeståndet och hade rätt att skicka representanter till riksdagen. _ De andra bönderna arrenderade, alltså hyrde, sina gårdar av antingen adeln eller staten.

_ Ungefär hälften av svenskarna var lantarbetare, det vill säga pigor och drängar som tog jobb på olika gods och gårdar. _ De anställda lantarbetarna fick oftast sin lön i form av mat, sovplats och kläder eftersom bondfamiljerna inte hade så mycket pengar.

=== _Textruta =====

_Adeln

_På vissa ställen i landet fanns slott eller stora herrgårdar. Där bodde rika adelsfamiljer som ägde mark som bönderna brukade. De rika kunde äta bättre mat, ha mycket tjänstefolk och äga dyra kläder och annan lyx. När männen var borta var det deras hustrur som bestämde på slotten.

=====

_Det mesta tillverkades i byn

_Precis som tidigare var bondfamiljerna till stor del självhushållande. Det innebar att de själva eller någon i byn tillverkade det mesta som de behövde. Ull från fåren kardades och spanns till ylletråd som sedan vävdes till ylletyg.

#410

#144

_Skinn från till exempel kor
blev till skor.

_Det kunde också komma
specialiserade hantverkare
till byn som man kunde köpa
eller byta till sig saker
av. _Ibland tog man sig till
staden eller en marknad i
närheten.

=== _Bildtext =====

_Smedens tång. _I byns
smedja smiddes saker av
järn. _Med tången höll
smeden fast de heta
järnbitarna. _Tången kunde
han också dra ut sjuka
tänder med.

=====

=== _Textruta =====

_Hemma hos bondfamiljen
_På #1700-talet påminde
mycket i hemmen
fortfarande om medeltiden.
_Men det började bli
vanligt med en stor murad
spis mitt i huset.

#144

#411

_Röken samlades upp av en
_spiskrans och gick ut
genom en skorsten. _Hemma
hos fattiga fanns bara ett
hål i taket. _Alla i
familjen sov i samma rum
på vintern, för att få
värme av varandra.

_Det var nästan alltid
samma mat: bröd, gröt,
ärtsoppa och välling.

_Ibland åt familjen fläsk
och fisk som var torkad,
saltad eller rökt. _Färskt
kött var festmat och det
fick man bara vid jul och
andra högtider. _Till
maten drack man svagt öl
och brännvin. _Barnen
drack surmjölk.

_Folk på landet hade
mest kläder av ylletyg.

_Men när det var fest tog
familjen på sig fin-
kläderna i vackra färger
och broderade mönster.

_Det var vanligt med
färger och mönster som

visade från vilket
landskap man kom.

=== _Bildtext =====

_Bönder från _Mora i
_Dalarna. _De är fin-
klädda i sina socken-
dräkter. _Spisen mitt i
huset värmer upp köket.

=====

=====

::: #145 :::::~::~:

_Samarbete mellan bönderna i
byn

=== _Ordlista =====

Socken . var en
geografisk indelning
runt en kyrka på lands-
bygden. _Människorna i
en socken hörde till
samma församling och
gick till samma kyrka.

=====

#145

#413

_Bondgårdarna var samlade
nära varandra i en by.

_Åkrarna var uppdelade i
smala remsor runt byn så att
alla bondgårdar fick samma
andel dålig jord och bra
jord.

_Människorna i byn
samarbetade och hjälpte
varandra, till exempel när
skörden skulle bärgas eller
när kvarnen behövde
repareras. _Beslut om sådant
tog man vid _bystämman.

_Bystämman var ett möte där
alla bönder i byn deltog.

_Prästen ledde även så
kallade sockenstämmor, där
viktiga saker för _socknen
beslutades.

=== Bildtext =====

_Livet på landsbygden
bestämde av årstidernas
växlingar och kyrkans
högtider. _På söndagarna
träffades sockenborna på

#414

#145

kyrkbacken efter guds-
tjänsten. Här är Habo
kyrka i Västergötland.

=====

Befolkningen ökade

Befolkningen blev snabbt
större under #1700-talet.

Det berodde på att Sverige
krigade mindre och att
klimatet blev varmare än
tidigare. Bönderna lärde
sig också att bruka jorden
bättre. Bland upplysningens
idéer ingick att sprida
kunskap och uppfinningar
även till vanligt folk.

Skördarna blev större och
fler barn överlevde.

När fler överlevde till
vuxen ålder räckte inte
jorden till alla. En
bondgård kunde inte försörja
hur många som helst. Oftast
blev det den äldste sonen
som fick ta över gården när
föräldrarna dog.

#145

#415

_Hans syskon blev jordlösa
_och fick flytta. _De flesta
blev lantarbetare på andra
gårdar.

=== _Bildtext =====

_En bondgård från #1700-
_talet, med köksträdgården
närmast boningshuset.

_Staketet skyddade
_planteringarna från
gårdens djur.

=====

::: #146 :::::::::::::::

_Bergsmän och nybyggare

_Ända sedan medeltiden fanns
_det bönder som ägde gruvor.

_De bönderna kallades
bergsmän och fanns i

_Bergslagen, _Småland och
_Blekinge. _I dessa delar av
_Sverige ligger berggrunden
nära jordytan, så malmen är
lättare att nå.

#416

#146

_Många blev rika på järnet

_En viktig metall på #1700-talet var järnet. _För att få fram järnet ur järnmalmen bearbetades den i järnbruk.

_Där hettades malmen upp så att järnet smälte och gick att skilja ut. _Bergsmännen tjänade bra på att sälja järnet. _De hade större gårdar och finare kläder än de andra bönderna. _Bergsmännen fick också råd att anställa arbetare till gruvorna och bruken.

_Järnbruken framställde tusentals ton järn om året och mycket av det exporterades till andra länder. _På #1700-talet kom en tredjedel av allt järn i världen från _Sverige. _Att det gick så bra att sälja järn gjorde att även adelsmän och rika affärsmän från städerna började satsa

#146

#417

på gruvor och bruk.

_På #1700-talet visste man att även berggrund i

_Norrland innehåller mycket metall. _Metallen fanns i otillgänglig mark, där inga vägar fanns och det var brist på arbetskraft.

_Staten uppmuntrade därför jordlösa människor att flytta till _Norrlands inland så att det skulle bli befolkat.

=== _Bildtext/beskrivning ==

_Bildtext

_Här gör arbetarna i järnbruket kättingar och ankare till båtar.

_Målning från #1781.

_Bildtext

_Det streckade området visar _Bergslagen. _Det saknar bestämda gränser.

_Bildbeskrivning
_Karta som visar att
_Bergslagen ligger i
_Mellansverige.

=====

::: #147 ::::::::::::::::::::

_Nybyggare i norra _Sverige

_De som sökte sig till
_Norrlands inland blev
nybyggare. _Med det menas
att de tog ett stycke mark
och røjde undan skogen som
växte där för att skapa
åkrar att odla på. _Staten
uppmuntrade nybyggarna genom
att låta dem slippa betala
skatt i tio år.

_Grannar med de nya
bönderna var samer som hade
använt marken sedan lång tid
tillbaka. _Samera var inte
bofasta utan flyttade mellan
olika boplatser under året.

_De levde på jakt, fiske,
hantverk och renskötsel.

#147

#419

Under #1700-talet var staten ofta positiv till samerna, men detta skulle komma att ändras under #1800-talet.

Marknaderna i Norrland hölls vid kyrkan

Såväl bönder som samer fick endast bedriva handel på bestämda marknadsplatser särskilda dagar på året.

Många hade långt att resa, till fots eller kanske med båt eller släde. Statens fogdar kom till marknaden och tog in skatt. Bönder sålde sådant som de hade tillverkat på gårdarna, som ost, smör och tjära. Samer sålde skinn och kött eller smycken och annat hantverk.

Till marknaden kom även handelsmän och köpte upp varor och sålde sådant som inte fanns i Norrland, till exempel salt.

#420

#147

Marknaden hölls nära kyrkan där prästen höll gudstjänst, dop och begravningar. Alla var tvungna att delta i gudstjänsterna, även samerna.

Samerna hade redan på #1600-talet tvingats lämna sin gamla religion för att bli kristna. Enligt lagen var kristendomen den enda tillåtna religionen.

=== Bildtext =====

Fätmomakke i södra Lappland har varit en mötesplats för samer sedan forntiden. På #1700-talet byggdes en kyrka på platsen. Samer som reste långt övernattade i kåtor. Förrådet står på höga stolpar för att skydda maten från djur.

=====

_Fattiga och sjuka

_Alla var tvungna att arbeta och försörja sig själva. _Om man var frisk och stark var det olagligt att inte ha något arbete.

_Fattiga och sjuka fick i första hand hoppas på hjälp av släktingar. _Men det var inte säkert att det fanns släktingar som kunde hjälpa dem, i alla fall inte under en längre tid. _I så fall kunde de få tillstånd att gå omkring på gårdarna och tigga. _De skulle bära en särskild fattigbricka som de fick av prästen.

=== _Bildtext =====

_Med fattigbrickan om halsen fick man lov att tigga inom sin församling.

=====

_Fattigstugorna

_Alla socknar skulle ordna
fattigstugor för gamla och
sjuka som saknade släktingar
och inte klarade av att
tigga.

_Det var ett hemskt öde
att tvingas bo på fattig-
stugan. _Sjuka och döende
människor trängdes i smutsen
och den som var våldsam
kedjades fast i väggen.

_I dag har varje fattig
och sjuk människa i _Sverige
rätt att få hjälp av
samhället. _På #1700-talet
skulle man vara tacksam
för den lilla hjälp som
gick att få.

_Föräldralösa barn

_På fattigstugan kunde även
föräldralösa barn bo. _Men
det var vanligare att de
bodde på en bondgård i

#148

#423

socknen. Den som lät ett barn bo hos sig fick lite betalt av socknen. Det var inte säkert att barnen fick det bra. Alla barn på gården skulle arbeta men de föräldralösa barnen löpte större risk att behandlas illa.

I de större städerna fanns det särskilda barnhus för föräldralösa barn.

Vissa barnhus ägdes av rika borgare som tvingade barnen att arbeta hårt i deras manufakturerna redan från sjuårsåldern. Barnen fick dåligt betalt, ofta bara lite mat och enkla kläder.

Skor fick de inte, utan fattiga barn var nästan alltid barfota.

=== Bildtext =====

Både i stan och på landet var de föräldralösa barnen de mest utsatta.

=====

_Vete som kunde ha blivit
bröd blev sprit i stället.

_I städerna var supandet
ofta ännu värre. _Alla
människor som inte hade kök
hemma eller ork att laga mat
gick till krogen. _Där satt
arbetare, soldater,
försäljerskor, hantverkare,
pigor och andra. _På
krogarna serverades mat, men
framför allt stora mängder
brännvin.

_Många blev alkoholister,
alltså sjukligt beroende av
sprit. _För dem blev
brännvinet viktigare än
familj och arbete. _Det var
ett säkert sätt att bli
fattig och sjuk på.

=== _Textruta =====

_Potatisen räddade liv

_Potatisen kom till

_Europa från _Sydamerika
redan på #1500-talet.

_Potatis innehåller mycket
näring, är lätt att odla

#426

#149

och växer bra även när det inte är en perfekt sommar. Ändå tog det lång tid innan bönder började odla potatis i Sverige.

Först när Eva Ekeblad hade visat att potatisen kunde användas för att tillverka brännvin blev bönderna intresserade av att odla den. Ekeblad tyckte att bönderna skulle sluta att tillverka brännvin av säd och i stället använda den till gröt och bröd. Och så blev det.

Så småningom lärde sig befolkningen också att äta potatisen. I slutet av #1700-talet blev potatisodlingarna allt fler.

Potatis har räddat livet på många människor i

Europa de år då somrarna varit dåliga för sädes-skörden.

_Gustav ___III tog makten

_År #1771 fick _Sverige en
ny kung: _Gustav ___III. _Han
var son till _Lovisa _Ulrika
och _Fredrik _I. _Gustav
___III skulle lyckas ta
mycket makt. _Därför kallar
vi den andra delen av #1700-
talet för den gustavianska
tiden.

=== _Bildtext/beskrivning ==

_Bildtext

_Gustav ___III uppfostra-
des av sin mor _Lovisa
_Ulrika till att bli kung.
_Redan när han var tre år
kunde han ta emot besök
från _Frankrike och tala
med dem på franska.

_Bildbeskrivning

_Målning av _Gustav

___III. _Han är ett barn

men klädd så som en vuxen
var på den tiden. _Han har
lång rock, väst, smala
byxor och på huvudet en
gråhårig peruk.

=====

_Missnöje mot politiker

_Gustav ___III blev kung
samtidigt som allt fler
klagade på riksdagen och
riksrådet. _Mösspartiet hade
just drivit igenom
förändringar som gjorde att
adeln förlorade särskilda
förmåner som de brukade ha.

_Vissa adelsmän var så
missnöjda att de kunde tänka
sig att hjälpa kungen att ta
makten från riksrådet.

_Många militärer var arga
över att de hade så låga
löner och att mösspartiet i
riksrådet inte ville hämnas
på _Ryssland.

_Även i den övriga
befolkningen var det många

#150

#429

som var missnöjda med hur landet styrdes. Fler människor än tidigare stod utanför de fyra stånden.

Det var inte bara fattiga utan även rika som inte representerades av någon i riksdagen.

I stället för att politikerna diskuterade och bråkade med varandra vore det mer effektivt om kungen fick makten, tyckte vissa.

När kungen var säker på att han hade tillräckligt många på sin sida bestämde han sig för att försöka ta makten.

Slut på frihetstiden

I augusti #1772 gjorde kung Gustav III en statskupp med hjälp av militären.

Ingen gjorde motstånd så kuppen blev oblodig, det vill säga ingen dödades.

Gustav låste in riksrådet på slottet och kallade sedan
#430 #150

in riksdagen för att de skulle godkänna hans nya regler om hur riket skulle styras. Med byggnaden omringad av kungens trupper och kanoner bestämde sig riksdagen snabbt för att säga ja till hans förslag. Enligt de nya reglerna skulle riksdagen bara få behålla sin rätt att bestämma om skatter. Nästan allt annat skulle kungen bestämma. I och med det var det slut på frihetstiden.

=== Bildtext =====
_Porträtt av _Gustav ___III till minne av statskuppen #1772. _Den vita armbindeln hade kuppdeltagarna för att känna igen varandra.
=====

_Upplysta reformer

_Lovisa _Ulrika hade
undervisat sin son _Gustav
om upplysningen. _Gustav
_III ville vara en upplyst
kung och införde därför
flera nya reformer:

é särskilda fattigläkare
skulle avlönas av städerna
för att ge de fattigaste
familjerna gratis läkar-
vård.

é tortyr förbjöds. militären
fick inte längre piska och
plåga misstänkta brotts-
lingar för att få dem att
erkänna.

é det blev tillåtet för
katoliker och judar att bo
och arbeta i vissa städer.

é dödsstraffet för trolldom
(häxeri) avskaffades.

_Men lagen om tryckfrihet
från frihetstiden togs bort.
_Man fick inte längre trycka
vilka åsikter som helst.
_Den som skrev något elakt
om kungen kunde dömas till
döden. _Detta var en total
motsats till upplysningens
tankar.

_Svenska _Akademien

_Att satsa på vetenskap och
kultur var också något som
en upplyst regent skulle
göra. _Det hade _Lovisa
_Ulrika gjort och hennes son
_Gustav ___III fortsatte det
arbetet. _Han ville främja
det svenska språket och
grundade därför _Svenska
_Akademien, en samman-
slutning av #18 författare
och andra kloka personer som
skulle ägna sig åt svenska
språket och den svenska
litteraturen.

#151

#433

En av akademiens uppgifter var att göra en ordbok över alla ord i det svenska språket, som kom att kallas Svenska Akademiens ordbok.

I dag är nog Svenska Akademien mest känd för att den delar ut Nobelpriset i litteratur varje år.

Teaterkungen

Vid Gustav III:s hov skulle ingen ha tråkigt. Kungen bjöd ofta på fester och underhållning. Han har kallats teaterkungen för att han älskade teater. Han skrev egna pjäser och uppträdde själv som skådespelare.

Gustav III hjälpte även många svenska konstnärer och författare. Den mest kände är Carl Michael Bellman.

=== _Textruta =====
_Carl _Michael _Bellman
_Diktaren, sångaren och
musikern _Carl _Michael
_Bellman levde i
_Stockholm på #1700-talet.
_Alla stockholmare kände
till _Bellman. _Både vuxna
och barn kunde hans visor
och många berättade roliga
historier om honom. _Hans
visor handlade om naturen
och om människor som hade
det svårt. _Gustav ___III
tyckte mycket om _Bellman
och hjälpte honom med
pengar.

=====

::: #152 :::::::::::::::

_Mordet på _Gustav ___III

_I början var _Gustav ___III
omtyckt och beundrad av näs-
tan alla. _Men sedan började
allt fler tycka illa om
#152 #435

honom. _Vissa tyckte att han var slösaktig och oseriös med alla sina fester och teaterföreställningar vid hovet. _Andra tyckte att han bestämde för mycket själv.

_Gustav ___III:s krig mot
_Ryssland

_När _Gustav ___III märkte att många var emot honom startade han ett krig mot _Ryssland, så att folket skulle få annat att tänka på. _Enligt lagen fick kungen inte själv starta krig. _Gustav ___III tog då till ett fult knep för att komma runt lagen: _Han lät klä ut svenskar till ryska soldater som sedan fick göra ett låtsasanfall mot _Sverige. _Nu såg det ut som om _Ryssland hade börjat. _Sverige behövde försvaras och kriget var därmed igång.

_Det gick dåligt för

#436

#152

_Sverige. _En grupp
_officerare ville därför
_stoppa kriget och gjorde
_myteri, alltså vägrade lyda
_order. _Det blev en fördel
_för kungen. _Nu kunde han
_skylla det misslyckade
_kriget på officerarna.

_Kriget avslutades utan att
_något av länderna behövde
_avstå mark till det andra.

=== _Bildtext =====

_Målning som visar när
_Gustav ___III samtalar med
_svenska soldater under
_sitt ryska krig #1789.

=====

_Kungen blev helt enväldig

_Officerarna var adliga.

_Därför blev människor efter
_kriget arga på adeln och såg
_kungen som en hjälte.

_Kungen passade då på att
_övertala de andra stånden i
_riksdagen att ändra lagen så
_#152 #437

att kungen fick all makt.

_Gustav ___III lyckades
därmed bli helt enväldig.

::: #153 ::::::::::::::::::::

_Gustav ___III:s död

_Nu ville allt fler inom
adeln göra sig av med
_Gustav ___III. _Adelsmän som
ville avsätta kungen
träffades i hemliga möten
och planerade hur de skulle
mörda honom och göra en
statskupp.

_Den som tog på sig att
mörda kungen hette _Jacob
_Johan _Anckarström. _Det
hela skulle ske på en
maskeradbalk i den nybyggda
_Operan i _Stockholm. _Under
festen sköt _Anckarström
kungen i ryggen. _Kungen dog
ett par veckor senare av
sina skador, men adelsmännen
lyckades ändå inte genomföra
sin statskupp.

#438

#153

_Anckarström greps och straffades grymt. _Han piskades inför publik på tre olika torg i _Stockholm, innan bödeln först högg av honom handen och sedan huvudet.

=== _Bildtext/beskrivning ==

_Bildtext

_Anckarströms mask och vapen finns i dag på

_Livrustkammaren i

_Stockholm.

_Den här skjortan bar

_Gustav ___III när han

_sköts på maskeradbalen.

_Bildbeskrivning

_Foto av masken, två

_pistoler, fyra knivar och

_en blodig skjorta.

=====

_Gustav ___IV _Adolf

_Den ende prinsen, _Gustav

_Adolf, var #13 år gammal

#153

#439

när kungen dog. _Sverige styrdes av en förmyndar-regering till dess att _Gustav _Adolf fyllde #18 år och kunde bli kung. _Han fick kunganamnet _Gustav __IV _Adolf och han var nästan lika enväldig som hans far hade varit. _Den första tiden gick det ganska bra och han lyckades ordna upp _Sveriges dåliga ekonomi.

_I kapitlet om #1800-talet kan du läsa om hur _Sverige sedan förlorade hela

_Finland till _Ryssland.

_Den svenska militären gav kungen skulden för detta.

_De gjorde statskupp och avsatte honom. _I och med det var det slut på kungligt envælde. _Gustav __IV _Adolf tvingades flytta utomlands.

_Den gustavianska tiden var slut.

_Källor: _Förbud mot
_kälkåkning -- kungörelse

_Från #1700-talet finns
många skrivna källor.

_Prästerna förde som
tidigare anteckningar i
kyrkböckerna om alla som
bodde i församlingarna.

_Fler brev och dagböcker
skrevs. _Böcker och
tidningar blev vanligare.

_I upplysningens anda blev
det viktigare att hålla sig
till fakta. _Men det skrevs
också mycket _politisk
propaganda. _Propaganda
innebär att man försöker
påverka människor att tänka,
tycka och göra på ett visst
sätt. _Då kanske man
förskönar sin egen sida
medan den andra sidan
svartmålas, alltså beskrivs
på ett negativt sätt.

_Kungörelser informerade om
regler

_En typ av skriftlig källa
som finns kvar från #1700-
talet är tryckta blad med
kungörelser av olika slag.

_En kungörelse kunde komma
från kungen, någon myndighet
eller från de styrande i en
stad.

_Kungörelsen var ett sätt
att informera människor om
nya regler och lagar som de
måste följa. _Ända in på
#1800-talet brukade prästen
läsa upp kungörelser från
predikstolen. _Eftersom alla
förväntades gå i kyrkan var
det ett bra sätt att
informera många. _När kun-
görelserna började tryckas
kunde de sättas upp på
kyrkdörren eller någon annan
allmän plats där alla kunde
läsa dem.

#442

#154

_Förbud mot kälkåkning

=== _Ordlista =====
självsvåldig_. den som gör
som den själv vill utan
hänsyn till andra
malmar_. områden utanför
staden
varest_. på stället där
brink_. brant backe vid
strand
lemmar_. armar och ben
=====

_På nästa sida ser du
framsidan av en kungörelse
från _Stockholms rådhus,
daterad den #12 februari
#1742. _I kungörelsen får vi
veta att kälkåkning var ett
populärt nöje bland pojkarna
i staden:

sielfswåldige _Gåszar och
andre _Personer så i
sielfwā _Staden / som på
_Mallmarne / hwarest
#154 #443

_Backar eller _Brinckar
_äro / företaga _sig / at om
_Wintertiden åka them
_utföre på _Kiälckar /
eller små _Slädor

_Men stadens styrande tyckte
_inte om kälkåkningen. _De
menade att människor kunde
bli påkörda och

kunna taga skada både til
_Lif och _Lemmar.

_Hästarna i staden kunde
också bli skrämda.

_Kungörelsen slutar med att
_föräldrar och arbetsgivare
uppmanas se till att deras
barn och "_Tienste- _Gåszar"
genast slutar åka kälke i
staden. _Den som inte gör
det kommer

blifwa fasttagen och i
häckte förd / samt sedan
efter omständigheterna
afstraffad.

_Om förbudet fick någon
effekt så att pojkarna
verkligen slutade åka kälke
efter detta vet vi inte.

::: #155 ::::::::::::::::::::

=== Bildtext/beskrivning ===

_Bildtext

_Den här kälken är från
#1800-talet och finns på
_Bohusläns museum.

_Bildbeskrivning

_Foto av kälke som är en
slags pulka. _Det har två
medar under en liten sits.

_Bildtext

_Rubriken är
" _Kungörelse". _Den
snirkliga stilen kallas
frakturstil och användes i
tryckta texter fram till
mitten av #1800-talet.

#155

#445

_Bildtext

_Här står datumet, #12
februari #1742. _Anno
betyder år.

_Bildtext

_Kungörelse från #1742
om förbud mot kälkåkning i
_Stockholm. _Översatt till
dagens språk lyder texten:
_Inga pojkar eller andra
personer ska hädanefter
åka på kälkar eller små
slädar, varken i staden
eller på malmarna, utför
backar och brinkar.

=====

_Källor: _Föräldralösa barn
-- barnhusrulla

_I alla tider har det funnits barn som har förlorat båda sina föräldrar och blivit föräldralösa. _Om de bodde i _Stockholm på #1700-talet kunde det hända att de hamnade på _Stora _Barnhuset. _Här fördes anteckningar om de barn som bodde på barnhuset. _Dessa listor kallas barnhusrullor.

_I barnhusrullorna får vi veta barnens namn, hur gamla de var, om de var friska eller sjuka och vad deras föräldrar hette.

_På barnhuset fick barnen mat och kläder och en säng att sova i. _De fick också lite undervisning. _I gengäld fick de arbeta med att sy segel, spinna eller karda. _Runt barnhusets gård

#156 #447

fanns ett högt plank. Den som försökte rymma fick bära en träklump med kedja runt benet. I praktiken var barnen fångar.

=== Bildtext =====
_Stora Barnhuset på en
målning från #1784.
=====

_Anna _Greta på _Stora
_Barnhuset

_På nästa sida ser du en sida i barnhusrullan för år #1757 med namnen på några av de flickor som bodde på barnhuset. Det året fanns #113 flickor och #227 pojkar på barnhuset. Alla var inte föräldralösa utan några hade föräldrar som helt enkelt inte klarade av att ta hand om dem.

_En av flickorna (nr #3) var _Anna _Greta _Rosenberg.
_Hon kom till barnhuset år #448 #156

#1750, när hon var #11 år.

_Hennes pappa var soldat,
men hennes mamma vet vi
inget om. _Varför _Anna
_Greta hamnade på barnhuset
vet vi inte heller. _Men
genom andra källor från
barnhuset, bland annat brev,
protokoll och barnhusets
egen dödbok, vet vi hur det
gick för henne. _Anna _Greta
fick ögonsjukdomen starr,
som gjorde att hon såg
dåligt. _Trots att barnhuset
var för barn fick hon bli
kvar där och arbeta i köket
och senare i bageriet.

_När _Anna _Greta var #32
år dog hon i "os", koloxid-
förgiftning. _På den här
tiden värmdes man husen med
kakelugnar. _Om man glömde
öppna spjället och det kom
in rök i rummet när man låg
och sov kunde man bli för-
giftad. _Antagligen var det
just det som hände _Anna
_Greta.

#157

#449

- #1. Anna Maria Örn,
#1739, #26 år
- #2. Stina Eklund, #1746,
#19 år
- #3. Anna Greta
Rosenberg, #1750, #18
år
- #4. Christina Reg.
Åkerström, #1750, #17
år
- #5. Ulrika Soph.
Enstedt, #1751, #12 år
- #6. Magdalena Blom,
#1752, #11 år
- #7. Christina Örström,
#1752, #11 år

=====

- é Afrika: små brittiska,
franska, spanska och
portugisiska kolonier
längs kusten.
- é Indien: små brittiska,
portugisiska och franska
kolonier längs kusten
- é Indonesien:
nederländska kolonier
längs kusterna på öarna.
- é Filippinerna: spanska
kolonier.

=====

Flera europeiska länder
började redan på #1500-talet
erövra landområden runt om i
världen. Landområdena
kallades kolonier och kunde
ligga mycket långt bort. I
kolonierna skaffade sig
européerna råvaror, som till
exempel bomull och kaffe.

De köpte även slavar från
Afrika som de fraktade till
Amerika. Där tvingades
slavarna att arbeta på stora
odlingar som kallas

#158

#453

plantager. Ofta var det bomull som de tvingades plocka. Fabriker i Storbritannien tillverkade sedan kläder av bomullen och tjänade stora pengar.

Även Sverige gjorde försök att tjäna pengar på slavhandeln. Svenska staten ägde bland annat en koloni i Västindien, ön Saint-Barthélemy, i nästan hundra år.

Amerikanska revolutionen

Storbritannien hade 13 kolonier på Nordamerikas östkust. Under 1770-talet blev de europeiska invandrarna i kolonierna oense med de styrande i London. Till slut gjorde de revolution, alltså uppror, mot Storbritannien. Britterna skickade soldater för att krossa upproret. Efter ett blodigt

#454

#158

frihetskrig bildade de #13 kolonierna _Amerikas förenta stater (_United _States of _America = __USA) .

=== Bildtext =====
_USA:s första flagga hade #13 stjärnor, en för varje delstat.

=====

::: #159 ::::::::::::::::::::

_Franska revolutionen

_I _Frankrike var livet svårt för många människor i slutet av #1700-talet.

_Ekonomi var dålig i hela riket, inte minst på grund av de ständiga krigen.

_Bland annat hade _Frankrike hjälpt de brittiska kolonierna i _Nordamerika i deras uppror mot _Storbritannien.

_Kungen och adeln styrde landet, samtidigt som deras #159 #455

dyra lyxliv retade upp
resten av befolkningen.

Det blev dessutom missväxt
och svår hungersnöd.

Befolkningen i Paris
ville förändra det franska
samhället totalt. Därför
gjorde de revolution.

Franska revolutionens
slagord var "Frihet,
jämlighet och broderskap!"

De tre stånden (borgare
och bönder var i ett
gemensamt stånd i

Frankrike) avskaffades
och alla skulle kallas
medborgare och ha lika
rättigheter.

Revolutionen varade i
flera år och blev mycket
våldsam. Tusentals
människor avrättades,
bland annat kungen och
drottningen.

_Vem skulle styra -- kungen,
adeln eller vanligt folk?

_Både när ___USA bildades och
under franska revolutionen
hördes upplysningsord som
frihet, jämlikhet och
mänskliga rättigheter.

_Blev människorna i ___USA
och _Frankrike fria och
jämlika då? _Nej, de nya
makthavarna ville inte ge
jämlikhet till fattiga män
och inte till några kvinnor
alls. _Och slaverna från
_Afrika fick varken
jämlikhet eller frihet.

_Men ___USA var fritt från
kungar och adel efter bryt-
ningen med _Storbritannien.
_Även om alla inte fick vara
med och rösta så var det en
vald president som ledde
landet, inte en kung eller
drottning som hade ärvt all
sin makt.

_I _Frankrike och resten

#159

#457

av Europa glömdes idéerna om frihet och jämlikhet aldrig bort, även om många makthavare försökte trycka ner dem. De skulle dyka upp igen, gång på gång, under #1800-talet.

=== Bildtext/beskrivning ==

— Bildtext

— Den franska drottningen Marie Antoinette halshöggs med giljotin, en avrättningsmaskin som uppfanns under den franska revolutionen.

— Bildtext

— Den franska flaggan började användas under revolutionen.

— Bildbeskrivning

— Frankrikes flagga har tre ränder i färgerna blått, vitt och rött.

=====

::: #160 ::::::::::::::::::::

#1800-talet

_Historia

_Under #1800-talet förändras
_Sverige snabbare än
_någonsin tidigare. _Mycket
_av det som vi är vana vid i
_vårt nutida _Sverige börjar
_växa fram nu. _När stora
_saker förändras på kort tid
_kallas det för revolution.

_På #1800-talet sker en
_industriell revolution i
_Sverige.

_De industrier som startar
_på den här tiden förändrar
_livet för människorna.

_Många flyttar till exempel
_för att arbeta i fabriker.

_Att fabriker tillverkar
_mängder av likadana varor i
_hög tempo påverkar även vad

#160

#459

människor har på sig och hur de inreder sina hem.

Den industriella revolutionen under #1800-talet förändrar dessutom människors tankar om samhället.

Allt fler börjar kämpa för demokrati och rösträtt. Men det finns också människor som avskyr sådana idéer.

=== Bildbeskrivning =====

_Tidslinje:

_Frihetstiden:

_ #1719--#1772

_Gustavianska tiden:

_ #1772--#1809

#1800-talet: (_Bild på en fabrik.)

#1900-talet

=====

::: #161 ::::::::::::::::::::

I det här kapitlet får du
läsa om

é hur Sveriges gränser
förändrades
é hur riksdagen fick större
makt och förändrades
é hur folkmängden ökade
é hur Sverige fick
industrier
é hur fler blev fattiga och
valde att lämna Sverige
é hur fackföreningar och
andra folkrörelser
bildades.

=== Bildbeskrivning =====

Två killar och en tjej
pratar:

-- Här är en bild på
barnarbete. Skönt att vi
slipper det i Sverige!

-- Det är ju bara de
senaste hundra åren som
barn inte har behövt
arbeta i Sverige.

#161

#461

Och värst var det väl på
#1800-talet!

-- Varför var det värst
på #1800-talet?

=====

::: #162 ::::::::::::::::::::

_Sverige förlorade _Finland

_I början av #1800-talet var
det i krig i _Europa. _Den
franske kejsaren _Napoleon
angrep land efter land och
närmade sig _Sverige med
sina trupper.

=== _Textruta =====

_Napoleon

_Napoleon var en officer
i den franska armén när
han #1799 tog makten i
_Frankrike genom en
statskupp. _Några år
senare gjorde han sig
själv till kejsare, innan
han erövrade en stor del

#462

#162

av _Europa.

=====

_Sverige hotades från flera
håll

_Nästan alla _Europas länder
blev indragna i _Napoleons
krig. _De länder som
förlorade blev tvungna att
slåss på _Frankrikes sida.

_Andra länder valde själv-
mant att ingå i allianser,
samarbeten, med eller mot

_Frankrike. _Sverige var i
allians med _Storbritannien
mot _Frankrike och fick
därför tre motståndare:

_Frankrike, _Danmark och
_Ryssland.

_Vintern #1808 gick ryska
trupper in i _Finland, som
ju var en del av _Sverige.

_På kort tid var hela
_Finland intaget av ryska
soldater.

#162

#463

_Ryska trupper gick in i
_Norrländ

_Ryssarna fortsatte med
fartyg över vattnet och
ockuperade _Åland och _Umeå
samt tog sig landvägen runt
_Bottenviken till
_Norrbotten. _Norrländska
trupper kämpade i flera slag
längs kusten, men fick ge
sig. _Rysk militär
ockuperade _Skellefteåbygden
och tog mat och hästar från
bönderna. _Svält och
sjukdomar bredde ut sig.

_Till slut skickades fler
svenska trupper norrut och
kriget kunde få ett slut. _I
södra _Sverige hade det inte
blivit något krig.

_Frankrike och _Danmark
angrep aldrig där eftersom
_Napoleon var nöjd med vad
ryssarna hade gjort i
_Finland.

#464

#162

==== Bildtext =====
_Målning som visar slaget
vid _Ratan i _Västerbotten
år #1809.
=====

::: #163 :::::::::::::::

_Sverige delades

_I kriget dog fler än #30
#000 människor, de flesta av
olika sjukdomar. _Motståndet
som ryssarna mötte i
_Finland och _Norrland
gjorde att den ryska
ledningen gick med på att
sluta fred. _Men freden blev
dyr för _Sverige: _Ryssland
tog hela _Finland och
_Åland. _Sverige förlorade
därmed en tredjedel av
landets yta och en fjärdedel
av befolkningen. _Finland
och _Åland hade varit en del
av _Sverige i över #600 år.

_Kriget mellan _Sverige
och _Ryssland avslutades år
#163 #465

#1809. _Sedan dess har det inte varit krig på svensk mark.

=== _Bildbeskrivning =====

_Två kartor som visar
_Norden före #1809 och
_efter #1809.

_Kartan visar att
_Danmark och _Norge är ett
_land och _Sverige och
_Finland är ett land innan
_#1809. _Efter #1809 har
_Ryssland tagit _Finland
_från _Sverige. _Ryssland
_har sen tidigare hela
_Baltikum och har nu efter
_#1809 hela kusten mot
_Östersjön i öster.

=====

=== _Textruta =====

_Hur gick det för
_Finland?

_Finland blev ett ryskt
_storfurstendöme. _Det
_betyder att landet
_tillhörde _Ryssland men

#466

#163

fick behålla sina svenska lagar, sina språk och sin religion.

— Drygt hundra år senare, år #1917, blev Finland självständigt. — Åland fick tillhöra Finland.

— Eftersom Finland och Åland tidigare länge hade tillhört Sverige så finns där fortfarande många som talar svenska. Finland har därför två riksspråk, finska och svenska, och landet har även mycket annat gemensamt med Sverige.

=====

::: #164 ::::::::::::::::::::

— Slut med enväldiga kungar

— Många i Sverige såg förlusten av Finland som en katastrof. — Den svenske kungen, — Gustav — IV — Adolf, #164 #467

var den som fick skulden för misslyckandet. Dessutom tyckte de flesta att envælde var omodernt. Riksdagsmän och militär gjorde därför en statskupp, i vilken de tvingade kungen att lämna ifrån sig makten och flytta utomlands.

=== Bildtext =====

_Statskuppen #1809 mot
_Gustav ___IV (den fjärde)
_Adolf var dramatisk.
_Kungen gjorde motstånd
med sin värja, men greps
och skickades ut ur
landet.

=====

_En ny regeringsform

_Den #6 juni år #1809 fick
_Sverige en ny regerings-
_form, alltså en ny grundlag
som talade om hur landet
skulle styras. _Det är bland
annat till minne av detta

#468

#164

som vår nationaldag firas
den #6 juni.

_Nu slogs det fast att
_Sverige aldrig mer skulle
ha en enväldig kung. _Makten
skulle i stället delas
mellan riksdagen, dom-
stolarna och kungen och hans
råd. _Riksdagen bestod
fortfarande av de fyra
stånden (adeln, prästerna,
borgarna och bönderna).

_För adeln blev den nya
regeringsformen en för-
sämring. _Fram till #1809
hade adelsmän kunnat få makt
bara för att de var födda i
en adelsfamilj. _Men hädan-
efter skulle ingen kunna
ärva en anställning, förutom
kungen.

_Samtidigt som den nya
regeringsformen infördes
återupprättades tryck-
friheten i en egen grundlag.
_Nu skulle folk fritt få
uttrycka sina åsikter i
tidningar och böcker igen.

#164

#469

=== _Textruta =====

#1809 års regeringsform

_Enligt den nya
regeringsformen skulle
_Sverige styras av tre
olika institutioner:

#1. _Kungen fick välja ut
sitt råd och tillsammans
med det bestämma över en
stor del av landets
ekonomi. _De fick även
bestämma över krig och
försvar mot andra länder.

#2. _Riksdagen skulle
styra över skatterna och
tillsammans med kungen
besluta om nya lagar.

_Riksdagen skulle även
kontrollera hur kungens
råd utförde sitt arbete.

#3. _Domstolarna skulle
döma brott självständigt.

_Varken kungen eller
riksdagen fick blanda sig
i. _Förr hade kungen be
stämt över domstolarna.

=====

#470

#165

_Fransk general blev svensk
kung

_Det blev _Gustav _IV
_Adolfs farbror, _Karl, som
blev kung efter statskuppen.

_Han hade inga barn som
kunde ärva tronen efter
honom så det behövdes en
kronprins. _Några militärer
föreslog att man skulle
erbjuda den franske
generalen _Jean _Baptiste
_Bernadotte uppdraget. _Han
hade varit en av _Napoleons
främste generaler och de
tänkte att han skulle kunna
ta tillbaka _Finland från
_Ryssland. _Kungen och rådet
var först tveksamma men till
slut godkände både de och
riksdagen förslaget.

_För att _Jean _Baptiste
skulle bli omtyckt i
_Sverige fick han, när han
blev kung, ett nytt namn som
#165 #471

lät mer svenskt: _Karl __XIV
_Johan.

=== _Bildtext =====
_Karl __XIV (den fjorton-
de) _Johan. _Medlemmarna i
den nuvarande kunga-
familjen är ättlingar till
honom.

=====

_Norge tvingades bilda union
med _Sverige

_Karl __XIV _Johan brydde
sig inte om att ta tillbaka
_Finland, till många
besvikelse. _Han valde i
stället att angripa _Danmark
och tvinga danskarna att
släppa ifrån sig _Norge.

_Norges befolkning hade
kämpat för att bli själv-
ständiga från _Danmark, men
tvingades nu in i en union
med _Sverige i stället.

_Sveriges kung skulle vara
kung i _Norge också och

#472

#165

_Norge skulle lyda _Sverige när det gällde utrikespolitik och försvar.

_Däremot fick _Norge ha en egen riksdag, _Stortinget, som fattade beslut i övriga frågor. _Så såg det ut i nästan hundra år. _Norge blev självständigt #1905.

=== _Bildtext/beskrivning ==

_Bildtext

_Den svenska unionsflaggan gällde fram till dess att unionen upplöstes #1905.

_Bildbeskrivning

_Unionsflagga för _Sverige och _Norge. _Den är en svensk flagga med _Norges färger: rött vitt och blått i ena hörnet.

_Bildtext

_Sverige och _Norge var i union #1814--#1905.

=====

#166

#473

_Freden

_Under #1800-talet blev det äntligen slut på krigen för Sveriges del. _Det sparade många liv, inte bara soldaternas. _Med krig brukar det följa matbrist och sjukdomar som dödar vanliga människor också, särskilt barn.

_Vaccinet

_Under #1700-talet dog vart femte barn innan det hann fylla ett år. _Den vanligaste orsaken var sjukdomen smittkoppor. _Men i början av #1800-talet kom vaccinet och riksdagen bestämde att alla barn i hela Sverige skulle vaccineras. _Ofta var det barnmorskan eller klockaren som ansvarade för vaccinationen. _Smittkopporerna är i dag utrotade.

#166

#475

_Potatisen

_Allt fler, särskilt de
_fattiga, lärde sig att odla
och äta potatis. _Dåliga
somrar, när säden för-
stördes, gick det ändå ofta
att skörda potatis. _Potatis
innehåller massor av näring
som gjorde barnens kroppar
så starka att de kunde stå
emot många sjukdomar.

_Bönderna skördade även mer
_brödsäd på #1800-talet. _Det
blev möjligt tack vare nya
redskap, bättre kunskap och
en ny fördelning av byarnas
marker.

=== _Bildtext =====

_Familjen _Spångberg från
_Gävle, #1893. _En familj
med nio barn var inte
ovanligt på #1800-talet.

=====

_Jordbruksmarkerna
fördelades om

_Ända sedan medeltiden hade
åkrarna varit utspridda i
smala remsor runt byarna, så
att alla gårdar skulle få
lika mycket av den bästa
jorden, lika mycket sol och
så vidare. _Men i början av
#1800-talet fördelades
åkrarna om så att de blev
större, för att det skulle
bli enklare att odla
effektivt. _Det kallas att
byarna skiftades.

_Bönderna fick plocka ner
sina hus och bygga upp dem
igen vid familjens mark. _De
fick långt till grannarna,
men nära till sina åkrar.

_Bönderna behövde inte komma
överens på bystämman om allt
arbete och inte heller
flytta sina redskap mellan
så många ställen.

_Skiftesreformen gjorde så
att det blev större skördar,
vilket var en viktig orsak
till folkökningen.

=== Bildbeskrivning =====

_Gårdarna låg först
samlade i byn vid kyrkan
med åkrarna utanför i
smala remsor. _Gårdarna
flyttades sedan ut till
böndernas åkermark. _Då
blev åkrarna större.

=====

_Fler fattiga som sökte
arbete

_Folkökningen ledde till att
andelen fattiga blev fler.

_När bondfamiljens barn blev
vuxna fick den äldste sonen
ärva gården. _Syskonen blev
jordlösa och fick flytta och
söka arbete någon annan-
stans. _Vissa blev drängar
eller pigor. _Andra fick
försöka överleva på

#478

#167

tillfälliga arbeten, som att hjälpa bönderna när det var dags att skörda.

=== Bildtext =====

Fattiga familjer kunde bo i backstugor på mark som inte ägdes av någon. En backstuga kunde vara en sådan här jordkula med tak.

=====

::: #168 ::::::::::::::::::::

_Industrialiseringen

_Under #1700-talet hade något som skulle förändra livet för alla människor börjat i _Storbritannien.

_Det var industrialiseringen. _Under #1800-talet kom den till _Sverige.

#168

#479

_Fabriker drevs av ånga

_Före industrialiseringen
tillverkades föremål av
hantverkare. _De arbetade i
hemmet eller kanske i en
verkstad. _I de fabriker som
byggdes under #1800-talet
började man i stället
producera varor med hjälp av
maskiner.

_Det som verkligen satte
fart på byggandet av
fabriker var ångmaskinen.

_Den hade uppfunnits i
_Storbritannien på #1700-
talet. _Med ångmaskinen
kunde man pumpa upp vatten
ur gruvorna, driva spinn-
maskinerna i textil-
fabrikerna och mycket mer.

_Maskinerna drevs av vatten-
ånga som bildades genom att
man kokade upp vatten. _Som
bränsle användes stenköl.

_Stenköl fanns det gott om i
_Storbritannien.

#480

#168

=== _Textruta =====
_Utsläppen från fabriker
_Röken som uppstod när
stenkolet brann var
ohälsosam för dem som
arbetade i och bodde nära
fabrikerna. _Men att ut-
släpp av fossila bränslen
så småningom också skulle
skapa klimatförändringar
på hela jordklotet kände
människorna ännu inte
till.

=====

_Industrialiseringen kom
till _Sverige

=== _Ordlista =====
Investera . är att satsa
pengar på något som man
hoppas ska ge mer pengar
tillbaka i vinst senare.

=====

_Sverige hade länge
exporterat järn till
_Storbritannien.

#168

#481

_Därför kände svenska
_affärsmän till de brittiska
fabrikerna och startade
industrier som drevs av
ångmaskiner i _Sverige
också. _Tidigare hade
sågverk behövt stå vid
strömmande vatten, där man
kunde låta sågen drivas med
kraften från ett vattenhjul.
_En fördel med en ångmaskin
var att den kunde stå nästan
var som helst.

_De som startade industri-
er var de som hade pengar
att satsa. _Människor kunde
satsa pengar på fabriken
genom att köpa andelar, så
kallade aktier, i den. _Alla
som ägde aktier fick sedan
en del av fabriken vinst
varje år, vilket kallas
aktieutdelning.

_De som gjorde stora
vinster kunde sedan
_investera pengarna i nya
fabriker och på så sätt bli
ännu rikare.

#482

#168

==== Bildtext =====
_Bölinders _Mekaniska
_Verkstad ___AB i
_Stockholm. ___AB betyder
aktiebolag.

=====

:::: #169 ::::::::::::::::::::

==== Bildtext =====
_Timmerstockarna höggs i
inlandet och flöt på
älvarna ner till kusten.
_Där sågades de till
bräder i ett sågverk och
lastades på fartyg för att
säljas i andra länder.

=====

_Hantverkarna konkurrerades
ut

_De fabriksägare som satsade
på nyare och bättre maskiner
lyckades tillverka varor
snabbare och billigare. _Den
tekniska utvecklingen drevs
på allt snabbare och de som
#169 #483

inte hängde med i utvecklingen slogs ut. Många hantverkare konkurrerades ut av fabrikena och fick söka jobb i dem i stället.

=== Bildtext =====

Samuel Owen ägde en mekanisk verkstad som tillverkade ångbåtar. Han invandrade till Sverige från Storbritannien #1806 och tog då med sig viktiga kunskaper om industrier.

=====

=== Textruta =====

Den industriella revolutionen

Att det byggdes fabriker blev den största förändringen som Europa gått igenom sedan människorna blev bönder.

En förändring som på kort tid påverkar hela samhället brukar kallas revolution. Därför kallas

#484

#169

perioden när Sverige och Europa började ha industrier för den industriella revolutionen.

Den industriella revolutionen satte i gång flera utvecklingar:

é Många började arbeta på industrier, i stället för bondgårdar.

é Fler bosatte sig i eller nära städer, i stället för på landet.

é Varor började massproduceras, i stället för att tillverkas för hand en och en.

é Fler fick råd att köpa kläder, tvål och annat.

=====

_Arbetarna

_De som arbetade i
fabrikerna var fattiga
människor med låga löner.

_Arbetsdagarna var långa,
upp till tolv timmar.

_Arbetarna var bara lediga
på söndagar. _Semester fanns
inte och den som blev sjuk
fick ingen lön. _Dessutom
var arbetsplatserna ofta
farliga. _Sågar och tunga
maskiner kunde skada
arbetaren för livet. _Den
som skadades eller blev sjuk
fick sällan hjälp att
försörja sig och sin familj.
_Barnen i familjen kunde då
bli tvungna att arbeta.

=== _Bildtext =====

_Barnängens tvålfabrik
#1894. _Kvinnorna pressar
tvålmassan till tunna

bitar, som packas in i
papper. _I affären bröt
man av en bit till den som
ville köpa.

=====

_Fabriksägare med stor makt

_Fabriksägare försökte ofta
spara pengar genom att
betala så låga löner som
möjligt. _Många av dem
protesterade också om
politiker i riksdagen ville
stifta lagar mot barnarbete
och farliga arbetsmiljöer.

_Det skulle minska vinsterna
och hindra industrialiseringen,
påstod de.

=== _Bildtext =====

_Barnarbetare i _Kosta
glasbruk, _Småland. _Pojk-
en längst till höger hade
fått en glasbit i ögat och
gick med bandage i två
månader men arbetade ändå.

=====

#171

#487

::: #171 ::::::::::::::::::::

_Från vattenväg till järnväg

=== _Bildtext =====

_De som arbetade med att bygga järnvägen kallades rallare. _Det var ett hårt och slitsamt arbete och rallarna flyttade mellan olika arbeten.

=====

_Fabriksägarna behövde transportera mycket varor.

_Att frakta på vatten var länge enklast. _År #1832 invigdes _Göta kanal för att man snabbare skulle kunna ta sig med båt mellan

_Östersjön och västkusten.

_Kanalen byggdes av soldater och straffångar. _Det var ett hårt arbete med hackor och spadar.

_Den nyhet som fick störst betydelse när det gällde transporter var den

#488

#171

brittiska uppfinningen
järnvägar. På järnvägarna
kunde varor och människor
transporteras snabbt över
land också. Ånglok som drog
långa tåg var mycket effek-
tivare än små hästdragna
vagnar på leriga vägar.

Det tog inte lång tid
innan Sveriges riksdag
bestämde att även vi skulle
ha järnvägar. På #1860-
talet var de första stora
järnvägarna som band ihop
Stockholm med Göteborg och
Malmö färdiga.

=== Bildtext/beskrivning ==

_Bildtext

_Utmed järnvägslinjerna
växte nya samhällen upp,
som drog till sig handel
och industri.

_Bildbeskrivning

_Karta som visar järn-
vägslinjer. Här finns
flera städer längs

#171

#489

järnvägen. Mellan
Stockholm och Göteborg
finns städerna:

Katrineholm, Hallsberg,
Laxå och Falköping.

Mellan Falköping och
Malmö finns städerna

Nässjö, Alvesta,
Hässleholm och Eslöv.

=====

::: #172 ::::::::::::::::::::

Det nya livet i staden

Fabrikerna låg ofta i
städer. Med löften om
arbete lockade de till sig
fattiga från landsbygden.

Det var framför allt unga
människor som sökte arbeten
i städerna.

#490

#172

=== Bildtext/beskrivning ==

_ Bildtext

_ Målningen är från #1852
och visar Kornhamnstorg i
_ Stockholm.

_ Bildbeskrivning

_ Målningen visar många
män och kvinnor som gör
olika ärenden. Här finns
också kärror som dras av
oxar.

=====

_ Ett hårt liv för de
nyinflyttade

_ Livet i staden var inte
lätt för de nyinflyttade.

_ Om man inte lyckades få
anställning kunde man bli
daglönare och söka till-
fälliga jobb varje morgon.

_ Lönerna var ofta så låga
att pengarna inte räckte
till egna bostäder.

_ Arbetarna tvingades därför
bo trångt tillsammans med

#172

#491

andra fattiga. Brunnarnas vatten var ofta förorenat och sjukdomar spreds lätt i de trånga husen. Dödligheten var större i städerna än på landet.

Kvinnor i städerna

Kvinnornas löner var lägre än männens. Om en ensamstående kvinna fick barn blev det riktigt svårt, kanske omöjligt, för henne att försörja barnet. Att vara en ogift mamma var en stor skam på #1800-talet.

Barnet kallades oäkta och hade inte samma rättigheter som andra barn.

=== Bildtext =====

Ensam mamma med två barn på en målning från #1888.

=====

_Barnhus

_Föräldrar som inte kunde ta hand om sina barn kunde lämna dem på ett barnhus.

_Förhoppningen var att hitta nya hem till barnen. _Många barn blev trots det kvar i barnhusen i många år, kanske till dess att de kunde få ett arbete och försörja sig på egen hand.

_På barnhusen fick barnen arbeta med att städa och hämta ved och vatten, men de fick också gå i skolan.

=== _Bildtext =====

_Pojkarnas sovsal i
_Kristinebergs barnhus i
_Stockholm. _Pojkarna fick
lära sig olika hantverk.
_Flickorna skulle läras
upp till "dugliga
tjänarinnor". _Genom att
sälja det som barnen

tillverkade eller
reparerade i verkstäderna
fick barnhuset in pengar.

=====

_Sveriges barn skulle gå i
skola

_Sedan #1600-talet var det
lag på att alla barn skulle
lära sig läsa och skriva.

_Föräldrarna ansvarade för
undervisningen. _Prästen
kontrollerade vad alla kunde
vid husförhöret.

_På #1800-talet tyckte
många att _Sverige borde
införa en riktig skola för
alla barn. _Ett nytt modernt
_Sverige behövde utbildade
medborgare. _Riksdagen
bestämde att socknarna
skulle anordna skola där
barnen skulle lära sig
läsning, kristendom, kyrko-
sång, skrivning och räkning.
#1882 blev det skolplikt,
det vill säga att alla barn
#494 #173

som kunde var tvungna att gå
i skolan.

=== Bildtext =====

I skolsalen satt
flickorna på den ena
sidan och pojkarna på den
andra. Här ser vi bara
flickorna.

=====

=== Textruta =====

Lärare och fröknar
På landsbygden skulle
varje socken ordna
skolhus och bostad till
läraren och betala ut en
liten lön. I städerna
gällde samma sak, fast
där hette det inte socken
utan stadsförsamling.
De äldre eleverna hade
manliga lärare. De yngre
eleverna undervisades av
ogifta kvinnor, som hade
lägre lön än de manliga
lärarna. Lärarinnan
kallades "fröken",

#173

#495

liksom alla ogifta
kvinnor.

=====

#496

#173

_Puls ___SO årskurs #6

_Grundbok

_Kajsa _Bornedal m.fl.

_Volym sju av åtta

_Till punktskriftsläsaren

_I början av den bearbetade boken finns text och bildbeskrivningar från insidan av originalets omslag.

_När ni arbetar med geografi kommer du att behöva en atlas.

_Det finns bildbeskrivningar i boken men inte för alla bilder. _Ibland är bildtexten till en bild viktig och då kan den finnas med trots att själva bilden inte är beskriven. _Du kan alltid fråga din lärare om du vill veta mer om innehållet i en viss bild.

_Lycka till!

_Skicka gärna dina synpunkter på anpassningen av denna bok till anpassningsfunktionen~à spsm.se

_I

_Innehåll volym sju

_Siffran inom parentes
hänvisar till förlagans
sidor.

_Nyckel:

sh = _Samhällskunskap

ge = _Geografi

re = _Religionskunskap

hi = _Historia

_Till punktskriftsläsaren _I

_Utvandringen till

_ Amerika (#174).....#497

_ Olika åsikter om

_ samhället (#176).....#504

_ Ståndsriksdagens

_ upplösning (#178)...#511

_ Folkrörelser (#180)..#517

_ Kvinnornas kamp

_ (#182).....#522

_ Sverige blev allt

_ mer demokratiskt

_ (#184).....#529

_Iii

_	Källor: _	sockenbarn	
_	--	fattigräkenskaper	
		och fotografi	
	(#186)	#535
_	Källor: _	Utflytt-	
		ningslängd och	
	Amerikabrev	(#188)	#541
_	Historiebruk:		
	#1800-talets		
	nationalism	(#190) ..	#548
re	_	Religionen i	
		samhället	(#192).....#555
_		Religionernas olika	
		dimensioner	(#194) ..#557
_		Kristendomen i	
		Sverige har	
		förändrats	(#196) ...#562
_		Kristendomen i svensk	
		kultur	(#198)..... #570
_		Europas mest mång-	
		religiösa land	
		(#200).....	#576
_		Religion i media	
		(#202).....	#582

::: #174 ::::::::::::::::::::

_Utvandringen till _Amerika

_Många fattiga insåg att de inte kunde få ett bra liv i Sverige. De började drömma om att emigrera, alltså lämna landet.

=== _Bildtext =====

_Den som emigrerade packade sina saker i en koffert. Den här amerikakofferten finns på Örebro läns museum.

=====

_Flyttade från fattigdomen i Sverige

_Sverige var ett fattigt land på #1800-talet.

_Missväxt och svält kunde fortfarande slå hårt, trots att jordbruket hade blivit effektivare. _Både #1867 och #174 #497

#1868 var det dåliga somrar och långa vintrar. I stora delar av landet gav inte åkrarna tillräckligt med mat. De som var fattiga drabbades värst.

Staten gav ingen hjälp till de drabbade och folk började svälta. Vintern och våren #1869 var hungersnöden som värst. Det var då som utvandringen till USA tog fart på allvar.

Amerika lockade nybyggare

Från hela Europa reste människor över Atlanten för att få det bättre. I

Nordamerika fanns det gott om mark som nästan skänktes bort gratis. Många fattiga européer drömde om att bli nybyggare med egen bondgård.

De som redan hade rest skrev hem till sina släktingar och uppmanade dem att följa efter.

#498

#174

_Ibland skickade de med
pengar till båtbiljetter
också.

Vissa av de som
emigrerade lockades även av
frihet och jämlikhet. ___USA
hade religionsfrihet och det
fanns större möjlighet för
bland annat kvinnor att ha
olika yrken.

_I början av #1900-talet
hade en miljon svenskar, en
femtedel av _Sveriges
befolkning, emigrerat.

=== Bildtext =====

_Kristina, _Karl _Oskar
och deras barn på skeppet
till _Amerika. _Bilden är
ur filmen " _Utvandrarna",
som bygger på en roman med
samma namn.

=====

=== _Textruta =====

__USA:s jämlikhet gällde
inte alla

_Enligt lagen rådde det
jämlikhet i __USA. _Men
friheten och jämlikheten
var inte för alla.

_Amerikas ursprungs-
befolkning som hade levt
där i tusentals år
tvingades flytta till
sämre områden när
européerna ockuperade allt
mer land.

_Européerna hade under
lång tid hämtat människor
från _Västafrika för att
tvinga dem att arbeta som
slavar i __USA. _Slavarna
blev fria #1866 men de och
deras ättlingar fortsatte
ändå att utsättas för
orättvisor och rasism.

=====

#500

#174

_Det nya landet

_De som kom över havet från
_Sverige gick i land i _New
_York. _Där sökte de sig
till andra svenskar som
redan hade bott där en tid
och kunde det nya språket.

_Många hamnade i fattiga
_kvarter i _New _York och
arbetade med enkla saker som
inte krävde utbildning.

_Dessa kvarter hade ofta
_dåligt rykte och svenskarna
sades lukta illa, supa och
slåss.

_Många svenska familjer
tog sig in i landet mot
_Mellanvästern, där skogarna
och klimatet påminde om
_Sverige. _De byggde bond-
_gårdar och levde ungefär som
de hade gjort i _Sverige.

_Andra tog sig till stora
_städer som _Seattle och
_Chicago. _Runt år #1900

bodde ungefär #100 #000
svenskar i _Chicago.

=== _Bildtext/beskrivning ==

_Bildtext

_En grupp svenskar som
utvandrade från _Kil i
_Närke till delstaten
_Minnesota i __USA.

_Bildens togs ungefär år
#1880.

_Bildbeskrivning

_Foto av fem män, tre
kvinnor och fyra barn som
står framför en timrad
stuga i skogen.

=====

_Svenskarna som blev
amerikaner

_De svenska invandrarna
blandade sig inte gärna med
resten av befolkningen. _De
bodde nära varandra så att
de kunde tala svenska och
fortsätta med sina gamla

#502

#175

traditioner. De startade svenska kyrkor och svenska tidningar. Om de hade egna företag anställde de helst andra svenskar. I Chicago var det många svenskar som arbetade med att bygga hus. Till slut var det så många att en tredjedel av alla hus som byggdes på #1920-talet hade svenska byggmästare.

Även om de vuxna helst höll sig till andra svenskar gick deras barn i amerikansk skola och lärde sig engelska. Med tiden blev svenskarna uppblandade med resten av den amerikanska befolkningen.

=== Bildtext =====
I slutet av #1800-talet bodde fler svenskar i Chicago i USA än i Göteborg.
=====

_ Olika åsikter om samhället

_ I de svenska städerna var det allt fler människor som inte tillhörde något av de fyra stånden. _ Många fattiga förstås, men även rika. _ De rika hade tid att läsa tidningar och böcker. _ De satt på krogar och caféer och diskuterade hur samhället borde fungera i Sverige. _ De inspirerades av nya idéer från andra länder i Europa.

=== Bildtext =====

_ Intresset för politik ökade under #1800-talet.

_ Bilden är från #1841 och visar människor ur olika samhällsgrupper med tidningar i händerna.

=====

_Liberaler mot konservativa

_Människor med liberala idéer ville befria _Sverige från ståndssamhället och alla dess regler. _Bland annat ville de avskaffa hantverkarnas skrå. _Skråna bestämde vilka som fick bli hantverkare inom skrået och vilka priser varorna skulle ha. _Liberaterna tyckte att alla män skulle ha frihet att starta företag om de hade råd. _Alla borde själva få sätta pris på sina varor. _Dåliga varor skulle ingen vilja köpa, vilket betydde att de duktiga företagen skulle lyckas och de dåliga konkurreras ut. _Denna tävling skulle gynna utvecklingen i hela samhället. _De som inte gillade de här nya idéerna kallades för konservativa. _De gamla reglerna gav ordning och

stabilitet i landet, ansåg de. Att några få män hade mest makt i samhället var något som alltid hade fungerat. De konservativa såg samhället som en kropp där huvudet var kungen och adeln och fötterna var arbetarna. Om fötterna gjorde som de ville skulle det bli kaos, vilket skulle drabba även fötterna själva.

=== Textruta =====

Liberalism

Liberalismen förespråkade frihet. För vissa liberaler var demokrati, rättvisa villkor och frihet för alla människor viktigast, för andra var företagens frihet viktigast.

Liberalism kommer från ordet liber, som betyder frihet.

_Konservatism

_Konservatismens motsatte sig förändringar. _De konservativa ville bevara det gamla samhället och ville till en början inte ha demokrati. _Kallades även högern. _Konservatism kommer från ordet konservera, som betyder bevara.

=====

::: #177 :::::~::~:

_Olika idéer om fattigdom

_De fattiga blev allt fler och deras levnadsvillkor kunde vara hemska. _Det bekymrade även vissa av de rika, antingen för att de var rädda att de många fattiga skulle ställa till problem eller för att de upprördes över att människor for illa.

#177

#507

_Många konservativa ansåg att det fanns en risk med att hjälpa de fattiga. _Då kunde de bli lata och vänta på att få hjälp i stället för att arbeta. _Så resonerade många politiker under den stora svälten på #1860-talet.

_Det fanns liberaler som menade att det viktigaste var att alla skulle få tjäna så mycket pengar som möjligt utan att politiker la sig i.

_I så fall skulle hela Sverige bli rikare och även de fattiga få det bättre till slut. _Andra liberaler ville stifta lagar mot barnarbete och farlig arbetsmiljö.

_Författare och journalister påverkade politiken

_Fler människor läste böcker och tidningar under #1800-talet och vad som skrevs
#508 #177

påverkade många. _Författare och journalister skrev om hur svårt de fattiga hade det. _Flera gånger lyckades de genom sina böcker och reportage få riksdagen att ändra på lagar och införa liberala reformer.

=== _Bildtext =====

_Fredrika _Bremer skrev böcker om att kvinnor borde få bestämma mer.

_Hon lyckades påverka lagarna så att ogifta kvinnor kunde bli myndiga, alltså få bestämma över sig själva och sina pengar.

=====

=== _Textruta =====

_Aftonbladet

_Tidningen _Aftonbladet grundades #1830 av _Lars

_Johan _Hierta. _I den publicerade _Hierta

artiklar om sådant som han

#177

#509

tyckte var dåligt i
_Sverige, till exempel
_ståndsriksdagen och
kungens makt. _Kungen
förbjöd tidningen, men då
gav _Hierta i stället ut
" _Det nya _Aftonbladet".
_Kungen förbjöd den också,
men då kom _Hierta med
" _Det nyare _Aftonbladet".
_Så höll det på till dess
att det blivit #26
namnbyten. _Till slut fick
_Aftonbladet finnas kvar.
_En av tidningens
journalister var _Wendela
_Hebbe, som skrev
reportage om hur de
fattiga hade det. _Hon var
_Sveriges första kvinnliga
journalist.

=====

#510

#177

_Ståndsriksdagens upplösning

=== _Ordlista =====

Landsting . är det
_tidigare namnet på
region. _Sverige var
indelat i #20 landsting.

=====

_Liberaler och konservativa
hade många diskussioner om
hur riksdagen borde fungera.

_Liberallerna ville ha en
helt ny sorts riksdag utan
de fyra stånden. _Stånden
var en rest från medeltiden
och hindrade utvecklingen av
ett nytt, fritt samhälle,
tyckte de. _De konservativa
höll länge emot, men år
#1866 fick _Sverige ändå en
ny sorts riksdag:
tvåkammarriksdagen.

_De som satt i den första
kammaren valdes av de

styrande i .landstingen och de största städerna.

Den andra kammaren valdes direkt av svenska folket, fast bara av de män som tjänade eller ägde tillräckligt mycket. #20 procent av männen hade nu rösträtt. Kvinnor fick inte rösta i riksdagsvalen.

=== Bildtext =====

Kung Karl XV tog ett högtidligt avsked av de fyra stånden när ståndsriksdagen upplöstes #1866.

=====

=== Textruta =====

Kommunerna #1862 beslutade riksdagen att de gamla kyrksocknarna och städerna skulle bli kommuner. Kommunernas ledning valdes genom graderad rösträtt, vilket innebar att rikedomerna avgjorde hur många röster

#512

#178

någon fick. _Fattiga hade inga röster alls, medan rika hade flera röster.

_Även aktiebolag i kommunen hade rösträtt.

_Ibland kunde bolaget ha fler röster än resten av de röstberättigade tillsammans. _Även rika ogifta kvinnor hade rösträtt.

=====

::: #179 ::::::::::::::::::::

_Klass i stället för stånd

_När ståndssamhället nu var borta började man i stället tala om samhällsklasser:

é _Överklassen bestod av adel, fabriksägare och rika köpmän.

é _Medelklassen bestod av tjänstemän, präster, bönder samt småföretagare, som hantverkare och butiksägare.

#179

#513

é _Arbetarklassen bestod av
_fabriksarbetare och andra
fattiga som arbetade som
drängar, pigor, skogs-
huggare eller annat.

_Den nya tvåkammarriksdagen
blev konservativ

_Röstningsreglerna gjorde
att den första kammaren
främst bestod av över-
klassen. _Den andra kammaren
dominerades av rik medel-
klass. _Detta ledde till att
den nya riksdagen ofta
röstade konservativt och
inte ville låta rösträtten
gälla fler. _Att ge
arbetarklassen rösträtt var
otänkbart för överklassen.
_Vad skulle hända om vanliga
arbetare röstade in nya
riksdagsmän? _De fattiga
hade ju ingen utbildning och
ingen förståelse för
politik, hävdade de.

#514

#179

=== Bildtext/beskrivning ==

_ Bildtext

_ Riksdagens andra
kammare ungefär år #1900.

_ Bildbeskrivning

_ Foto av en sal fylld av
äldre män.

=====

_ Socialister krävde allmän
rösträtt

_ I mitten av #1800-talet
började en ny politisk
riktning märkas, som kom
att kallas socialism.

_ Socialisterna var arga över
att arbetarna utnyttjades i
fabrikerna och inte fick
större del av den vinst som
uppstod när fabrikernas
varor såldes.

_ Socialisterna ville att
banker och industrier skulle
ägas gemensamt av folket och
att arbete och pengar skulle
fördelas "av var och en

#179

#515

efter förmåga -- åt var och en efter behov". Alla skulle hjälpas åt.

Socialisterna ville också att alla skulle få rösträtt.

=== Bildtext/beskrivning ===

Bildtext

Under #1800-talet blev den röda fanan en symbol för socialism över hela världen.

Bildbeskrivning

En röd flagga med texten: Allmän Rösträtt!

=====

=== Textruta =====

Socialism

Socialismen förspråkade att rikedomarna och makten skulle delas jämligt mellan människorna. Kallades även vänstern. Socialism kommer av ordet social i betydelsen att vilja vara

#516

#179

tillsammans med andra.

=====

::: #180 :::::::::::::::

_Folkrörelser

_Under #1800-talet gick
_människor som tyckte ungefär
_likadant samman i något som
_brukar kallas folkrörelser.

_De var missnöjda med olika
_saker och ville ändra på
_sådant de tyckte var fel i
_samhället. _Medlemmarna blev
_allt fler och fanns i hela
_landet.

=== _Bildtext =====

_Folkets _Hus i _Sparre-
_holm, _Södermanland.

_Folkrörelserna lät bygga
_lokaler där människor
_kunde samlas. _Det fanns
_så småningom ett _Folkets
_Hus i nästan varje by.

=====

#180

#517

_Frikyrkorörelsen

_En del människor var kritiska mot den svenska statskyrkan, som de tyckte var för bestämd och inte följde vad som stod i Bibeln på rätt sätt. De ville ha frihet att själva få samlas och fira gudstjänst. Det skulle inte bara prästen få bestämma över, tyckte de. Dessa människor gick samman i fria kristna grupper som kallades frikyrkor.

_Nykterhetsrörelsen

_Många människor, framför allt män, lade sina pengar på brännvin i stället för mat. Det drabbade inte bara dem själva, utan också deras familjer. Inom arbetarklassen var detta ett stort problem eftersom dessa

#518 #180

människor redan var fattiga.
_Nykterhetsrörelsen kämpade
mot det utbredda drickandet.
_Den ville sprida kunskap om
att alkoholen var farlig och
hjälpa människor att sluta
dricka. _Den påverkade också
politikerna att stifta lagar
som förbjöd folket att
bränna eget brännvin.

=== _Bildtext =====
_Nykterhetsrörelsen ville
minska befolkningens
drickande.
=====

::: #181 ::::::::::::::::::::

_Fackföreningarna och
arbetarrörelsen

_Arbetarrörelsen blev den
största folkrörelsen.

_Arbetare var missnöjda med
sina låga löner och långa
arbetsdagar. _De träffades
till en början på hemliga

#181

#519

möten och bildade en typ av grupper som de kallade fackföreningar. Fackföreningarna organiserade demonstrationer och strejker. En strejk är när arbetare går samman och vägrar arbeta till dess att de får igenom sina krav. Kraven handlade bland annat om åtta timmars arbetsdag, säkrare arbetsplatser och rösträtt.

=== Bildtext =====

Arbetare demonstrerade med fanor och banderoller för att visa sina krav.

=====

Kamp mellan arbetare och fabriksägare

Fabriksägarna upplevde fackföreningarna som ett hot. Om arbetarna fick igenom sina krav och fabriksägarna tvingades

#520

#181

lägga pengar på högre löner och säkrare arbetsförhållanden skulle vinsterna minska och företagen slås ut, sa de.

—Riksdagen införde förbud mot att strejka och gå med i en fackförening. —Arbetare som strejkade kunde bli av med sina jobb och bostäder.

—Fabriksägaren kunde svartlista dem. —Det betydde att företagen kom överens om att ingen skulle anställa den som hade blivit uppskriven på listan.

—En av arbetarnas ledare hette —August —Palm. —Han höll tal vid demonstrationer och uppmanade arbetarna att inte vara rädda. —De var ju så många så om de bara kunde hålla ihop och hjälpa varandra, skulle inte företagarna och politikerna kunna stoppa dem.

=== _Bildtext =====
_August _Palm reste runt i
_Sverige för att samla
arbetare till ett nytt
politiskt parti,
_Socialdemokraterna.
=====

::: #182 :::::::::::::::

_Kvinnornas kamp

_Kampen för demokrati och
allmän rösträtt gällde till
en början bara rösträtt för
alla män. "_Männen först",
sade många socialister och
menade att kampen för
kvinnorna kunde komma
senare, när alla män väl
hade fått rösträtt. _Ingen
förbättring för kvinnorna
inträffade utan att
kvinnorna själva kämpade
för det.

#522

#182

_Kvinnor hade inte samma rättigheter som män

_Rättigheterna för kvinnor och män skiljde sig åt.

_Präster och andra män med makt hade genom århundraden lärt ut att kvinnan skulle lyda mannen. _Det gällde inom alla samhällsklasser.

_Kvinnor fick inte vara myndiga och bestämma över sig själva. _De fick inte arbeta utanför hemmet utan att ha tillåtelse av sin man. _Bara änkor och ogifta kvinnor hade friheter, men så fort de gifte sig måste de lyda under sin man och täcka håret när de gick ut.

_Att ifrågasätta detta ansågs gå emot _Gud och det som kyrkan lärde ut.

#182

#523

=== _Bildtext =====
_Möt slutet av #1800-talet
började kvinnor ur medel-
och överklassen att
engagera arbetarkvinnor i
kampen för jämställdhet
och kvinnlig rösträtt.
=====

::: #183 :::::::::::::::

_Några tidiga kvinnosaks-
kämpar

=== _Ordlista =====
Feminist är en person
som anser att det ska
råda jämställdhet mellan
könen, det vill säga att
kvinnor och män ska ha
samma rättigheter och
möjligheter.
=====

Fredrika _Bremer_ brukar
räknas som en av _Sveriges
första_ .feminister, även om
det ordet inte fanns på den
#524 #183

tiden. _Då kallades de som kämpade för kvinnors rättigheter för kvinnoaks-kämpar.

_Bremers böcker påverkade debatten i både tidningar och riksdag och ledde till att lagar ändrades.

_En annan tidig feminist var _Sophie _Sager. _Hon skrev och höll föredrag om att kvinnor borde få samma rättigheter som män, men män hånade henne och hon fick kämpa på egen hand. _Till slut emigrerade hon och fortsatte sin kamp i __USA.

_Karolina _Widerström blev #1888 Sveriges första kvinnliga läkare. _Men det skulle dröja #40 år innan kvinnliga läkare fick arbeta på statens sjukhus.

_Widerström öppnade under sin tid en egen mottagning för kvinnor. _Hon skrev böcker och artiklar om kvinnors hälsa, hygien och rätt att klä sig friare.

#183

#525

_Vid den här tiden var
_kvinnomodet skadligt för
kroppen.

=== _Bildtext =====

_Kärolina _Widerström blev
_Sveriges första kvinnliga
läkare. _Hon stred även
för kvinnlig rösträtt.

=====

_Kvinnorna samarbetade över
klassgränserna

_Kvinnornas kamp för
rösträtt och jämlikhet tog
fart i slutet av #1800-
talet. _Nu började kvinnor
sluta sig samman i
föreningar. _De förstod att
de var starkare tillsammans
och började samarbeta över
klassgränserna. _Kvinnor ur
över- och medelklassen bjöd
in arbetarklassens kvinnor.
_Liberala kvinnor höll tal
om kvinnlig rösträtt vid
arbetarnas demonstrationer.

#526

#183

Även konservativa kvinnor började tänka att kvinnosaks kämparna hade rätt.

Liberaler lade förslag om kvinnlig rösträtt

I riksdagen satt bara män och de flesta såg ingen anledning att kämpa för kvinnors rättigheter. Men mot slutet av #1800-talet började arbetarrörelsen och socialdemokraterna kräva rösträtt för alla. Det fanns även några liberaler i riksdagen som förde fram förslag om att både män och kvinnor borde få vara myndiga och ha rösträtt. De konservativa röstade ner alla sådana förslag.

=== _Textruta =====

_Sēgrar för kvinnor under
#1800-talet

#1845 _Lika arvsrätt för
män och kvinnor.

#1846 _Kvinnor får rätt
att driva vissa företag.

#1853 _Kvinnor får vara
lärare.

#1858 _Ogifta kvinnor kan
ansöka om att få bli
myndiga.

#1862 _Rika kvinnor får
kommunal rösträtt.

#1864 _Män får inte aga
sina fruar.

#1872 _Kvinnor får rätt
att bestämma själva vem
de ska gifta sig med.

#1873 _Kvinnor får studera
vid universitet.

#1874 _Gifta kvinnor får
bestämma över sina egna
pengar.

=====

#528

#183

_Sverige blev allt mer
demokratiskt

_De konservativa politikerna
oroades av arbetarrörelsen
och fackföreningarna.

_Kravet på allmän rösträtt
skrämde dem. _De förstod att
de fattiga i så fall skulle
rösta på sina egna ledare
och ta makt och rikedomar
från överklassen.

_Den politiska kampen
handlade inte bara om
rösträtten. _Politikerna
stödde fabriksägarna i deras
kamp mot fackföreningarna
och kungen hotade att sätta
in militär mot arbetare som
strejkade. _Även tryck-
friheten hotades och
socialistiska journalister
riskerade fängelse.

_Partier bildades

#1889 gick olika fackföreningar och socialister samman och bildade _Sveriges socialdemokratiska arbetareparti, oftast bara kallat _Socialdemokraterna.

_Sju år senare valdes den förste socialdemokraten in i riksdagen. _Han hette _Hjalmar _Branting och hjälptes in i riksdagen av liberaler.

_Vid ungefär samma tid började olika liberala grupper i riksdagen att samla sig till ett liberalt parti. _Liberalerna samarbetade ibland med _Socialdemokraterna även om de var emot socialismen.

_Båda partierna var motståndare till de konservativa och ville ha allmän rösträtt och demokrati.

_De konservativa var länge

#530

#184

emot allmän rösträtt men
ändrade ståndpunkt och tog
under #1900-talet ställning
för demokrati och rösträtt.

=== Bildtexter =====

Journalisten Axel
Danielsson var med och
grundade Social-
demokraterna. Han dömdes
till fängelse för sina
texter, men fortsatte att
skriva och driva en
tidning från fängelset.
Till sin hjälp hade han
sin fru Elma Danielsson,
som också var journalist.

Liberalen Karl Staaff
kämpade länge för allmän
rösträtt. #1905 blev han
statsminister. Han
samarbetade flera gånger
med socialdemokraten
Hjalmar Branting, som
blev statsminister #1920.

=====

_En åldersblandad skolklass
i en byskola någonstans i
_Sverige år #1900.

=== _Bildbeskrivning =====

_Foto taget utomhus. _En
_kvinna är omgiven av #19
barn, både pojkar och
flickor.

=====

_När det här fotot togs hade
_lärarinnan på bilden inte
rösträtt. _Om hon skulle
välja att gifta sig skulle
hon bli omyndig och
riskerade dessutom att
tvingas sluta arbeta.

_Barnen på bilden växte
upp i ett fattigt och
odemokratiskt land. _Men
under sin livstid skulle de
inte bara få uppleva
demokrati och allmän
rösträtt, utan även åtta
timmars arbetsdag, gratis
sjukvård och modernare

#185

#533

bostäder med elektriskt ljus och rinnande vatten. De skulle också få tala i telefon, lyssna på radio och åka bil.

#1900-talet skulle senare komma att kallas Barnets århundrade.

::: #186 ::::::::::::::::::::

_Källor: _Sockenbarn --
_fattigräkenskaper och
_fotografi

_På våren #1860 förlorade
_den sexårige _August
_Theodor _Blomqvist båda
_sina föräldrar inom loppet
_av tre veckor. _Hans pappa
_dog i lungsjukdomen
_tuberkulos och hans mamma i
_en njursjukdom.

_August _Theodor hade inga
_syskon och inga släktingar
_som kunde ta hand om honom.

_Så vad hände med _August
_Theodor och var finns han i
_källorna?

_Sockenstämman

_I mitten av #1800-talet
_fattade sockenstämman de
_beslut som gällde
_människorna i socknen.

#186

#535

_Det kunde handla om till exempel skolan eller hur de fattiga i socknen skulle tas om hand. _I dag är det kommunfullmäktige som fattar den här typen av beslut.

_August _Theodor bodde i _Lovö socken strax väster om _Stockholm. _Där beslutade sockenstämman #1847 att barn som blev föräldralösa skulle placeras i fosterhem. _De blev så kallade sockenbarn.

_Församlingen skulle betala deras kläder och skor så att de kunde gå i skolan och så skulle de få lära sig ett yrke.

_Fattigräkenskaper

_Lovö församling hade en särskild kassabok, fattigräkenskaper, där prästen förde in alla kostnader för föräldralösa barn och andra fattiga. _I fattigräkenskaperna för _Lovö kan #536 #186

vi se att en herr Andersson
får pengar för att ta hand
om August Theodor.

=== Bildtext =====

Utdrag ur fattigräken-
skaperna ("fattig-kassa")
för Lovö #1861. Den #30
mars har prästen skrivit
hur mycket församlingen
betalat till "h.

Andersson". Det är inte
helt lätt att läsa och
förstå texten eftersom den
är full av förkortningar
och ålderdomliga uttryck.

=====

::: #187 ::::::::::::::::::::

August Theodor på Lovö

I församlingens kyrkböcker
kan vi hitta herr

Andersson. Han heter

Johan i förnamn och hans

hustru heter Stina Maria

Larsdotter. Prästen har

#187

#537

antecknat att Johan
Andersson är gårdssmed i
prästgården.

Vi kan följa August
Theodor i kyrkböcker och
fattigräkenskaper ända fram
till #1870. Då är han
sexton år och under tio år
har han bott i tre olika
fosterhem på Lövö. I den
sista anteckningen om
August Theodor i fattig-
räkenskaperna står det att
församlingen betalat
" Kläder åt Aug. Blomqvist
vid hans första nattvards-
gång". August Theodor ska
nu konfirmeras och får då en
konfirmationskostym, som
säkert länge var hans enda
kostym.

Efter konfirmationen
ansågs August Theodor vara
vuxen och han fick nu
försörja sig själv. Det
gjorde han genom att bli
dräng på den sista gård där
han varit fosterbarn.

#538

#187

_Så småningom blev _August
_Theodor gårdssmed, som
_Johan _Andersson i hans
första fosterhem.

_Visitkortsfotografier

_Det finns inga fotografier
på _August _Theodor när han
var ung. _Den tidigaste
bilden av honom är tagen när
han är vuxen.

_I slutet av #1800-talet
var det vanligt att gå till
en fotograf och beställa små
porträttfotografier av sig
själv, så kallade visit-
kortsfotografier. _Vi hittar
sådana i äldre fotoalbum.

_Visitkort kallades de för
att man brukade lämna dem
vid besök, visiter, hemma
hos någon. _Det var också
populärt att byta visitkort
med vänner och släktingar.

=== Bildtext/beskrivning ===

_ Bildtext

_ Visitkortsfotografi av
_ August _ Theodor
_ Blomqvist, troligen från
#1870-talet då han var
runt #20 år.

_ Bildtext

_ Den här kameran från
#1870-talet är byggd för
att kunna ta fyra visit-
kort vid samma tillfälle.
_ Den finns på _ Tekniska
museet i _ Stockholm.

_ Bildbeskrivning

_ Foto av en kamera som
är en låda i trä.

=====

#540

#187

det nya landet?

_Utflyttningslängden

_Vi vet en hel del om emigrationen, alltså utvandringen från _Sverige, eftersom staten samlade in statistik på hur många som flyttade varje år. _Men för att få veta mer om en enskild familj måste vi använda oss av andra källor.

_Ett sätt är att leta efter familjen i den så kallade utflyttningslängden för _Horns församling. _I den skrev prästen ner namnen på alla som flyttade från församlingen. _Han antecknade också vart de flyttade. _Här hittar vi familjen _Ekdahl och vi kan se att de flyttade till " _N. Amerika".

_Utflyttningslängden visar också att detta år, #1881, emigrerade totalt #77
#542 #188

personer från Horns församling till Nordamerika.

De flesta var unga och reste ensamma. Många var pigor och drängar, som säkert hoppades på en bättre framtid på andra sidan Atlanten.

Anna Sofias familj var torpare. De ägde alltså inte den jord de brukade och torpet de bodde i, utan arrenderade (hyrde) dem.

::: #189 ::::::::::::::::::::

Amerikabreven

Familjen Ekdahl kom till samhället Porter i delstaten Indiana. Där fanns redan flera svenska familjer. I Porter köpte Per August en bit mark och byggde ett hus. Det här kan vi läsa i de #22 brev som han skrev hem till sin mor och syster under åren

#189

#543

#1881--#1886.

Per August och andra emigranternas brev kallas Amerikabrev och finns bevarade hos många familjer men också i olika arkiv.

Per Augusts brev finns i Kinda lokalhistoriska arkiv, men är också inskannade och tillgängliga via Riksarkivets webbplats.

Amerikabreven är viktiga källor till vår kunskap om hur livet blev för svenskarna i det nya hemlandet. Ibland skickade emigranterna med pengar eller betalda biljetter till släktingar i Sverige för att få också dem att emigrera.

För många emigranter gick det bra i USA. Men för andra blev det inte alls så fantastiskt som de hade drömt om, och det ville de inte alltid berätta om i breven hem. Därför

#544

#189

innehåller Amerikabreven
ibland berättelser om livet
i USA som inte stämmer
överens med verkligheten.

Familjen Ekdahl skrev hem

I de brev som Per August
skrev får vi veta att han
ibland arbetade på järnvägen
och ibland var arbetslös.

Han skickar trots detta
hela tiden hem pengar till
slakten i Sverige. Per
August skriver också om
sina barn. De går i skola,
men de äldsta barnen har
dessutom börjat arbeta för
att bidra till familjens
försörjning. Dottern Anna
Sofia fick arbete som piga
hos en svensk familj.

Fyra av barnens brev
finns bevarade. Ett av dem
är skrivet av den då #16-
åriga Anna Sofia och visas
här ovanför.

Om vi vill veta hur det
#189 #545

gick för Anna Sofia och hennes familj får vi leta vidare i källor i USA.

=== Bildtext/beskrivning ===

Bildtext

Brev från #16-åriga
Anna Sofia Ekdahl till hennes farmor och faster i Sverige.

Bilddeskrivning

Ett brev med texten:
Min älskade farmor samt faster

Jag vill nu teckna några rader för att låta eder veta att jag har helsan och trifvas gott i denna för eder aflägsna verld. Jag vill låta eder veta att jag är borta och tjenar och jag har ~s#1.2 i veckan. Jag diskar och soper och ser efter två små barn och det är mycket bättre att tjäna här än det är i vårt gamla land.

#546

#189

_Lina hon bor bara tvärs
över gatan ifrån mig så vi
har icke långt till
hvarandra. _Jag har icke
glömt svenska än så om jag
vore hos eder så skulle
jag att sjunga en sång för
eder. _Jag får nu afsluta
mina nästan oläsliga rader
för denna gång. _Jag
hoppas att det blir bättre
en annan gång. (ett ord
som inte går att läsa)

_Anna _Sofia _Ekdahl

=====

_Historiebruk: #1800-talets
nationalism

_På #1800-talet spreds en
idé genom _Europa:
nationalismen. _Den innebar
att ett lands invånare först
och främst skulle känna
tillhörighet till sin nation
och vara stolta över den.

_Under en stor del av
historien har de flesta
människor känt stark
anknytning till sin gård,
by, socken och kanske sitt
landskap. _Ofta var kyrkan
den samlade punkten. _Men
under #1800-talet flyttade
många från sin by så att
känslan av tillhörighet till
byn inte längre fanns kvar
på samma sätt.

_Samtidigt spreds idén om
nationalismen i _Sverige.

_Enligt nationalismen skulle nationens folk höra samman genom språk, kultur och historia. _Att använda sig av historia ansågs vara ett särskilt bra sätt att göra folket nationalistiskt. _Om folket berättade samma berättelser om sitt ursprung skulle det stärka sammanhållningen.

_Politiker gav uppdrag till författare, målare, bildhuggare, tonsättare med flera att skapa en gemensam bild av ett _Sverige att vara stolt över.

_Skolan fostrade nationens barn

_Under #1800-talet införde politikerna en allmän skola för landets barn. _De beslutade också att eleverna skulle få läroböcker och bestämde vad dessa skulle innehålla. _Bokförlag fick i #190 #549

uppdrag att ta fram
läseböcker där barnen lärde
sig om _Sveriges geografi
och historia. _Skolan skulle
uppfostra nationens barn
till att verkligen känna sig
som svenskar.

=== Bildtext =====

_Stora historiemålningar,
som den här som visar
_Karl ___XII:s likfärd, var
populära på #1800-talet.
_De målades för att
undervisa svenskarna om
deras historia.

=====

::: #191 :::::::::::::::

_Vikingarna blev populära

_Det skrevs massor av böcker
där vikingarna beskrevs som
modiga äventyrare och
krigare som alla andra folk
var rädda för. _Många
författare förstod att

#550

#191

läsarna skulle vilja läsa berättelserna om de var spännande. De ville också gärna påminna om att de flesta nordbor antagligen hade vikingar långt tillbaka i släkten.

=== Bildtext =====

Vikingarna blev populära även utanför Sverige. Här är en viking i en tysk opera #1876.

=====

Gustav Vasa som landsfader

På #1800-talet började

Gustav Vasa beskrivas som svenskarnas landsfader.

Berättelserna med honom som hjälte användes som faktatexter i #1800-talets skolböcker. Tack vare

Gustav Vasa hade Sverige blivit ett eget land igen.

Efter att han hade besekrat danskarna byggde han upp

#191

#551

_Sverige och skapade ordning
i riket, sades det.

_Man började fira den #6
juni bland annat till minne
av att _Gustav _Vasa hade
valts till svensk kung det
datumet. _Så småningom blev
det _Sveriges nationaldag.

_Drömmar om stormaktstiden

_Även stormaktstiden lyftes
fram. _På #1800-talet var
_Sverige bara ett litet
fattigt land uppe i norr,
särskilt nu när _Ryssland
tagit den finska halvan av
riket. _Men på stormakts-
tiden hade de andra folken
beundrat svenskarna, påstods
det. _Statyer över
krigarkungar som _Gustav
_II _Adolf och _Karl ___XII
restes runt om i de svenska
städerna.

#552

#191

=== Bildtext =====

På #1800-talet började
man sälja Gustav
Adolfsbakelser till minne
av Gustav II Adolfs
dödsdag, den #6 november.

=====

=== Textruta =====

Skandinavismen
 Under #1800-talets
spreds även en tanke om
att de nordiska länderna
skulle hålla ihop. Den
kallas skandinavismen.
 Målningen av de tre
soldaterna med flaggor
från Norge, Danmark och
Sverige symboliserar
detta.

Under #1800-talet
skrevs sånger i
skandinavistisk anda.
 En av dem är " Du gamla
du fria". Den handlar om
det gemensamma Norden och
började först senare
användas som svensk

#191

#553

nationalsång. _Lägg märke
till hur den slutar: " _Ja,
jag vill leva, jag vill dö
i _Norden!"

=====

#554

#191

_Religionen i samhället

_Religionskunskap

_Tidigare har du fått läsa om hur religion kan påverka hur människor lever sina liv. _Det här kapitlet handlar om hur religion kan påverka samhället. _Du kommer också att få läsa om hur samhället kan påverka religionen så att den förändras.

_I tusen år var _Sverige ett kristet land som styrdes med hjälp av kyrkan. _I takt med att samhället förändrades har även kristendomen i _Sverige förändrats.

_I dag lever kristendomen sida vid sida med andra religioner i vårt land, men

den har fortfarande stor
betydelse för värderingar,
traditioner och kultur i
_Sverige.

::: #193 ::::::::::::::::::::

_I det här kapitlet får du
läsa om

é olika dimensioner av
religion
é hur kristendomens
betydelse för värderingar
i samhället har förändrats
é vilka religioner som finns
i _Sverige i dag och hur
man kan vara religiös på
olika sätt
é religion i media.

=== _Bildbeskrivning =====

_En tjej och en kille
pratar:

-- _Är du kristen?

-- _Nej, men jag är döpt
i kyrkan, firar _Lucia,
jul och påsk och är ledig

#556

#193

_Det är allt som man praktiserar, alltså gör inom sin religion. _Det kan vara att be, besöka en religiös byggnad, tända ljus på gravar eller att fira högtidsdagar.

=== _Bildtext =====

_Att tända ljus för att tänka på någon som dött är en vanlig handling inom flera religioner.

=====

_Känslodimension

_Här finns de känslor som människor känner inför sin religion. _En viktig grundkänsla i religion är att det handlar om livets allvar. _Det är vanligt att känna starkt för religionens böcker och symboler. _Det kan handla om känslor av tillit och kärlek men också om rädsla och fruktan.

#558

#194

_Berättelsedimension

_Religioner innehåller många berättelser. _Här finns myter, legendär och historier om sådant som viktiga personer i religionens historia har upplevt och utfört.

=== _Bildtext =====

_Religiösa myter berättas ofta offentligt i samband med högtider och festivaler. _På bilden syns den hinduiska guden _Ganesha under ett högtidsfirande i _Indien.

=====

::: #195 :::::::::::::::

_Lärodimension

_Religioner erbjuder ofta en förklaring till varför världen ser ut som den gör

#195

#559

och en lära om hur
verkligheten fungerar.

_Många religioner lär till
exempel ut att det finns en
gud som har skapat allt som
finns, eller att det finns
ett liv efter döden.

=== Bildtext =====

_I religiösa skrifter
finns förklaringar till
hur världen är.

=====

_Moral och lag-dimension

_Religioner innehåller
uppmaningar om att leva på
ett visst sätt och efter
vissa regler. _Det kan
handla om att vara vänlig
och respektfull mot andra
och att hjälpa svaga och
utsatta. _Det kan också
handla om att upprätthålla
tydliga gränser mellan könen
och mellan olika grupper av
människor.

#560

#195

_Social dimension

_Religion handlar mycket om gemenskap och sammanhållning. _Människor inom en religiös grupp kan känna en särskild vänskap och lojalitet med varandra.

=== _Bildtext =====

_Sammanhållningen kan vara stark inom en religiös grupp.

=====

_Materiell dimension

_Religioner innehåller olika symboler och föremål som går att se, röra vid, smaka på och lukta på. _Dessa saker hör till religionens materiella dimension. _Även religiösa byggnader och deras inredning hör till denna dimension.

#195

#561

leder till att religionen får allt mindre plats i ett samhälle kallas för sekularisering.

_Sverige är ett land som har genomgått en tydlig sekularisering. _Ändå kommer mycket av det som vi i dag kallar typiskt svenskt från den långa period när kyrkan var mycket betydelsefull för hela riket _Sverige.

=== _Bildtext =====
_Kyrkobyggnader har funnits i _Sverige i tusen år.

=== _Textruta =====
_Kristendomen i _Sveriges historia

_Sverige blev ett rike för ungefär #1 #000 år sedan. _För att hålla ihop riket tog kungen hjälp av den katolska kyrkan, som styrdes av påven i _Rom.

#196

#563

_Påven lät munkar komma till _Sverige och bygga kloster, som blev till centrum för kunskap.

_Klostren drev skolor och sjukvård, hade bibliotek och gjorde mycket annat.

_I alla större byar fanns en kyrka där befolkningen samlades regelbundet. _All annan religion förbjöds.

_För ungefär #500 år sedan bröt _Sverige med den katolska kyrkan.

_Påven fick inte längre bestämma över de svenska kyrkorna. _Sverige fick i stället en statskyrka som kungen och riksdagen bestämde över. _Denna stora förändring kallas för reformationen.

_Idéerna om reformationen spreds av den tyske prästen _Martin _Luther.

_För _Luther var det viktigt att människor själva skulle kunna läsa

och förstå vad Bibeln och kristendomen handlade om.

Därför behövde Bibeln vara översatt till folkets språk och människorna behövde kunna läsa. Den form av kristendom som har funnits i den svenska kyrkan sedan #1500-talet kallas protestantisk kristendom eller evangelisk luthersk kristendom.

På #1600-talet blev det prästernas uppgift att se till att alla svenskar kunde läsa och förstå kristendomen. Prästerna skulle också förmedla nyheter, skriva upp alla som föddes och dog, hjälpa kungen att ta ut soldater och straffa människor som inte uppförde sig väl.

Ända fram till #1800-talet var kyrkan Sveriges viktigaste myndighet.

Under #1900-talet ändrades det svenska samhället

så att staten och kommunerna tog över allt fler uppdrag från kyrkan.

=== Bildtext =====

På medeltiden var den svenska kyrkan katolsk.

=====

=====

::: #197 ::::::::::::::::::::

Kyrkan skiljs från staten

År #1951 fick Sverige en ny lag om religionsfrihet.

Att vara religiös i Sverige är sedan dess frivilligt för alla. Snart togs kristen morgonbön bort från skolan och Sveriges elever fick ämnet religionskunskap på schemat i stället för kristendomskunskap.

År #2000 skiljdes till slut kyrkan och staten från varandra. Det innebär att

Sverige inte längre har

#566

#197

kristendomen som stats-
religion. Barn som föds i
Sverige blir inte längre
automatiskt medlemmar i
Svenska kyrkan, utan nu
krävs det att föräldrarna
låter döpa barnet eller att
barnet själv väljer att bli
döpt senare i livet.

=== Bildtext =====

Ett barn blir medlem i
Svenska kyrkan när det
döps.

=====

Kristendomen finns kvar i
namn och traditioner

Vissa religionsdimensioner
har förändrats mer i
Sverige än i andra länder.
I Sverige är det färre som
deltar i gudstjänster, ber
och säger att de tror på
Gud än i nästan alla andra
länder i världen. Men alla
dimensioner av kristendomen
#197 #567

har inte försvunnit. De rituella och materiella dimensionerna lever vidare.

Det innebär att många människor i Sverige fortfarande firar kristna högtider, ger sina barn kristna namn och gifter sig i kyrkan.

Kristendomen i den moraliska dimensionen

Den moral som kristendomen predikat lever på många sätt vidare i Sverige. Det kan handla om synen på familjen eller om att man har en moralisk plikt att bidra till samhället. I Bibeln finns också många exempel på den gyllene regeln: "Allt vad ni vill att människor skall göra för er, det skall ni också göra för dem." Att bete sig mot andra som man själv vill bli behandlad är en princip som finns i många

#568 #197

religioner. _Den fanns redan när kristendomen kom till och långt innan _Sverige blev ett kristet land.

_Trots att regeln är så gammal fungerar den fortfarande som en påminnelse för människor om att bete sig väl mot varandra.

_Utan att kanske ens tänka på det är det alltså många som lever efter principer som man kan hitta i _Bibeln och fostrar sina barn efter dem.

=== _Textruta =====

_Kristna namn i _Sverige

_I den svenska

almanackan finns många namn på personer från

_Bibeln, till exempel

_Maria, _Josef, _Eva,

_Adam, _Sara, _Rebecka,

_Isak, _Lukas, _Simon,

_Matteus (_Mattias, _Mats)

_Johannes (_John, _Johan)

och _Samuel (_Sam).

#197

#569

format den svenska kulturen.

_Här är fyra exempel:

_Individualism (jag själv
före gruppen)

_Att sätta individen i
centrum är typiskt för
protestantisk kristendom.

_Luther tyckte att den
enskilde personens egen tro
var viktigare än gruppens
tro. _Varje människa behövde
själv ta ansvar för sin
kontakt med _Gud, genom att
be direkt till _Gud, själv
läsa _Bibeln och förstå
läran.

_I dag har _Sverige en
väldigt individualistisk
befolkning. _Det betyder att
människor här sätter högt
värde på att själva få
bestämma hur de ska forma
sina liv. _Individualism
betyder alltså att varje
individs egen önskan
prioriteras före gruppens,

#198

#571

att var och en får tro,
tycka och tänka som hen
vill.

=== Bildtext =====

Vissa människor kan
berätta att de får kontakt
med något andligt när de
är ensamma i naturen.

=====

::: #199 ::::::::::::::::::::

_Trohet mot de som bestämmer

_Luther menade att kungar
har fått sin makt av _Gud.

_Det betyder att man inte
ska trotsa de som har makt
utan lita på systemet, för
att samhället ska fungera.

_Denna idé passade _Gustav
_Vasa och andra kungar som
ville att kyrkan skulle
hjälpa till att upprätthålla
deras makt.

#572

#199

=== _Bildtext =====

_Under coronapandemin
#2020 höll myndigheter som
exempelvis _Folkhälso-
myndigheten presskonferen-
ser för att informera om
smittspridningen.

_Svenskar hör i dag till
de befolkningar i _Europa
som visar störst tillit
till myndigheter och
makthavare.

=====

_Religionskritik

_Luthersk kristendom är en
religionskritisk religion.

_Detta kan verka motsägelse-
fullt men _Martin _Luther
började sina protester med
att spika upp #95 religions-
kritiska teser på sin egen
kyrkport. _En viktig del av
luthersk kristendom har
sedan dess varit att
ständigt utvärdera kyrkan.

_När man har upplevt att

#199

#573

något i kyrkan inte stämmer med den kristna läran har lutherskt kristna kunnat kritisera sin egen eller andras kyrkor. Det innebär att den religionskritik som många svenskar riktar mot kyrkan, också finns inom denna kyrka.

_Pliktkänsla

"När var och en sin syssla sköter, går oss väl vad än vi möter". Så stod det i Luthers lilla katekes, en bok som alla svenskar fick lära sig utantill förr. En viktig del i det svenska lutherska systemet var läran om att samhället bara fungerar om alla gör sin plikt. Det gällde att veta sin roll och att göra sin del så bra som möjligt. Alla skulle sköta sitt arbete, lyda lagarna och betala sin skatt.

#574

#199

_Ibland kan man höra att
_någon säger att hen "har
_Luther på ryggen". _Hen
menar då att hen har
överdrivet stor pliktkänsla.
_Uttrycket vittnar om den
attityd som den svenska
statskyrkan fostrade
svenskarna till.

=== _Bildtext/beskrivning ==

_Bildtext

_Förr fanns det
väggbonader i många hem
med budskap om att göra
sin plikt och vara flitig.

_Bildbeskrivning

_Bonad med texten:

_Flitigt arbete och trägen
_bön, gör dagen kort och
kvällen skön.

=====

religion en medborgare har.

_Tro och religion är varje persons egen privatsak.

_Därför kan ingen säga säkert hur många människor i Sverige som har en viss tro eller religion. _Men man kan räkna hur många som tillhör religiösa samfund, det vill säga församlingar och föreningar.

_Lutherska kristna som tillhör Svenska kyrkan är den överlägset största religionsgruppen i Sverige. _Sedan några hundra år finns också judar och flera protestantiska frikyrkor, till exempel pingströrelsen, ekumeniakyrkan och evangeliska frikyrkan. _Men kyrkor som inte är protestantiska har också blivit stora, som katolska kyrkan och olika ortodoxa kyrkor.

_Islam har blivit Sveriges näst största religion efter kristendomen

#200

#577

och det finns många olika muslimska inriktningar i Sverige. Andra religioner, som hinduism och buddhism, har relativt få medlemmar.

=== Bildtext/beskrivning ===

_ Bildtext

_ Katarina kyrka och Stockholms moské vid Medborgarplatsen i Stockholm.

_ Bildbeskrivning

_ Diagram som visar andel av Sveriges befolkning som tillhör religiösa samfund.

_ Svenska kyrkan #61 %

_ Inget medlemskap #31 %

_ Frikyrkor #3 %

_ Islamiska samfund #1,5 %

_ Ortodoxa kyrkor #1,4 %

_ Romersk-katolska kyrkan #1 %

_ Övriga #0,9 %

#578

#200

_Sveriges buddhistiska
_gemenskap #0,1 %
_Judiska centralrådet
_#0,1 %

=====

::: #201 ::::::::::::::::::::

_Olika sätt att vara
_religiös

_Religion kan betyda väldigt
_olika saker för människor.

_För vissa är ens religion
_en viktig del av vem man är,
_något som vägleder en i
_livet, ger tröst och rikt-
_ning, styr ens värderingar
_och bestämmer hur man ser på
_världen. _För andra är
_religionen en obetydlig del
_av ens familjehistoria som
_man inte tänker på och
_kanske knappt ens känner
_till.

_Religion är också något
_som för många är viktigt
_ibland men inte alltid.

#201

#579

I svåra stunder, kanske när det har hänt något hemskt, är det vanligt att människor vill samlas och sörja tillsammans. Då kan religionen fungera som ett stöd och ge tröst, även om man inte brukar se sig själv som religiös i vanliga fall.

Även andra länder och religioner har genomgått en sekularisering som i Sverige. På samma sätt som det finns sekulariserade kristna i Sverige, finns det både här och i världen många sekulariserade muslimer, judar och hinduer.

Det finns också många som på olika sätt blandar religioner. Kanske har man föräldrar med olika religioner eller så har man fått en religion från sin familj men tror på en annan.

Det är inte så ovanligt att till exempel komma från en judisk släkt, se sig som

#580

#201

icke-religiös, fira kristna högtider och vara intresserad av buddhistiska tankar.

=== Bildtext/beskrivning ==

_ Bildtext

_ I svåra stunder kan religionen ge tröst, även om man inte ser sig som religiös i vanliga fall.

_ Bildbeskrivning

_ Foto av en gata som fylldes av blommor och ljus.

_ Bildtext

_ När religioner möts kan traditioner blandas.

_ Bildbeskrivning

_ Foto av julkulor. En julkula har formen av en Buddha.

=====

#201

#581

_Religion i media

_Eftersom religion kan betyda olika saker för olika personer, kan det vara oklart vad som menas när man säger att någon är till exempel "muslim". _Vissa gånger kan ordet muslim användas om en person som tror på islam och följer islams regler. _Andra gånger kan det användas för att beskriva en person som bara kommer från ett muslimskt land.

_När man hör hur det talas om religion i media är det viktigt att tänka på vilken av dessa två betydelser det är som menas. _Om det till exempel berättas att det är en konflikt mellan buddhister och muslimer i ett land är det ofta den

andra betydelsen som avses.

_I en intervju med en person som berättar om sin tro är det förmodligen den första betydelsen man menar.

_Dramatiska nyheter

_Massmedier rapporterar om religioner på samma sätt som de rapporterar om andra nyheter. _Det innebär till exempel att det skrivs mer om hemska händelser, problem och konflikter än om sådant som fungerar och hör till det vanliga livet och vardagen. _För den som inte själv är aktivt religiös kan det verka som att religion mest handlar om konflikter och problem.

_Undersökningar visar att den som har egna erfarenheter av religion och till exempel kommer från en religiös familj, ofta har en mer positiv inställning till

#202 #583

religion än den som bara har läst och hört om det.

=== Bildtext =====

Vi gör ofta automatiskt förenklingar och tror att det som vi hör om en person i en grupp gäller alla i den gruppen.

=====

=== Textruta =====

Att någon tillhör en religion kan betyda:

é Att personen tror på och följer den religionen.

é Att personen kommer från en släkt som har haft den religionen tidigare.

=====

religiös grupp så lägger vi märke till det negativa som vi hör om den. Men när vi hör positiva saker har vi svårare att tro på dem eller så glömmer vi helt enkelt bort det positiva.

_Generalisering

Vi måste förenkla för att hålla reda på all information som vi får. Därför tror vi lätt att något som vi hör om en person som tillhör en grupp gäller alla i den gruppen. Detta kallas att generalisera. Det är viktigt att komma ihåg att för mycket generalisering kan leda till missförstånd och fördomar.

_Blanda ihop ideal och praktik

För de flesta människor skiljer sig idealen från

#586

#203

praktiken. _Man vill vara lite bättre än man lyckas vara. _Detta gäller också religionerna. _Få religioner lyckas vara så fredliga och harmoniska som de skulle vilja vara.

_När vi jämför vår egen grupp med en annan finns det en risk att vi jämför de egna idealen, alltså hur vi själva skulle vilja vara i vår grupp, med den andra gruppens praktik, alltså hur de andra faktiskt agerar.

_Ofta gör vi detta utan att vi ens är medvetna om det.

_Detta kan leda till förenklingar och fördomar.

#588

#203

_Puls ___SO årskurs #6

_Grundbok

_Kajsa _Bornedal m.fl.

_Volym åtta av åtta

_Till punktskriftsläsaren

_I början av den bearbetade boken finns text och bildbeskrivningar från insidan av originalets omslag.

_När ni arbetar med geografi kommer du att behöva en atlas.

_Det finns bildbeskrivningar i boken men inte för alla bilder. _Ibland är bildtexten till en bild viktig och då kan den finnas med trots att själva bilden inte är beskriven. _Du kan alltid fråga din lärare om du vill veta mer om innehållet i en viss bild.

_Lycka till!

_Skicka gärna dina synpunkter på anpassningen av denna bok till anpassningsfunktionen~à spsm.se

_I

_Innehåll volym åtta

_Siffran inom parentes
hänvisar till förlagans
sidor.

_Nyckel:

sh = _Samhällskunskap

ge = _Geografi

re = _Religionskunskap

hi = _Historia

_Till punktskriftsläsaren _I

re _Etik och livs-

frågor (#204).....#589

_Vad är etik? (#206)..#591

_Svåra val (#208).....#598

_När etiken förändrar

lagar (#210).....#603

_Klimatkunskap (#212)...#611

_Växthuseffekten --

_jordens varma täcke

(#214).....#613

_Jorden blir varmare

(#216).....#619

_Iii

_	Klimatförändringarna	
_	är här (#218).....	#626
_	Klimatrapporter	
_	(#220).....	#632
_	Sverige räknar ner	
_	till noll (#224)....	#643
_	Vad kan du göra?	
_	(#226).....	#650

_Kompletterande titelblad

_Etik och livsfrågor

_Religionskunskap

_Vem är jag? _Varför finns vi här? _Vad är viktigt för mig i livet? _Hur vet jag vad som är rätt och fel?

_Människor har i alla tider ställt sig små och stora frågor om livet, som inte kan besvaras med ett enkelt ja eller nej.

_Ibland ställs du som människa inför situationer där du måste fundera på hur du ska agera. _Det kan handla om små val i vardagen som vad du äter eller köper.

_Men det kan också handla om större frågor som att välja väg i livet.

_Religioner och andra

livsåskådningar är stöd som man kan använda för att hitta sina svar.

::: #205 ::::::::::::::::::::

I det här kapitlet får du läsa om

é vad etik och livsfrågor är é hur en människas värderingar formas é när etiken kan förändra lagar.

=== _Bildbeskrivning =====

_En tjej och en kille pratar:

_Tjejen: _Jag har jobbat hela helgen med den här målningen. _Vad tycker du om den? _Säg ärligt!

_Killen tänker alldeles nervös och svettig: _Får jag ljuga?

=====

_Vad är etik?

_Det finns inte någon lag som förbjuder oss att ljuga, men ändå tycker de flesta att det är fel att göra det.

_Frågor om etik handlar inte om vad lagen säger utan om vad vi anser vara rätt och fel utifrån våra värderingar. _En värdering är en personlig åsikt om hur stort eller litet värde någonting har. _Att till exempel vara generös och dela med sig kan vara viktigt för en person, men inte vara så viktigt för en annan.

_Etik är tankarna bakom varför vi handlar som vi gör.

=== _Textruta =====

_Skillnad mellan etik och
moral

_Moral handlar om vad vi
faktiskt gör och inte gör.

_Etik handlar om våra
argument för vår moral,
till exempel varför vi
inte ljuger.

=====

_En inre kompass som
vägleder

_De värderingar som du har
kan liknas vid en "inre
kompass". _En kompass är ett
verktyg som visar riktningen
när du till exempel ska
orientera i skogen. _På
samma sätt kan din inre
kompass visa riktningen när
du hamnar i en situation som
handlar om rätt eller fel,
ont eller gott. _Med hjälp
av dina värderingar kan du
förklara varför något är
rätt att göra.

#592

#206

_Våra inre kompasser
formas av den tid och den
kultur som vi växer upp i.
_Ofta påverkas de av
personer som är viktiga för
oss. _Vissa människor formas
starkt av en religion och
sin familj, andra av sina
vänners tankar. _För de
allra flesta är det en
blandning av olika
influenser. _Vi kan förändra
våra inre kompasser under
hela livet. _Det vi läser,
upplever, lär oss om världen
och funderar över till-
sammans med andra formar vår
inre kompass.

=== _Bildtext/beskrivning ==

_Bildtext

_Vår inre kompass formas
av den miljö som vi växer
upp i och den kunskap som
vi söker. _Bilden visar
några yttre faktorer som
formar våra värderingar.

#206

#593

_Bildbeskrivning

_Runt en kompass står:
kunskap, kultur, familj,
erfarenheter, media,
vänner, lagar och regler,
religion.

=====

::: #207 ::::::::::::::::::::

_Religionens betydelse för
värderingar

_En viktig funktion för
religioner är att ge
vägledning i vår vardag.
_Många av de värderingar som
vi har kommer ursprungligen
från en religion. _I
religionen finns det upp-
maningar om hur vi ska leva.
_Uppmaningarna visar vilka
värderingar som är viktiga i
religionen. _Att vara
generös mot andra människor
är till exempel en viktig
värdering för de flesta
troende muslimer.

#594

#207

_Därför skänker många muslimer en del av det de tjänar till fattiga människor.

_Hur stor roll religionen spelar för att forma vår inre kompass varierar mellan olika individer och kulturer.

_Den gyllene regeln

_De flesta religioner har den gyllene regeln gemensam: du ska behandla andra så som du själv vill bli behandlad.

_Det är en etisk princip, alltså en handlingsregel, som kan användas när vi resonerar oss fram till vad vi ska välja i svåra situationer.

_Den gyllene regeln hänger ihop med vår empatiska förmåga. _Empati är förmågan att leva sig in i andra människors känslor. _När du följer den gyllene regeln

#207

#595

behöver du föreställa dig vilka konsekvenser dina handlingar får för någon annan. _Om du gör så här, hur kommer det kännas för din mamma eller din vän?

=== _Bildtext =====

_Empati är förmågan att leva sig in i andra människors känslor.

=====

=== _Textruta =====

_Livsåskådningar ger svar på livsfrågor

_Livsfrågor är frågor som är och har varit viktiga för människor i alla kulturer i alla tider. _Länge var det enbart religionerna som svarade på alla stora frågor. _Så småningom kunde vetenskapen ge svar på många av de stora frågorna, till exempel " Hur bildades jorden?"

#596

#207

och "Varför finns det sjukdomar?" Fortfarande tycker många att vetenskapen inte kan ge tillräckliga svar på alla frågor, som "Varför finns det ondska i världen?" och "Vad är meningen med livet?" Sådana livsfrågor behöver varje människa söka sina egna svar på.

För vissa leder svaren på frågorna till en livsåskådning. Livsåskådning betyder ungefär

"genomtänkt syn på livet".

Religioner innehåller livsåskådningar men alla livsåskådningar behöver inte vara religioner.

Religioner blandar in något gudomligt i sina förklaringar.

=====

_Bakom alternativ c ligger
_kanske värderingar som "det
är viktigt att ha roligt".

=== _Textruta =====

_Ett etiskt dilemma

_Du har lovat att komma
på matchen och du vet att
ni har ont om spelare, så
det hänger på dig. _Men så
ringer din kusin och
berättar att hon har fått
två fribiljetter till
_Liseberg. _Hur gör du?

- a. _Jag spelar matchen.
- b. _Jag ringer till
tränaren och berättar
hur det är, med risk för
att laget och tränaren
ser mig som en svikare.
- c. _Jag ringer till
tränaren och säger att
jag är sjuk och sedan
går jag på _Liseberg.

=====

=== Bildtext/beskrivning ===

_Bildtext

_I vår inre kompass finns olika värderingar som motiverar våra val och handlingar. Vad är viktigt för dig?

_Bildbeskrivning

_Modell med en kompass med olika uttryck:
minska lidande, icke-våld, stå upp för andra, vara ärlig, laget före jaget, värna om djur, göra gott, få vara tillsammans med andra, sprida glädje, skydda naturen, följa lagen, påverka andra, uppleva spänning, göra mina föräldrar stolta, undvika konflikter, ha roligt, bli omtyckt, följa Guds vilja, hålla mina löften, ha stor makt över andra, följa traditioner, alltid tala sanning, bestämma över mitt eget

#600

#208

liv, vara rik.

=====

::: #209 ::::::::::::::::::::

_Se på något från olika
perspektiv

_De inre kompasserna är
olika för var och en. _Det
gör att olika personer kan
se väldigt olika på en och
samma situation. _Vi ser
situationen från olika
perspektiv och det är det
som gör att det ibland
uppstår konflikter.

_Om du sätter dig in i
någon annans perspektiv och
vilka förväntningar den
personen har på en
situation, hjälper det dig
att hantera konflikter. _Man
kan säga att du tar på dig
någon annans glasögon, det
vill säga att du ser på
situationen genom en annan
människas blick.

#209

#601

Testa att ta på dig de olika glasögonen för de som omger grisen i bilden och svara på frågan: Vad är grisen?

=== Bildtext/beskrivning ===

Bildtext

Synen på grisen ser olika ut beroende på vem du är.

Bildbeskrivning

Teckning av en so, en grismamma. Runt henne finns: en griskulting, en kock, en konstnär, en kvinna i slöja, en bonde och en varg.

=====

::: #210 ::::::::::::::::::::

_När etiken förändrar lagar

_Ibland kan en lag vara fel ur ett etiskt perspektiv.

_Slaveri var länge tillåtet enligt lagen men stod i konflikt med det etiska perspektivet att alla människor är lika mycket värda. _När människor har valt att reagera mot lagar har samhällen utvecklats och lagar skrivits om.

_Om alla hade valt att ständigt nöja sig med lagarna hade samhället sett annorlunda ut i dag. _Bakom de flesta stora samhällsförändringar har det funnits människor som stått upp för vad som var viktigt för dem.

_Deras personliga etik motiverade deras handlingar.

#210

#603

=== _Textruta =====

_Lagar grundas i etik

_Många lagar har skrivits utifrån etiska värderingar. _Därmed handlar inte etik enbart om det personliga.

_Lagarna uttrycker vad vi har kommit överens om, alltså vad som är viktigt för ett välmående samhälle.

=====

_Civilkurage och civil olydnad

_Att följa sin etiska kompass kan ibland kräva civilkurage. _Civilkurage är att stå upp för dina värderingar, trots att det innebär en risk. _Om dina kompisar till exempel skrattar åt någon på ett elakt sätt och du väljer att säga ifrån trots att du riskerar att själv bli

#604

#210

hånad, visar du på
civilkurage.

Människor som har
förändrat historien har ofta
visat stort civilkurage.

Ibland har deras handlingar
inneburit civil olydnad.

Civil olydnad är en form av
aktivism som går ut på att
öppet och utan våld bryta
mot en lag eller vägra att
följa regler och att vara
beredd att ta straffet.

Historiska exempel på
personer som har använt sig
av civilkurage och civil
olydnad är Mahatma Gandhi
och Rosa Parks. Exempel
från i dag är olika
klimatrörelser.

Mahatma Gandhi

Mahatma Gandhi var hindu
och föddes i Indien #1869.

Indien var på den tiden en
brittisk koloni och styrdes
av Storbritannien.

#210

#605

_Gandhi protesterade mot hur
_britterna behandlade de
fattigaste indierna.

_Gandhi förknippas med
_principen "icke-våld". _Han
drevs av att aldrig skada
någon. _Övertygelsen om
allas rätt att få bestämma
över sig själva drev honom
och hans anhängare att
medvetet bryta mot vissa
lagar för att få ett avslut
på kolonialismen. _Indien
blev ett självständigt land
#1947. _Året därpå dog
_Gandhi.

=== _Bildtext =====

_Gandhi satt i fängelse i
_två år för sina protester.

=====

::: #211 ::::::::::::::::::::

_Rosa _Parks

_Rosa _Parks var kristen och levde i _Alabama i ___USA på #1950-talet. _På den tiden skiljde lagen på vita och svarta människor. _I bussarna fanns det säten där bara vita fick sitta. _En dag protesterade _Parks genom att sätta sig på ett säte för de vita och vägrade flytta på sig. _Hon arresterades och fick betala böter. _Många blev arga och började bojkotta bussarna, det vill säga lät bli att åka med dem. _Bojkotten varade i mer än ett år. _Parks agerande gav fart åt en medborgarrättsrörelse som spreds över hela ___USA. _Till slut ändrades lagen så att det blev olagligt att ha olika säten för svarta och vita människor.

#211

#607

=== _Bildtext =====
_Rosa _Parks kämpade för
ett jämlikt samhälle i
__USA, där alla människor
skulle ha samma rättig-
heter.

=====
_Manal al-_Sharif

_Manal al-_Sharif är en
muslimsk kvinnorrättskämpe.

_Hon protesterade mot
förbudet för kvinnor att
köra bil i _Saudiarabien.
#2011 lade hon upp en film
där hon körde bil. _Filmen
spreds i sociala medier och
fick stor uppmärksamhet.
al-_Sharif arresterades.

_Det blev starten för fler
aktivister som protesterade
mot orättvisor i landet.

al-_Sharif släpptes efter
nio dagar men tvingades att
lämna landet. _Hon har
fortsatt att engagera sig i
kampanjer som belyser

#608

#211

kvinnors rättigheter. #2018
blev det till slut tillåtet
för kvinnor att köra bil i
_SaudiArabien.

=== Bildtext =====

_Manal al-Sharif
protesterade mot förbudet
för kvinnor att köra bil i
_SaudiArabien.

=====

_Civil olydnad i _Sverige i
dag

_I _Sverige i dag har vi
demokrati och lagarna
skyddar mänskliga rättig-
heter. _Det finns ändå
personer som använder civil
olydnad, till exempel för
att kämpa för natur och
miljö. _Klimataktivister
blockerar ibland biltrafik
och flygplan för att rikta
uppmärksamhet mot klimat-
förändringarna. _De anser
att det är oetiskt gentemot
#211 #609

kommande generationer att inte samhället gör mer för att rädda klimatet.

Andra exempel på civil olydnad kan vara att gömma flyktingar som ska utvisas ur landet, ställa sig i vägen för maskiner som ska riva ett hus eller hålla olagliga demonstrationer på gatorna.

=== Bildtext =====

Greta Thunberg var #15 år när hon ensam började skolstrejka för klimatet utanför riksdagshuset i Stockholm.

=====

_Klimatkunskap

___NO & ___SO

_Du har säkert hört talas om global uppvärmning och klimatförändringar. _Men vad är det egentligen som förändras? _Vädret ändras ju varje dag, så hur märker man om klimatet ändras?

_Runt vår planet finns ett skyddande täcke av gaser som håller jorden lagom varm.

_Problemet är att det här täcket håller på att bli för tjockt på grund av att vi använder fossila bränslen.

_Att naturen påverkas av uppvärmningen har vi märkt på många olika sätt över hela jordklotet. _Läget för planeten är allvarligt,

men inte hopplöst. _I det här kapitlet kommer du att få läsa om klimatförändringarna och hur vi kan stoppa dem.

::: #213 ::::::::::::::::::::

_I det här kapitlet får du läsa om

é hur vi började förändra klimatet
é hur klimatförändringarna märks i dag
é skillnaden mellan #1,5 och #3 graders uppvärmning
é vad vi gör i dag för att stoppa klimatförändringarna och vad du själv kan göra.

=== _Bildbeskrivning =====

_En kille och en tjej pratar.

-- _Alla är överens om att vi måste stoppa klimatförändringarna,

#612

#213

så det är väl bara att
göra det?

-- _Ja, vi ordnar ju den
här löppisen men vad gör
politiker och alla andra?

=====

::: #214 ::::::::::::::::::::

_Växthuseffekten -- jordens
varma täcke

_Jorden ligger på ett precis
lagom avstånd från solen.

_Här har vi ett perfekt
klimat för olika djur och
växter att leva i, från de
kalla polerna till de varma
tropikerna. _Men det är inte
bara avståndet till solen
som är avgörande för att liv
ska kunna finnas här. _Vi
har också atmosfären och
havet som gör att vi har en
tillräckligt jämn
temperatur.

_Vi känner hittills inte

#214

#613

till några andra planeter
som har ett så bra klimat
för många olika organismer.

=== Bildtext =====

_Månen har inte något
skyddande täcke av växt-
husgaser. _Solstrålarna
som träffar månens yta
studsar därför tillbaka ut
i rymden.

=====

_Täcket måste vara lagom
tjockt

_I atmosfären finns bland
annat växthusgaser som
släpper in solstrålarna och
sedan håller kvar värmen.

_Växthusgaserna runt jorden
fungerar som ett värmande
täcke. _Tack vare det
stannar värmen kvar längre
och jorden blir lagom varm.

_Det är alltså en väldig tur
att vi har vårt täcke av

gas. _Men om vi släpper ut

#614

#214

för mycket växthusgaser, så att täcket blir allt tjockare, kan det bli för varmt för livet på jorden.

=== Bildtext =====

En stor del av värmen från solen blir kvar runt jorden i stället för att reflekteras ut i rymden.

Detta kallas växthuseffekten.

=====

::: #215 ::::::::::::::::::::

_Koldioxid är en växthusgas

_Alla gaser som bygger på jordens värmande täcke kallas för växthusgaser.

_Den mest kända är koldioxiden. _Den andas vi ut i varje andetag, samtidigt som växterna andas in den. _Koldioxid finns alltså helt naturligt i luften, men när vi

#215

#615

förbränner ämnen som olja,
kol och bensin kommer det ut
mer koldioxid än vad
växterna kan andas in.

=== _Bildbeskrivning =====

_Modell som visar att ett
träd fångar upp koldioxid
från en älg som andas ut.

_Trädet släpper sen ut
syre till älgen att andas
in.

=====

_Andra växthusgaser

_En annan viktig växthusgas
är metan, som finns i våra
fisar och rapar, och
speciellt i fisar och rapar
från kor. _Den sipprar också
ut från risodlingar och
soptippar. _Metan är inte
lika vanligt som koldioxid
men den är en starkare
växthusgas. _Metan är om-
kring #30 gånger effektivare
i att hålla kvar värme

#616

#215

jämfört med koldioxid.

_Samtidigt stannar inte metan kvar i atmosfären lika länge som koldioxid.

_Ytterligare en viktig växthusgas som nästan ingen pratar om är vattenånga.

_Vanlig vattenånga låter ju inte farligt, men den är en av de mest effektiva gaserna när det gäller att värma jorden. _Hur mycket vattenånga vi har i luften beror inte så mycket på vad vi människor gör, utan mest på hur varmt det är. _Ju varmare luft, desto mer vattenånga. _Det gör att växthuseffekten förstärker sig själv. _Om vi släpper ut mycket av de andra växthusgaserna blir det mer vattenånga.

=== _Textruta =====

_Albedoeffekten

_Om du har på dig en svart tröja blir den varmare än en vit tröja när du är i solen. _Det beror på att mer av värmen i solens strålar studsar bort från ljusa ytor än från mörka ytor. _Det kallas albedoeffekten.

_När snö och is smälter och byts ut mot mörk jord eller mörkt hav stannar mer av värmen kvar i stället för att studsas bort. _Minskningen av ljusa ytor som snötäcken och inlandsisar vid polerna gör alltså att det blir varmare på jorden.

=====

_Jorden blir varmare

_Under hela jordens historia har klimatet förändrats.

_Ibland har det varit långa kalla perioder och ibland har det varit varmt länge.

_Men ofta har förändringarna gått så långsamt att djur och växter har hunnit anpassa sig. _Just nu stiger temperaturen väldigt snabbt.

_Klimatet rubbas av en enda art: människan. _Vi riskerar att göra planeten obeboelig för oss själva och allt som lever här.

=== Bildtext =====

_När planeten blir varmare ökar risken för skogsbränder och andra naturkatastrofer.

=====

_När började jorden värmas
upp?

_Genom hela människans
historia, ända fram till för
#200 år sedan, var alla
föremål handgjorda. _Grytor,
kläder, bestick -- ja, allt
som folk använde. _Men under
#1800-talet gjorde nya
upppfinningar det möjligt för
stora fabriker att tillverka
mängder av prylar väldigt
snabbt. _Fabrikerna behövde
bränsle för att driva sina
maskiner. _Därför tog vi upp
stora mängder stenkol ur
gruvor i marken. _Stenkol
var fantastiskt effektivt
att elda och driva maskiner
med, så det skapade möjlig-
heter för samhällen att
utvecklas mer. _Problemet är
att förbränningen släpper ut
mängder av koldioxid.

_På #1850-talet började
man också borra efter olja,
#620 #216

som senare skulle bli till bensin i bilar. Förbränningen av kol och olja gjorde att växthusgaserna ökade i atmosfären och jorden började värmas upp, men det visste människorna ingenting om då.

=== Bildtext =====

När vi tar upp fossila bränslen ur marken och förbränner dem ökar koldioxiden i atmosfären.

=====

=== Textruta =====

Svensken som upptäckte klimatförändringar

Det var en svensk kemist som upptäckte att eldningen av kol påverkar klimatet. Han hette

Svante Arrhenius och förklarade redan på 1890-talet, att om människan fortsätter att elda kol så kommer det att leda till

#216

#621

klimatförändringar. Men Arrhenius var inte orolig över detta utan tänkte att "det nog blir bra med ett varmare klimat".

Inte förrän på #1960-talet började vissa forskare varna för att eldningen av kol och olja kan skapa problem.

=====

::: #217 ::::::::::::::::::::

Jorden hinner inte med att ta hand om all koldioxid

Det som människan nu har förstått är att användningen av kol och olja förstärker den naturliga växthus-effekten. Från början var kol och olja helt ofarliga delar av naturen. Problemet är att vi plötsligt började ta upp väldigt mycket markbunden kol på kort tid.

När den förbränns kommer

#622

#217

det ut mycket mer koldioxid
än vad skogarna och haven
hinner suga upp.

=== _Textruta =====

_Sveriges högsta punkt har
smält

_Tidigare var

_Kebnekaises sydtopp

_Sveriges högsta punkt,
men toppen består av en
glaciär som har smält mer
och mer på grund av

klimatförändringarna. _År

#2019 hade så mycket av
toppen smält att den inte

längre var _Sveriges
högsta punkt. _Det är nu i

stället _Kebnekaises
nordtopp, som består av

hårt berg, som är vår
högsta punkt.

=====

_Hjälp från havet och växterna

_Alla gröna växter på jorden, från stora regnskogar till små plankton i havet, tar upp koldioxid.

_De suger upp mängder av koldioxid, så utan dem skulle koldioxidhalten i luften snabbt bli skyhögt.

_Men haven i sig är faktiskt de som hjälper oss allra mest. _Havsvattnet suger upp en tredjedel av våra koldioxidutsläpp och en stor del av värmen. _Man skulle kunna säga att haven är som föräldrar som försöker reda upp det som vi människor ställer till med.

_När vi började använda fossila bränslen tog haven och skogarna upp mycket av utsläppen, så att de inte märktes så mycket som de "borde" har gjort.

#624

#217

Men haven och skogarna klarar inte längre av att suga upp lika mycket. Förr eller senare blir haven så varma och fulla av koldioxid att de inte kan ta upp mer.

Då kommer temperaturen i luften att börja öka mycket snabbare än i dag.

När koldioxid löser sig i havsvatten bildas kolsyra, alltså samma syra som får läsk att bubbla. Det där bubblen kan vara härligt, men att leva i vatten med mycket kolsyra är inte alls härligt. Syran fräter på havsdjurens skal och skelett, som kan lösas upp om haven blir för sura.

=== Bildtext =====

Snäckornas skal fräts sönder när haven blir surare.

=====

_Klimatförändringarna är här

_Jordens medeltemperatur har ökat med mer än #1 grad

_Celsius sedan #1800-talet.

_Det kan låta lite men temperaturökningen har redan fått stora konsekvenser.

_Isen försvinner vid polerna

_Uppvärmningen går snabbast närmare polerna, på grund av minskad albedoeffekt (se sidan #215). _I _Arktis har medeltemperaturen ökat dubbelt så snabbt som i resten av världen under de senaste #50 åren. _På många platser där det tidigare låg is hela året smälter isen nu bort på sommaren. _Då krymper livsutrymmet för isens invånare, som isbjörnar, sälar och valrossar.

=== Bildtext/beskrivning ==

_ Bildtext

_ Den norska glaciären
_ Rieperbreen fotograferad
_ från samma plats somrarna
_ #1914 och #2019.

_ Bildbeskrivning

_ Två foton som visar att
_ glaciären nästan helt
_ smält bort #2019.

=====

_ Korallreven dör av värme

_ Korallrev brukar kallas för
_ havets regnskogar eftersom
_ de hör till jordens mest
_ artrika miljöer. _ Men
_ hälften av jordens korall-
_ bestånd har försvunnit under
_ de senaste #150 åren. _ Det
_ har flera orsaker, som
_ överfiske och föroreningar,
_ men den största orsaken är
_ att vattnet har blivit för
_ varmt på grund av klimat-
_ förändringar.

#218

#627

_Korallerna får sina
vackra färger från alger.

_Med hjälp av solljus
tillverkar algerna socker
som blir mat åt korall-
djuren. _Om temperaturen
stiger lämnar algerna revet.

_Kvar blir bara bleka
skelett och koralldjur som
svälter ihjäl.

=== _Bildtext/beskrivning ==

_Bildtext

_Ett friskt korallrev
och ett döende.

_Bildbeskrivning

_Två foton av korallrev.

_På det friska revet finns
fullt med fiskar men inga
vid det döende.

=====

::: #219 ::::::::::::::::::::

=== _Bildtext/beskrivning ==

_Förlorare: _Vikaresäl

_Vikaresälen bygger
snögrottor på isen där
den föder sina ungar, i
nordligaste delen av
_Östersjön. _Om isen
smälter och bryts upp för
tidigt dör många av
ungarna.

_Vinnare: _Fästing

_När vintrarna blir
mildare överlever fler
fästingar och de sprider
sig längre norrut.

_Dessutom ökar risken för
att nya arter av fästingar
kan överleva i _Sverige.

_Sådana kan till exempel
lifa hit med flyttfåglar.

=====

#219

#629

_Havsytan stiger

_När klimatet blir varmare och stora isar smälter fylls haven på med vatten så att ytan stiger. _Dessutom är det en sak till som får ytan att stiga: _När vatten blir varmare rör sig vattenmolekylerna snabbare och tar då mer plats. _För varje grad som temperaturen stiger blir varje vattendroppe lite, lite större och tar mer plats.

_Enligt en av prognoserna från __FN:s klimatpanel kommer haven att stiga med ungefär en meter de närmaste #100 åren. " _En meter? _Vad lite!" kanske du tycker, men det är en meter rakt uppåt.

_En strand är ofta ganska platt och då kan vattnet komma långt upp. _Det kan mycket väl nå ända till ett hus som stod #100 meter från #630 #219

stranden när det byggdes.

_Om havsytan stiger en meter kommer många människor som bor vid kuster att behöva lämna sina hem.

_Torka och skyfall driver människor på flykt

_Extremväder som värmeböljor, torka och skyfall har ökat de senaste #100 åren. _Det har lett till bland annat översvämningar, skogsbränder, vattenbrist och förstörda skördar.

_Sådana här katastrofer drabbar ofta människor i fattiga delar av världen hårdast. _Sedan #2009 har i genomsnitt en person i sekunden tvingats på flykt på grund av extremväder.

_Så länge växthusgaserna fortsätter att öka kommer de extrema vädren att bli fler och värre.

#219

#631

=== _Textruta =====
_Fattiga drabbas hårdast
_Den rikaste tiondelen
av världens befolkning
släpper ut hälften av
växthusgaserna. _Men det
är de fattigaste som
drabbas hårdast av
konsekvenserna, som torka
och översvämningar.
=====

::: #220 :::::::::::::::

_Klimatrapporter

_Klimatforskarna är eniga om
att vi genom våra utsläpp av
växthusgaser har orsakat att
medeltemperaturen har ökat
med mer än #1 grad _Celsius.
_Eftersom utsläppen
fortsätter kommer också
temperaturökningen att
fortsätta.

#632

#220

___FN:s klimatrappporter

_Den del av ___FN som samlar världens klimatforskning kallas ___IPCC eller ___FN:s klimatpanel. _Den ger ut rapporter om klimatförändringarna. _Varje rapport bygger på många tusen vetenskapliga artiklar som forskare över hela världen har skrivit. _Var och en av alla de här artiklarna har granskats noga och godkänts av andra forskare än de som har skrivit dem. _Det gör att det som står i rapporterna är väldigt pålitligt.

=== _Bildtext =====
___FN betyder _Förenta nationerna.
=====

_Exempel på händelser som
_forskarna tror kommer att
_inträffa vid olika ökningar
_av medeltemperaturen på
_jorden:

#1 grad varmare

_Det har vi passerat nu.

_Arktis isar smälter
_snabbare än väntat.

_Olika typer av extremväder
_har ökat. _På vissa platser
_ökar nederbörden så att det
_blir översvämningar, medan
_andra ställen drabbas av
_extrem torka.

#1,5 grader varmare

_Risken för extrema värme-
_böljor mer än fördubblas.

#70--#90 procent av världens
_korallrev dör. _En sommar av
_hundra smälter _Arktis isar
_helt. _Världens länder har
_enats om att vi inte får

#634

#220

passera #1,5 graders
uppvärmning.

#2 grader varmare

_Extrema värmeböljor mer än
tredubblas och många
miljoner människor riskerar
att bli utan mat på grund av
minskade skördar.

_Världens korallrev riskerar
att vara helt borta. _En
sommar av tio smälter

_Arktis isar helt.

#3 grader varmare

_Amazonas regnskogar torkar
ut och omvandlas till
savann. _Arktis och
_Grönlands istäcke kan
smälta helt. _Enorma mängder
koldioxid och metangas
frigörs när permafrosten i
_Sibirien och _Arktis
smälter.

#220

#635

_Tröskeleffekter

_Redan vid en temperatur-
höjning på två grader finns
det en risk att det uppstår
flera så kallade tröskel-
effekter, eller tipping
points. _Det innebär att
uppvärmningen på vissa plat-
ser passerar en tröskel, då
nya processer sätts i gång
som förvärrar uppvärmningen.

_När sådana processer väl
har satts i gång är de
nästan omöjliga att stoppa.

_Ett exempel är om det
blir så varmt att all is på
_Arktis smälter om sommaren.

_När det inte längre finns
en vit yta som reflekterar
bort värmestrålningen, utan
i stället mörkt vatten som
suger upp den, går upp-
värmningen av _Arktis ännu
snabbare. _Då blir det ännu
svårare för isen att komma

tillbaka.

En annan tröskeleffekt är om Amazonas regnskogar inte får tillräckligt med vatten, så att de börjar förvandlas till savann. Eftersom en savann inte håller kvar fukt som regnskogen gör blir området ännu torrare. Den skog som finns kvar får ännu svårare att klara sig.

=== Textruta =====

Vi behöver halvera
utsläppen

Varje tiondels grad som medeltemperaturen stiger får konsekvenser för naturen och oss människor.

För att nå #1,5-gradersmålet behöver vi halvera våra utsläpp på tio år, från #2020 fram till #2030. Sverige och andra rika länder som släpper ut mycket behöver minska sina utsläpp ännu mer än så.

=====

#222

#637

tillsammans. Och vem ska börja? Om ett land sätter upp hårdare utsläppsregler kan företag slippa undan genom att flytta till ett annat land som låter dem släppa ut mer. Därför är det viktigt att länder enas om gemensamma regler.

=== Bildtext =====

Johan Rockström är en svensk professor som har blivit världsberömd för sin forskning om klimatet.

=====

Klimattoppmöten

Vid FN:s årliga klimat-toppmöten kommer världens länder överens om gemensamma mål. Förhandlingarna kan pågå i flera dygn och ibland hoppar några länder av eller kräver att avtalen skrivs om.

På klimattoppmötet i

#222

#639

Paris #2015 kom världens länder överens om att temperaturhöjningen måste begränsas till under #2 grader och att vi ska sikta på #1,5 grader. Överenskommelsen kallas Parisavtalet. Alla länder måste ta fram egna klimatplaner och visa att de uppfyller dem. Med jämna mellanrum ska länderna gemensamt se över hur klimatarbetet går och varje land ska sedan förstärka sin klimatplan. Eftersom varje land bestämmer sina egna planer kan vissa länder göra det lite för lätt för sig och sätta för låga mål, men det är i alla fall ett stort steg framåt att alla har skrivit under avtalet.

I Parisavtalet står också att rika länder ska ta ett större ansvar för att minska utsläppen. De rika länderna har släppt ut mest #640 #222

hittills och har alltså
skapat mest av problemet.
_Länder där många människor
saknar mat för dagen måste
kanske öka sina utsläpp
under en period för att
minska fattigdomen. _De rika
länderna ska också hjälpa de
fattigare länderna att
minska utsläppen.

::: #223 ::::::::::::::::::::

_Massdemonstrationer världen
över

_Hösten #2018 satte sig
#15-åriga _Greta _Thunberg
utanför _Sveriges riksdag
eftersom hon inte tyckte att
världens ledare gjorde
tillräckligt för klimatet.

_Bara ett år senare hade
_Greta inspirerat till
klimatdemonstrationer med
miljontals deltagare i över
#150 länder och fått träffa
många av världens ledare.

#223

#641

_Många människor har haft
svårt att förstå att jorden
blir varmare och att vi
människor orsakar det.

_Vissa har inte trott på
forskarnas rapporter om
klimatförändringarna och
deras konsekvenser. _Tack
vare demonstrationerna och
uppmärksamheten har med-
vetenheten nu spridit sig.

_Allt fler förstår att vi
måste göra vad vi kan för
att lösa klimatkrisen. _Att
fler pratar om de här
frågorna är avgörande för
att det ska bli möjligt.

=== _Bildtexter =====

_Greta _Thunberg talar i
__FN:s generalförsamling.

_Klimatdemonstration i
tyska staden _München i
september #2019. _I sam-
band med __FN:s klimat-
toppmöte, som ägde rum
samma vecka, demonstrerade

#642

#223

uppemot #4 miljoner
människor på #4 #500
platser i #150 länder.

=====

::: #224 ::::::::::::::::::::

_Sverige räknar ner till
noll

_År #2018 klubbade riksdagen
igenom en klimatlag i
_Sverige. _Den säger att
varje svensk regering måste
jobba mot att _Sverige ska
nå nollutsläpp till år
#2045. _Med nollutsläpp
menas att vi inte ska släppa
ut mer växthusgaser än vad
som samtidigt tas upp, till
exempel av träd som vi
planterar. _Regeringen måste
hela tiden visa hur den
jobbar för att nå det här
klimatmålet.

_För att _Sverige ska nå
målet måste alla hjälpa

#224

#643

till. Mycket händer redan på olika nivåer.

Politik (stat, region, kommun)

=== Bildtext =====

Våtmarker lagrar växthusgaser. Därför ger staten bidrag till att återställa torrlagda våtmarker.

=====

Effektiv koldioxidskatt (stat): Sverige införde som ett av de första länderna i världen en koldioxidskatt år #1991. Skatten innebär att allt som skapar koldioxidutsläpp blir dyrare, till exempel att tanka en bensinbil. Skatten uppmuntrar företag att utveckla ny teknik som släpper ut mindre växthusgaser. Koldioxidskatten har fått stora effekter och har hjälpt

Sverige att sänka utsläppen
#644 #224

med nästan en tredjedel sedan den infördes. Flera länder har följt Sveriges exempel och infört koldioxidskatt.

Återställning av våtmarker (stat): I många våtmarker finns torv som är full med lagrad kol. För att kunna odla och plantera skog har människor torrlagt våtmarkerna. Då har kolet släppts ut i form av koldioxid. Torrlagda våtmarker släpper ut lika mycket växthusgaser som biltrafiken i Sverige. Numera får markägare bidrag för att återställa våtmarkerna.

Bussar som drivs med biogas (region): Allt fler bussar körs på biobränslen.

Stockholm är världens första huvudstad med #100 procent fossilfri buss-
trafik.

#224

#645

_Miljövänlig elektricitet
(kommun): _Många kommuner
äger egna vindkraftverk
eller solceller. _Det gör
att kommunens skolor och
andra lokaler kan använda
miljövänlig el.

::: #225 ::::::::::::::::::::

_Företag

=== Bildtext =====
_Att bygga hus i trä
bidrar till mindre utsläpp
av koldioxid än att bygga
i betong.
=====

_Stål utan kol: _För att
tillverka stål måste man
smälta järn i stora mas-
ugnar. _Bränslet i ugnarna
har länge varit kol. _Det
har gjort att stålindustrin
har stått för mer än en
tiondel av de svenska

#646

#225

koldioxidutsläppen. Men nu har stålföretagen kommit på ett sätt att göra stål med hjälp av vätgas. Vätgasen kan tillverkas helt fossilfritt med el. Det krävs visserligen massor av el, men det är ett stort steg framåt och visar att mycket som man tidigare trodde var omöjligt faktiskt kan vara möjligt.

Fler höga trähus: Fram till #1994 var det förbjudet att bygga höghus i trä eftersom man trodde att det var brandfarligt. Numera vet vi att det inte stämmer. Fler och fler höga hus byggs i trä. På så sätt kan vi ersätta betong som släpper ut väldigt mycket koldioxid när det framställs. Samtidigt lagrar träet i husen kol, som då inte kommer ut i luften förrän husen rivs.

#225

#647

_Varje individ

=== _Bildtext =====

_Cykeln är ett klimat-
vänligt transportmedel.

=====

_Fler cyklister: _För varje
år väljer fler att cykla
till sina arbetsplatser.

_Det ger inte bara stora
vinster för klimatet, utan
också för hälsan. _Det i sin
tur bidrar till minskade
kostnader för sjukvård.

_Forskare har räknat på vad
samhället vinner på det
ökade cyklandet och säger
att det handlar om miljard-
belopp. _Folk blir friskare
av att röra på sig och
behöver inte andas in lika
många farliga partiklar i
och med att bilarna blivit
färre. _De senaste #20 åren
har cyklisterna fyrdubblats
i Stockholms innerstad.

#648

#225

_Mer begagnat: _Fler och fler köper och säljer begagnade kläder och prylar.

_Mer än #90 procent av svenskarna tycker att vi köper för mycket nytt. _I en undersökning gjord av _Sifo år #2020 sade nästan hälften att de hade minskat sin konsumtion av nya kläder och prylar under det senaste året på grund av klimatdebatten.

_Mindre kött: _Vår mat orsakar stora utsläpp av växthusgaser och det gäller särskilt kött. _Problemet med kött är framför allt att kor och andra idisslare rapar ut mycket metangas, men också att odlingen av djurens foder ger stora utsläpp. _Därför är det en god klimatnyhet att svenskarna har börjat äta mindre kött. _Från att vi #225 #649

länge åt mer kött för varje
år började kurvan vända
neråt år #2016.

::: #226 ::::::::::::::::::::

_Vad kan du göra?

_Beslutsfattare i hela
världen måste samarbeta för
att lösa problemen, men du
kan också göra skillnad. _En
bra början är att lära dig
mer och prata med andra om
klimatet. _Här kommer några
tips på fler saker som du
kan göra.

_Räkna ut dina koldioxid-
utsläpp

_Sök på "klimatkalkylator"
på internet så hittar du
webbplatser där du kan räkna
ut dina utsläpp. _Räkna ut
hela familjens utsläpp och
prata tillsammans om vad ni
#650 #226

kan göra för att sänka dem.

_Föreslå för en lärare att
ni kan göra det under en
lektion och räkna ut
klassens samlade utsläpp.

_Kanske kan ni utmana en
annan klass och tävla om
vilken klass som kan sänka
utsläppen mest.

=== _Bildtext =====

_Om du räknar ut dina
koldioxidutsläpp kan du
lättare minska dem.

=====

_Håll koll på årstiderna

_Det mesta är godast i rätt
säsong, så ät jordgubbar på
sommaren och apelsiner på
vintern. _Det är också
bättre för klimatet att
undvika grönsaker som odlas
i växthus som behöver värmas
upp. _På vintern i _Sverige
kan du i stället välja
morötter som är lätta att

#226

#651

lagra. _Många frukter och grönsaker kan du också frysa in så att du kan äta dem senare.

=== _Bildtext =====

_Kolla varifrån frukten och grönsakerna kommer.

_Ju kortare de har rest, desto godare är de och desto mindre koldioxid har deras resa släppt ut.

=====

_Förening dig

_Det finns många föreningar som kämpar för miljön och klimatet, och de blir starkare ju fler medlemmar de har. _I en förening kan du lära dig mycket och kan hitta på saker att göra tillsammans med andra.

_Några som jobbar för natur och miljö är _Fältbiologerna, _Fridays for future,

#652

#226

_ Naturskyddsföreningen,
_ _WWF och _Greenpeace.

_Prylbanta

_ Hur länge klarar du att
inte köpa några nya prylar
eller kläder? _ Slå vad med
en kompis eller med resten
av familjen. _ Begagnat
räknas inte, det är fritt
fram! _ Kanske kan ni ordna
en klädbyttardag, som är ett
enkelt sätt att hitta nya
kläder på utan några utsläpp
alls.

=== _Bildtext =====

_ Att köpa begagnade saker
i stället för nya bidrar
inte till nya utsläpp.

=====

_Bilfri skolväg

_ Hur tar du dig till skolan?

_ Hur gör dina skolkamrater?

_ Om det är många som åker

#226

#653

bil kan du föreslå sam-
åkning. _För att fler ska
kunna gå eller cykla behövs
det kanske vakter vid
övergångsställen eller nya
cykelvägar. _Hör med din
skola eller kommun vad de
kan göra för att skolvägen
ska bli säkrare.

::: #227 ::::::::::::::::::::

_Förändra världen på
lektionen

_Föreslå för lärarna att ni
får använda lektionstid för
att jobba för klimatet. _Det
kan göras på många sätt.

_Vilka stora utsläppskällor
har ni i er kommun?

_Varifrån kommer skolans el?

_Vad drivs bussarna med?

_Lär er mer och försök

påverka. _Samla idéer

tillsammans. _Att kontakta

politiker, göra namn-

insamlingar, starta grupper

#654

#227

i sociala medier eller skriva insändare kan ge stora effekter.

=== Bildtext =====

_Samlar idéer tillsammans om vad ni kan göra för klimatet.

=====

_Låt soptunnan banta

_All mat som slängs i Sverige på ett år har tillsammans släppt ut ungefär lika mycket som #200 #000 bilar under samma tid. _Ta reda på hur mycket mat som slängs i din skola och prata med skolkökspersonalen om hur det kan bli mindre.

_Kanske kan personalen i köket utmana skolans elever att halvera matsvinnet en vecka och om ni lyckas bjuder de på något extra gott.

#227

#655

_Ät grönare

_Kanske kan du övertala
_skolköket eller dina
föräldrar att laga mer
vegetariskt. _Och om ni
börjar äta kött mer sällan
kan ni satsa på bra kött,
till exempel svenskt
naturbeteskött som bidrar
till blommande hagmarker.

=== _Bildtext =====

_Burgare måste inte
_innehålla kött.

=====

=== _Textruta =====

_Ett ton koldioxid
_För att nå _Sveriges
klimatmål får varje person
släppa ut maximalt #1 ton
växthusgaser per år fram
till och med år #2050
(källa: _Naturvårds-
verket).

_För varje ton koldioxid
#656 #227

som vi släpper ut smälter
ungefär tre kvadratmeter
av isen kring nordpolen.
#1 ton koldioxid kan till
exempel släppas ut på
dessa sätt:

é _Köra en normalstor
bensinbil #500 mil (som
från _Stockholm till
_Spanien och tillbaka
igen).

é _Äta ett kilo nötkött i
veckan under ett år (som
en stor portion
köttfärssås varje dag).

é _Flyga tur och retur
mellan _Stockholm och
_Schweiz (gäller för en
person, hela flygplanet
släpper ut mycket mer).

é _Tillverka #30 par
jeans.

=====

#658

#227

_Kompletterande titelblad

_Puls ___SO årskurs #6

_Grundbok

sh: _Kajsa _Bornedal,
_Karin _Nygårds, _Anna- _Lena
_Stålnacke

ge: _Ludvig _Myrenberg,
_Kajsa _Kramming, _Erik
_Sandberg

re: _Marianne _Abrahamsson,
_David _Thurfjell, _Kajsa
_Bornedal

hi: _Göran _Körner, _Per
_Lindberg, _Anna _Götlind

_Klimatkunskap: _Anna
_Froster

_Överförd från första
upplagan, utgiven av _Natur
& _Kultur

___ISBN

#978-#91-#27-#45825-#3

_Specialpedagogiska
skolmyndigheten #2024

__SPSM-VERKSNUMMER: #41285

_Observera

_Produkten är framställd
av _Specialpedagogiska
skolmyndigheten för personer
med funktionsnedsättning
enligt #17 a § upphovsrätts-
lagen. _Produkten får endast
spridas till personer som
behöver det anpassade
exemplaret för att kunna ta
del av det bakomliggande
verket. _Olaga spridning
eller överföring av
produkten beivras.